

სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქარტველოს ფილიალის
შენიშვნა, ინსტიტუტისა და მაცდურ. კულტურის ინსტიტუტი აკად. ნ. შარის სახელ.

პროფ. იოსებ შიფუნიძე

ჭანური ტექსტები

ღაიბიქდა სსრუ მუნნიერუმთა ავადუმინს
სადართჳულთს ფილიალის განკარტულუმით
თაჳმჳდუმარჳ ავად. ნ. მუსსულუმისილი

რადადტობი პრთუ. ატნ. რიქთმავა

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა (ქართულ.)	33. . XI
" (რუსულ.) XVI
არნ. ჩიქობავა, პროფ. იოსებ ყიფშიძე და ქანურის მეცნი- ერული შესწავლა	. XXI

ჭ ა ნ უ რ ი ტ მ ს ტ მ ბ ი :

ხ ო ფ უ რ ი კ ი ლ ო კ ა ვ ი :

1. * * („კაბლა იყუ“)	(რვ. I, გვ. 19—20) 1
2. * * („კაბლა-ნა გეიქკუ, ოთხო წანა იყვენ“) („ „ 54—55)	1
3. მუპარებე დო მუპაჯირლულიში ამბავი („ „ 22—24)	2
4. ლაზიში თარიხი („ „ 70—71)	3
5. მაფა წკარი	(„ „ 24—25) 4
6. ლაზისტანიშ თარიხი	(„ „ 40—42) 5
7. * * („ამ დლაშენ ერდოვიტოხუთ წანა წოხლე...“)	(„ „ 38—39) 6
8. * * („აზლალური ოხვამეშ თის ქილისეფე ტუ“...)	(„ „ 76) 7
9. მეგრელიში ადეთეფე ჩქინი ქჷმს	(„ 26) 7
10. * * („ჩქიმი ბეროლას ნოლაშენ ნან-დიდიქ არ აღნე კიცი ქომულუ“...)	(„ 27) 8
11. ოჩილუ დო სიჯალიკობა	(„ „ 58—61) 8
12. ჩხალური მემედ-ალი	(„ „ 48—49) 10
13. * * („გირითიში მუხარებეშ ვახტის ლაზი მეპ- მედ-ფაშა მეჯლისის ქორტუ“)	(„ „ 68—69) 11
14. * * („ამ თარიხიშენ ოში წანა წოხლე ხოფას ჟურ ჯუმალეფე მამოჲ-ოდლეფექ კაბლას ქო- გმოქკეს“)	(„ „ 29—31) 12
15. ჯადი კონჭოლოზი	(„ „ 74—75) 13
16. * * („ჩხალა ჟურენეჩ წანა წოხლე ხუთოშ ოხო- რი ტუ ოვრო ქჷმს“)	(„ 18) 14
17. * * („არ ჩხალური პოლიშა მანდახტუ“)	(„ „ 18) 14
18. პარამითი	(„ „ 62—64) 14
19. * * („არ ვილაგეთის არ ვალი ქორტერენ“)	(„ „ 50—51) 15

20. ჩხალური პარამითი (რვ. I, გვ. 16—17) 16
21. * * („არ კოჩის ჟურ ოხორჯა უყონტუ“) . („ „ 52) 17
22. * * („არ ნანაშ არ კაკალი“) („ „ 72) 17
23. ოქანდინუ („ „ 72—73ა) 17
24. * * („...ში წოხლე...) („ „ 2—6) 17
25. * * („ქურკას კითხეს-ქი“) („ „ 50) 19
26. ბირაფა ყიფშიძეშა („ „ 35—36ა) 19
27. * * (დესტანი: „ა-ჟურ ნენა გიწუმერ...“) („ „ 32—35) 19
28. * * (დესტანი: „ბოზო ყალი დეშილი“) („ „ 34—35) 20
29. ბირაფა კულე-დიბური („ „ 28) 21
30. * * (დესტანი: „მაფა-წკარი მაძირენ კარან-
ლული“) („ „ 46—47ა) 21
31. * * (დესტანი: „ქალე-ბოზო მელენი...“) („ „ 53) 22
32. * * (დესტანი: „დოვიკვი, დოვიხალი...“) („ „ 56) 22
33. * * („აშიქ ახმატიშ დესი...“) („ „ 73) 23
34. * * (დესტანი: „გზა წალე გელახტი“-მა...) („ „ 66) 23
35. * * (დესტანი: „რაჟანის ქეშუხტიმუნ თუთა
მარიაშინაში“) („ „ 66) 23
36. * * („ხოჯას ქორბა ხუთ უღუნ“) („ „ 73) 24
37. * * („სანდალი დელუკონი...“) („ „ 80) 24
38. * * (დესტანი: „სო დულურ დო სო გდუ-
ლურ“) („ „ 80) 24

ვიწურ-არქაბული კილოკავი

ა რ ქ ა ბ უ ლ ი ტ ე ქ ს ტ ე ბ ი :

39. * * („არქაბის დიდი კოჩი ტურ-ხასანი ტუ“) (რვ. II, გვ. 82—83) 25
40. * * („არ ქჩინი ოხორჯა ოთხენეჩი წანერი
ტუდორენ“) („ „ 78—79) 25
41. * * („წანადანის ქომოლი ოხორის ვარ ამოშ-
ქუმელტეს...“) („ „ 79) 26
42. * * („მეგრელიში ბაბა დო გურჯიში ბაბა ჟურ
ჯუმა ტეს“) (რვ. I „ 10) 26
43. * * („ოხორჯა დოღურუ...“) („ „ 9) 26
44. * * („პოლის არ ზენგინი კოჩი ქორტუ“) . (რვ. II „ 20—25) 27
45. * * („არ კოჩი დინჯირუ“) („ „ 5—6) 29
46. * * („არ ზენგინი კოჩი ქორტუდორენ“) . („ „ 6—7) 30

47. ვეზირიში მესელე (რვ. II, გვ. 8—16) 30
48. * * („არ ზენგინი კოჩი ქორტუდორენ. არ დაჰა ნუსა...“) („ „ 53—62) 33
49. კატუში მესელე („ „ 48—53) 36
50. ხოჯა ნუსრეტინიში მესელე/ე („ „ 17) 38
51. * * (დესტანი: „ბოზო ღო ბიჭი“) („ „ 1—4) 38
52. * * (დესტანი: „მემიუჯით, ჰაწი ფოქეარე ლაზური...“) („ „ 74—76) 40
53. * * (დესტანი: „არ დესტანე გიკითხარე დერ-დიარ...“) („ „ 62—72) 41
54. * * (დესტანი: „რამ, რამ, ხოლო ქომოხტუ მაზი“) („ „ 28—46) 46
55. * * („ნანი, ნანი, ჰა ნანი...“) („ I „ 8) 54

ვ ი წ უ რ ი ტ ე ქ ს ტ ე ბ ი

56. აღრემი ღო მოღული ცონა (რვ. III, გვ. 1) 55
57. * * („ან-ღღას მუ მალოდუ, ქოგიჩქინ-ი?“) („ „ 2) 55
58. * * („არ კოჩიქ ყურ ოხორჯა ქეჰოფუ დორენ“) („ „ 5) 56
59. * * („არ ოხორის სუმ ჯუმეა ქორტუდორენ“) („ „ 6—20) 56
60. * * („არ ოხორჯას ართელი ბიჭი უდონენ“) („ „ 22—27) 61
61. * * („არ ოხორჯას არ ბიჭი ქუნონტუდორენ“) („ „ 34—44) 63
62. * * („ასქერი ბივი-შ-ქულე ქუთაისიშა მეფთი“) („ „ 32—33) 67
63. (ოსინაფუშე) („ IV „ 5) 67
64. * * (დესტანი: „მუ გიწუ ნანა-სქანიქ...“) („ III „ 30—31) 68
65. * * (დესტანი: „არ ქომენდემოწკელი, ქალე...“) („ „ 46—49) 68

ათინური კილოკავი

66. * * („არ შეჰერის ა ხორდა ქორტუ“) (რვ. IV, გვ. 5—9) 71
67. ბალკანიში მუხარებე („ „ 10) 72
68. ჰუსუნერი მუხარებე („ „ 11) 73
69. ათინური ოხორეფე ღო ათინურეფეში დულდა(„ „ 12—13) 74
70. ლაზუტი ჯარი მუქე იენ? („ „ 26) 75
71. უნოსე დილენჯი („ „ 19—20) 76

72. აში აკარდაში (რვ. IV, გვ. 21—22) 77
73. კონჯოლოზი ნდლა (" " 25) 78
74. დელიში მესელი (" " 31—43) 79
75. ვილარი დო ფორჩაში მუჟათე დენ? (" " 29) 85
76. ფორჩაში მუქეფე იენ? (" " 30) 85
77. * * („ხუსენი ეწენდი, ჯუმა-შქიმი ოხორიშე
ეშკაფთიკოთ!“) (" 43) 86
78. * * („ჯვეში წანათეს არ ბადი კოჩი ორტუ“) (" 17) 86
79. * * („ოჯორეში მორდერის ბერეფეკ ალის
თოქი ქოჯუდუმან...“) (" 27) 87
80. * * („ლუ ოზაშეთე ლუზამან...“) (" 27) 87
81. ელანჯი ქაფჩა (" 27) 87
82. * * („ლიმფხონა შკორეს დო კადლითე მოი-
ლამან...“) (" 28) 87
83. * * („სადრაქი დო მაწიპოლდა ფელი შკო-
რერ ორტა-შა...“) (" " 28) 88
84. * * („ეარ იფიჩუმს კოჩი...“) (" " 28) 88
85. * * („წანალანი საბახთან-წარი მოვილამთ...“)(" " 23) 88
86. * * („მარტიში აღანი დლას...“) (" " 24) 88
87. * * („ეველლის ვით წანერი ეორტი-შა...
დაილაშე ეშკეულუტი-შა...“) (" 48) 88
88. * * (ოპარამითუშე) (" 3—4) 89
89. * * (დესტანი:... „ქართალი მინქარი, მა-თი
მეფთარე...“) (" " 15—16) 90
90. * * (დესტანი: „ხოლო-თი ქოგოლადუ რაკა-
ნეფეს დუმანი“) (" 18) 91
91. ლაზური დესტანი/ე : (" 14) 91
92. * * (დესტანი: „ერზრუმიში არ ონუ კიში
დო მაზი...“) (" " 44—46) 92
93. * * (დესტანი: „ალამანდა სებები იფუ, ქო-
დოლოტოჩუ...“) (" 47) 93

О Г Л А В Л Е Н И Е

Предисловие (на груз. яз.) .	стр. XI
„ (на рус. яз.)	XVI
Арн. Чикобава. Проф. И. А. Кипшидзе и исследование чанского (лазского) диалекта .	XXI
Чанские (лазские) тексты	
Хопский говор .	1
Вицско-архавский говор .	25
Атинский говор	71

S O M M A I R E

Préface (en géorgien) .	XI
„ (en russe)	XVI
Arn. Tchikobava. Joseph Kipchidzé et ses études sur le dia- lecte tchane (laze) .	XXI
Textes tchanes (lazes)	
Le parler de Khopha	1
Le parler vitzé-arkhabe	25
Le parler d'Atina	71

წინასიტყვაობა

წინამდებარე „ქანური ტექსტების“ გამოქვეყნება დაემთხვა ამ ტექსტების ჩამწერის, პროფ. იოსებ ყიფშიძის, გარდაცვალების ოცი წლის თავს.

იოს. ყიფშიძე დაიბადა 1882 წ. სოფ. რგანში, ზემო-ივერეთში. სწავლობდა ჯერ სოფლის სკოლაში, შემდეგ -- ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში, რომლის დამთავრების შემდეგაც (1898 წ.), როგორც პირველი მოწაფე (სწავლის ფრიადოსანი), გადაიგზავნა ქუთაისის სასულიერო სემინარიაში. აქაც წარჩინებით სწავლობდა. აქტიურ მონაწილეობას იღებდა 1905 წლის რევოლუციაში. იყო დაპატიმრებული (1906 წ.). განთავისუფლების შემდეგ 1906 წლის შემოდგომას შევიდა აწინდელი ლენინგრადის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე; პარალელურად ესწრებოდა ნ. მარისა და ივ. ჯავახიშვილის ლექციებს აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე. 1907 წ. გამოაძევეს პეტერბურგიდან: მიზეზი ისევ პოლიტიკური მუშაობა იყო. ნ. მარის დახმარებით მოუხერხდა იმავე წელს პეტერბურგს დაბრუნება და შევიდა აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე. დაამთავრა 1911 წელს. დატოვებულ იქნა უნივერსიტეტში ასპირანტად და მუშაობდა ნ. მარის ხელმძღვანელობით.

1914 წელს დაიცვა სამაგისტრო დისერტაცია („მეგრული ენის გრამატიკა“); 1915 წლის გაზაფხულიდან, როგორც პრივატ-დოცენტი, კითხულობდა ლექციებს ძველ-ქართულსა და მეგრულში აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე.

1917 წელს თებერვლის რევოლუციის შემდეგ დაბრუნდა საქართველოში და თავდადებით მუშაობდა იმ მოწინავე ქართველ მეცნიერთა ჯგუფში, რომელსაც ივ. ჯავახიშვილი ხელმძღვანელობდა და რომლის თაოსნობით გაკეთდა დიდი საქვეყნო საქმე: დაარსდა საქართველოს პირველი უნივერსიტეტი.

ახლად დაარსებულ უნივერსიტეტში განაგებდა ქართული ენის კათედრას და კითხულობდა ლექციებს ქართულს ენაში და ქართულს მწერლობაში (XI—XII სს.). მასთან ეწეოდა დიდ საორგანიზაციო მუშაობას, როგორც უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოს მდიანი.

იოს. ყიფშიძე გარდაიცვალა 1919 წლ. 21 თებერვალს (პარტახტიანმა სახადმა იმსხვერპლა).

ტფილისში ხანმოკლე მუშაობაც საკმარისი აღმოჩნდა, რომ იოსებ ყიფშიძეს დაეწახურებინა უნივერსიტეტის მთელი კოლექტივის პატივისცემა და სიყვარული, — მას იცნობდენ, როგორც პატიოსან მოქალაქეს, უნგარო საზოგადო მოღვაწეს და ნათელ პიროვნებას. განსაკუთრებით საყვარელი იყო იგი სტუდენტებისათვის.

იოს. ყიფშიძის კვლევის ობიექტი იყო ქართული, მეგრული და ქანური. მისი შრომებია:

1. „ქართული ენის გრამატიკა“ (ლითოგრ.), პეტერბ. 1911 წ. (რუსულად).

2. „ცხოვრება ანტონ რაევხისი...“ 1913, Xp. Восток, т. II (რუს.).

3. „ძველი ქართულის ქრესტომატია ლექსიკონითურთ“, 1918 (რუს.).

4. „მეგრული ენის გრამატიკა“ ქრესტომატიითა და ლექსიკონითურთ, პეტერბ., 1914 (დისერტაცია).

5. რეცენზია თ. კლუგეს „მასალებისა მეგრული გრამატიკისათვის“ — ЗБОР Арх. Ошц. т. XXII, 1914 (რუს.).

6. „მეგრულიზმები ქართულ წარწერებში სამეგრელოდან“ — Xp. Восток, т. IV, вып. 3, 1916 (რუს.).

7. „კვლავ მეგრულიზმების შესახებ ქართულს წარწერებში სამეგრელოდან“ — Xp. Восток, т. V, вып. 2, 1917 (რუს.).

8. „დამატებითი ცნობები ქანურის შესახებ“ 1911 (რუს.).

9. „ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში“ — შესავალი ლექცია (1915 წ. 9 ოქტ.), ავტორის გარდაცვალების შემდეგ თარგმნილი (და გამოცემული) ქარაულად ს. გორგაძის მიერ: ტფ. უნივერ. მოამბე, ტ. I, 1919—20.

გამოსაქვეყნებლად ჰქონდა დამზადებული საბა-სულხან ორბელიანის „ქართული ლექსიკონი“ (გამოსცა აკ. შანიძემ 1928 წ.).

იოს. ყიფშიძის რედაქციით გამოვიდა „ქართული ბიბლიოგრაფია“ I, სადაც ნაჩვენებია ქართულ ერთდროულ გამოცემებში (1852—1910) მოთავსებული წერილები და მასალები — ენათმეცნიერების, ეთნოგრაფიის, გეოგრაფიის, არქეოლოგიის, ისტორიის, ხალხური სიტყვიერებისა და ძველი მწერლობის შესახებ¹.

¹ იოსებ ყიფშიძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ვრცელი დახასიათება მოცემული სერ. გორგაძის წერილში: „პროფ. იოსებ ყიფშიძე“ იხ. „საქართ. საისტ. საეთნოგრ. საზოგად. მიმომხილველი“ I. ტფილ. 1926, გვ. 334—356.

გამოუქვეყნებელი დარჩა იოს. ყიფშიძის წინამდებარე „ქანური ტექსტები“; ეს ტექსტები მას მიერ პირადად იყო ჩაწერილი ადგილობრივ, ქანეთში, 1917 წლის ზაფხულს (მივლინება გაგრძელდა 13.VII — 27.VIII).

ტექსტებში წარმოდგენილია სამივე ქანური კილოკავი: ათინური, ვიწურ-არქაბული და ხოფური. გვაქვს: ზღაპრები, ისტორიული გადმოცემები, ეთნოგრაფიული ცნობების შემცველი მასალა...

„საანგარიშო მოხსენებაში“ იოს. ყიფშიძე, სხვათა შორის, წერს: „ხარვეზი, რომელიც ხელს უშლიდა ქანურის შემდგომ შესწავლას, სახელდობრ, საკმაო რაოდენობით ტექსტების უქონლობა, ამჟამად ამოვსებულია: შეგროვილია სხვადასხვა გვარი ტექსტი ქანური ენისა სულ მცირე 15 ნაბეჭდი თაბახის მოქულობით“¹.

ეს ტექსტები ყ. კავკასიის-მცოდნეობის ინსტიტუტის განკარგულებაში იმყოფებოდა 1919 წლიდან; მისი გამოცემით თავი არავის შეუწყუხებია; 1936 წ. ინსტიტუტის რეორგანიზაციის მომენტში ტექსტები ინსტიტუტიდან წაღებული აღმოჩნდა; ტექსტების დაბრუნება ინსტიტუტს მოუხერხდა 1937 წელს.

იოს. ყიფშიძის „საანგარიშო მოხსენების“ გამოქვეყნებასთან დაკავშირებით „მოამბის“ რედაქცია შენიშნავს: „ამჟამად ძნელია თქმა, თუ რა და რამდენი აკლია ამ ტექსტებს, მაგრამ რომ აკლია, ეს კი უეჭველია“ (ენიკი-ის „მოამბე“ I, გვ. 145, შენიშვნა).

ეს ვარაუდი, სამწუხაროდ, გამართლდა: იოს. ყიფშიძის მიერ ნაწარმოები 15 ნაბეჭდი თაბახის ნაცვლად დაბრუნებული მასალა 6 ნაბეჭდ თაბახს არ სცილდება (93 გვერდია).

დაბრუნებული მასალა, ე. ი. ის, რაც ამჟამად ქვეყნდება, შედგება 5 რვეულისაგან; ამათგან თითო რვეული აქვს დათმობილი ხოფურს, არქაბულსა და ვიწურ ტექსტებს; ათინურს უჭირავს ორი უკანასკნელი რვეული: მათში ერთი შავად ნაწერს შეიცავს.

რვეულებს პაგინაცია — არც მთლიანი, არც რვეულებრივ — არა აქვს (მხოლოდ რამდენიმე მოთხრობის ტექსტია დანომრილი); რვეულები არც აკინძულია: ტექსტი დაკეცილ ქაღალდებზეა დაწერილი და ეს ქაღალდები ისევ დაკეცილ ქაღალდის ყდაშია მოთავსებული².

¹ იხ. „საანგარიშო მოხსენება“ (რომელსაც გამოქვეყნება ელირსა კავკასიის მცოდნეობის ინსტიტუტის რეორგანიზაციის შემდეგ) — ენიკი-ის „მოამბე“ I გვ. 147 (ტფილისი, 1937 წ.).

² ხოფური ტექსტების რვეულში 80 ფურცელია (რვეულისა); აქედან გამოუყენებელია 14 ფურცელი (7, 11, 14, 15, 21, 37, 43, 44, 45, 57, 65, 77, 78, 79); არქაბული ტექსტების რვეულში 85 ფურცელია; გამოუყენებელია 7 ფურცე-

აღსანიშნავია, რომ ამ ქალაქის ყდებზე არა ავტორის ხელით დასმულია ნომრები: № 8 (ხოფურ ტექსტებზე), № 9 (არქაბულ ტექსტებზე), № 10 (ათინური ტექსტების შავზე), № 11 (ათინური ტექსტების II რვეულზე), № 12 (ვიწურ ტექსტებზე); არა ჩანს №№ 1 — 7!

ნომრების გარდა ყდაზე ფურცელთა რაოდენობაცაა ნაჩვენები (იმავე ხელით, რომელსაც ნომრები დაუსხამს!). ყდაზე ნაჩვენები რაოდენობა ფურცლებისა რვეულებში დაცულია; ეს გვაფიქრებინებს რომ თუ ჩამწერის ვარაუდი დაახლოებით მაინც სწორია, დანაკლისი დაბრუნებულ რვეულებში კი არ უნდა გექონდეს, არამედ იმ შვიდ რვეულში, რომლის კვალი არა ჩანს.

წარმოდგენილ ტექსტებს ჩვენ უცვლელად ვაქვეყნებთ.

ამჟარა ლათსუსის შემთხვევაშიც, როცა შესწორება აუცილებელი იყო, შენიშვნაში ნაჩვენებია, როგორ იყო დედანში.

მეტის მეტად საექვო შემთხვევაში კითხვის ნიშანი დავსვით: ამგვარი ნიშანი ჩვენ გვეკუთვნის.

ჩვენია აგრეთვე გაკვირვების ნიშანი: მას იმ შემთხვევაში ვხმარობთ, როცა მოცემული სახით სიტყვა ქანურ მეტყველებაში ბუნებრივია, მაგრამ იმ კილოკავს არ შეეფერება, რომელზედაც მთქმელი ლაპარაკობს; ასე, მაგალ., ხოფურ ტექსტში (იხ. გვ. 1—2) არქაბული ფორმები გვაქვს: ჰექ, ჰაქ, ჰაქონი, ჰაშო, ჰამ, ჰაწი, იყვასენ... მენდემიონი... გვ. 22₂₁₋₂₇ ყველა ამათ გაკვირვების ნიშანი უზის.

ტექსტებს დედანში ჩვეულებრივად უწერია — თავში, კიდზე — ვისგანაა ჩაწერილი, როდის და სადაა ჩაწერილი. ეს ცნობები ჩვენ მოვაქციეთ ბოლოში; ზოგან მთქმელის სახელი და გვარი სრულად არ იყო მოხსენებული (მეტადრე, თუ ერთ მთქმელს ერთზე მეტი ტექსტი ეკუთვნოდა); სახელი და გვარი ყველგან სრულად წარმოვადგინეთ, თუ კი ეს უქვევლი იყო (ამისთვის გამოვიყენეთ იოს. ყიფშიძის, „მივლინების დღიური“ — ენიმკი-ს „მოამბე“ ტ. I, გვ. 152-177). მაინც: აღდგენილი ნაწილი ყველგან კვადრატულ ფრჩხილებშია ჩასმული.

თუ ტექსტს სათაური დედანში არ ჰქონდა, ჩვენც არ დავიწერია: სამი ვარსკვლავი დავუსვით.

ლი (17, 18, 19, 80, 81, 84, 85); ვიწური ტექსტების რვეულში 50 ფურცელია; გამოუყენებელია 6 ფურცელი (3, 4, 21, 28, 29, 45); ათინური (გადათვორებული) ტექსტების რვეულში 48 ფურცელია. ტექსტები ნაწერია ცალ გვერდზე; მეორე გვერდზე გადადის—ხოფურის რვეულში ოთხგან (ფ. ფ. 27, 36, 46, 73).

მასალა დედანში ქრონოლოგიურ რიგზეა წარმოდგენილი, იწყება ათინური ტექსტებით და თავდება ხოფურით — დაცულია მგზავრობის თანაწილდევრობა.

ჩვენ ეს თანამიმდევრობა შევცვალეთ: ჯერ ხოფური ტექსტები მოდის, მერე — არქაბული, შემდეგ -- ვიწურა, ბოლოს ათინური.

მასთან თითოეული კილოკავის პროზაული მასალაც დალაგებულია თემატური ნიშნის მიხედვით: ჯერ ხალხური თქმულებები, ისტორიული და ეთნოგრაფიული ხასიათის ტექსტებია, მერე -- ზღაპრები... ლექსები ბოლოსაა, ცალ-ცალკე თითოეული კილოკავისათვის.

რაკი დედნის თანამიმდევრობა შეიცვალა, საჭიროდ ვცანით სარჩევში გვეჩვენებინა, დედნის რა გვერდზეა ტექსტი მოცემული. ამით მსურველს დაუბრკოლებლივ შეეძლება დედანში სათანადო ტექსტი მოიკითხოს.

ნაწილაკები და თანდებულები დიფიზით გამოვყავით: ეს აადვილებს სიტყვის შედგენილობის სწორად აღქმას.

წარმოდგენილი ტექსტების მეცნიერული მნიშვნელობის ზოგადი დახასიათება მოცემულია წერილში: „პროფ. იოს. ყიფშიძე და ქანურის მეცნიერული შესწავლა“ (იხ. აქვე, გვ. XXI).

ჩვენი სურვილი იყო შეძლებისდაგვარად უნაკლოდ მიგვეწოდებინა სპეციალისტ-მკითხველისათვის დაუვიწყარი იოსებ ყიფშიძის მიერ საქმის ეგოდენი სიყვარულით შეგროვილი დიდმნიშვნელოვანი მასალა და მით ერთგვარად მოგვეხადა მოწაფის ვალი მასწავლებლის ნათელი ხსოვნის წინაშე.

ა რ ნ . ჩ ი ქ ბ ა ვ ა

21.II.1939

ტფილისი.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Выход в свет подлежащих «Чанских (лазских) текстов» совпал с двадцатилетием со дня смерти Иосифа Алексеевича Кипшидзе, коим эти тексты были записаны летом 1917 года в Чанети (в Лазистапе).

И. А. Кипшидзе родился в 1882 году в сел. Ргани, в Верхней Имеретии (Запад. Грузия). Первоначальное образование получил в сельской школе, среднее — в тогдашней Кутаисской духовной семинарии, которую кончил отличником; за активное участие в революционном движении (1904-5 гг.) подвергался репрессиям. В 1906 году поступил в тогдашний Петербургский университет на географическое отделение физико-математического факультета; одновременно слушал лекции Н. Я. Марра и И. А. Джавахишвили. С 1907 года И. А. Кипшидзе студент факультета восточных языков. По окончании университетского курса в 1911 году И. А. был оставлен аспирантом и работал под руководством Н. Я. Марра.

В 1914 году И. А. защитил магистерскую диссертацию; диссертационная работа — «Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем» — СПб. 1914 (стр. XL+150+424) получила блестящую оценку со стороны рецензента Н. Я. Марра, который, между прочим, писал: «...факультет Восточных языков автора ее удостоил степени магистра грузинской словесности. Однако, если бы она была представлена в качестве диссертации на степень доктора грузинской филологии, автор ее также со спокойной совестью мог бы быть удостоен высшей ученой степени»... (см. «Записки Восточ. Отд. Рус. Арх. Общ.», т. XXIII, стр. 216).

Начиная с весеннего семестра 1915 г. И. А. был приглашен в качестве приват-доцента вести курсы древнегрузинского литературного языка и мингрельского языка на отделении армяно-грузинской филологии факультета восточных языков.

В 1917 году И. А. переезжает в Тбилиси и принимает горячее участие в работе группы передовых грузинских ученых по созданию первого в Грузии университета (означенную группу возглавлял И. А. Джавахишвили, ныне депутат Верховного Совета Груз. ССР, орденоносец-академик).

В новоорганизованном Тбилисском университете И. А. возглавил кафедру грузинского языка и литературы и вел большую организационную работу в качестве секретаря ученого совета университета.

Недолго длилась кипучая деятельность И. А. Кипшидзе: 21 февраля 1919 года его не стало (погиб от свирепствовавшей тогда в Тбилиси эпидемии сыпняка).

И. А. Кипшидзе оставил по себе светлую память, являя собой пример редкой скромности, высокой принципиальности и безкорыстного служения своему народу.

Объектом исследовательской деятельности И. А. Кипшидзе служили картвельские языки (грузинский, мингрельский и чанский или лазский); опубликованные работы:

1. «Грамматика грузинского языка», СПб. 1911 (лятогр.; на рус. яз.).

2. «Житие Антония Равваха» — древнегруз. текст, русский перевод, исследование — «Хр. Восток», т. II.

3. «Хрестоматия древнегруз. языка со словарем» 1918.

4. «Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем», СПб. 1914.

5. Рецензия на работу Th. Kluge: «Beiträge zur mingrelischen Grammatik» — ЗВОР Арх. Об., т. XXII (1914).

6. «Мингрелизмы в грузинских надписях из Мингрелии» — Хр. Восток, т. IV вып. 3. (1916).

7. «Еще о мингрелизмах в грузинских надписях из Мингрелии» — Хр. Восток, т. V, вып. 2. (1917).

8. «Дополнительные сведения о чанском языке», СПб. 1911.

9. «Процессы ассимиляции и диссимиляции в грузинском и мингрельском языках» — статья опубликована после смерти автора — в «Известиях Тбил. Госупта», т. I (1919/20) (на груз. языке). Под редакцией И. А. Кипшидзе издали «Грузинская библиография» I: Указатель к статьям и материалам в грузинской периодической печати (1852—1910). Языкознание, Этнография, Гео-

графия, Археология, История, Народная словесность и Древняя Литература» (Петроград, 1916).

«Грузинский (толковый) словарь» знаменитого лексикографа Саввы Сулхана Орбелиани, подготовленный к печати И. А. Кипшидзе, вышел в свет в 1928 году под редакцией проф. А. Г. Шанидзе.

Остались неопубликованным предлагающие «Чанские тексты», записанные И. А. Кипшидзе летом 1917 года в Лазистане¹.

В означенных текстах представлены все чанские говоры: хопский, впско-архавский и атинский. Материал разнообразный: тут и сказки, и исторические предания, этнографические данные, любовные песни, частушки...

В «отчетном докладе» И. А. читаем:

«Пробел, мешавший дальнейшему изучению чанского языка, именно, неимение текстов в достаточном количестве, ныне восполнен: собрано разного рода текстов по чанскому языку по меньшей мере на 15 печатных листов» (см. «Известия ИЯИМК» Груз ФАН т. I, стр. 147).

После смерти автора этот ценнейший материал в 1919 г. поступил в распоряжение «историко-археологического института» (в Тбилиси; впоследствии — «Институт Кавказоведения»); этот Институт не удосужился издать эти тексты несмотря на то, что необходимость в этом остро чувствовалась; мало того: в 1936 г. в момент реорганизации означенного Института (в «Институт Языка, Истории и Материальной Культуры им. акад. Н. Я. Марра») этих текстов в Институте не оказалось: они были похищены одним из бывших сотрудников; удалось их вернуть лишь при содействии органов власти в 1937 году; в полной ли сохранности эти тексты оказались? вместо 15 печатных листов, о которых говорит И. А. Кипшидзе, на лицо всего 6 печатных листов!

Наличный оригинал состоит из 5 тетрадей; по одной тетради приходится на говоры: хопский, архавский, вицкий, атинский (последняя тетрадь — черновик атинских текстов).

В первой тетради — хопские тексты — 80 листов (из них неиспользованных листов 14); во второй тетради — архавские

¹ Командировка продолжалась с 13.VII—27.VIII.1917; И. А. побывал во всех районах Лазистана, начиная мест. Атипой и кончая Хоной. «Отчет о командировке» см. в «Известиях ИЯИМК» ГрузФАН, I, стр. 147-52

тексты — 85 листов; в третьей—вицские тексты — 50 листов; в четвертой — атинские тексты — 48 листов.

Тетради составлены из сложенных — в четвертушку — листов, не прошиты, не пмеют (сплошной) пагинации.

На наличных тетрадах проставлены — неизвестной рукой — номера №№ 8, 9, 10, 11, 12; не видать №№ 1—7; возможно на эти №№ и падает недостающий материал: невозвратимая утрата, особенно, если учесть исключительную ценность этих текстов¹.

В публикуемые тексты нами не внесено никаких изменений; даже при исправлении очевидных опечаток в примечаниях оговорено, в чем исправление выразилось. Порядок расположения материала нами изменен (в оригинале тексты предлежат в порядке записи, что ведет к крайней пестроте с точки зрения тематики), зато в «оглавлении» всюду указаны страницы оригинала; стихотворный материал выделен особо (по говорам); частицы и послелогичи выделены дефисом: это облегчает правильное восприятие состава слова.

При издании этих текстов нами руководило желание довести до читателя-специалиста в должном виде этот ценный материал, собранный с такой любовью к делу незабвенным И. А. Кипшидзе и тем в некоторой степени выполнить долг ученика перед светлой памятью учителя.

Ари. Чикобава

21.II.1939.

Тбилиси.

¹ Общая характеристика публикуемых текстов дана нами в статье: «Проф. И. А. Кипшидзе и исследование чапского диалекта» (здесь же стр. XXI).

პროფ. იოსებ ყიფშიძე და ჰანუჩის
მეცნიერული შესწავლა

პროფ. ი. ყიფშიძე ცნობილია, როგორც ავტორი ფუნდამენტალური გამოკვლევისა მეგრულის შესახებ. მისი „Грамматика мингрельского (пверского) языка с хрестоматиею и словарем“ გამოვიდა 1914 წელს და შეიცავს—წინასიტყვაობის გარდა (გვ. XIII—XL) „გრამატიკას“ (გვ. 1—150), „ქრესტომატიას“ (გვ. 1—188) და „ლექსიკონს“ (გვ. 189—424). ეს გამოკვლევა ნამდვილ საუნჯეს წარმოადგენს სპეციალისტებისათვის, რომელთაც უხდებათ მეგრულის შესწავლა თუ გამოყენება საენათმეცნიერო თვალსაზრისით.

მაგრამ პროფ. ი. ყიფშიძეს არა ნაკლები ღვაწლი მიუძღვის ჰანუჩის შესწავლაშიც.

1910 წლის ზაფხულს იოსებ ყიფშიძე მივლენილი იყო მაშინდელ პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის მიერ მურღულის ხეობაში (ომის წინაღროინდელი ადმინისტრაციული დაყოფით—ართვინის ოლქი) ჩხალური კილოკავის შესასწავლად. 1911 წელს გამოქვეყნდა კიდევ ამ მივლენების შედეგები: И. Кипшидзе. „Дополнительные сведения о чанском языке“; შინაარსი: „О чхальском говоре“ (გვ. I—V); „Наблюдения по грамматике“ (გვ. 1—8); „Тексты“ (გვ. 9—23); „Чанско-русский словарь“ (გვ. 24—33).

ჩხალური კილოკავის ზოგადი დახასიათება აქაა მოცემული პირველად; მაგრამ შეუდარებელივ მეტი მნიშვნელობისაა ტექსტები; მათგან რვა გვერდი პროზაა; ამაში სულ ხუთმეტოდღე სტრიქონი თუა ჩხალური (ესაა: II და III, გვ. 9—10), დანარჩენი არქაბელთაგანაა ჩაწერილი და, რამდენადაც ვიცით, პირველი ჰანური ზღაპრებია. ამით ცხადი გახდა, რომ ჰანურ ფოლკლორში ცოცხლობს ის ენარი, რომელსაც „ზღაპარი“ ეწოდება (აკად. ნ. მარი ამ საკითხს თურქეთის ქანებში მოგზაურობისა და მუშაობის შეიდეგ უარყოფითად

წყვეტდა)¹. გარდა ამისა—და ეს ჩვენთვის ყველაზე არსებითია—მოპოვებულ იქნა ქანური თხრობითი გაბმული—არასასაუბრო—ტექსტების გარკვეული მარაგი, მასთან სავსებით საიმედო.

აკად. ნ. მარის „ქანური ეხის გრამატიკას“, რომელიც 1910 წ. გამოვიდა და ავტორის საენათმეცნიერო შრომათა შორის საუკეთესო პოზიტიურ გამოკვლევას წარმოადგენს, დართული აქვს ტექსტები: ათინური—10 გვ. (თუ რუსულ პარალელურ თარგმანს მხედველობაში არ მივიღებთ), ვიწური—14 გვ., ხოფური—4 გვ. (ესაა პ. აქარაინის მიერ ჩაწერილი მასალა, ნ. მარის მიერ შემოწმებულ-შეგებულნი)...

ამ 28 გვერდ მასალაში არც ერთი თხრობითი ხასიათის ტექსტი არ გვხვდება: ათინური და ხოფური ტექსტები კითხვა-პასუხისაგან შედგება, ვიწურ ტექსტებში ამგვარივე მცირე მასალა გვაქვს, დანარჩენი სულ ლექსია, ისიც ისეთი, რომ სულ პირველსა და მეორე პირს უტრიალებს! ამგვარს პირობებში ეს ტექსტები საშუალებას არ იძლევა მკითხველმა გაარკვიოს, როდის იხმარება მოთხრობითი ბრუნვა და, საერთოდ, როგორია წინადადების კონსტრუქცია გარდამავალ ზმნებთან,—მოკლედ, გაურკვეველი რჩება ძირითადი და სპეციფიკური სინტაქსური ფაქტი.

ამიტომ, რომ აკად. ნ. მარი თავის, „ქანურ გრამატიკაში“ (§ 122, ა გვ. 77) წერს: ქანურში... „ზშირად ნაცვალსახელოვან მიცემითში [ე. ი. მოთხრობითში—ა. ჩ.] დგას სუბიექტი აწმყო დროშიაც, მეტადრე თუ პირდაპირი ობიექტი. თან ახლავს... ალიქ მექთუბი ქარუმს“ [ალიმ წერილი წერს—ა. ჩ.] და იქვე დასძენს: აქ რომ ობიექტი სახელობითშია დასმული, ეს სახელობითი, ალბათ, დაბოლოება-მოკვეცილი მიცემითია, ამგვარი მიცემითი სახელობითში აირია და ეს გახდა მიზეზი იმისა, რომ სუბიექტი მოთხრობითში გვაქვს ზმნასთან აწმყოშიო (იქვე).

აკად. ნ. მარის განკარგულებაში რომ ყოფილიყო თუნდაც იმ რაოდენობის გაბმული თხრობითი ტექსტი, როგორიც იოს. ყიფშიძეს აქვს მურღულში ჩაწერილი, უდაო იქნებოდა, რომ გარდამავალ ზმნასთან აწმყოში სუბიექტი მოთხრობითში „ზშირად“ კი არ დაისმის, არამედ ესაა ნორმა ყველა კილოკავისათვის (იმ თქმათა გამოკლებით, სადაც მოთხრობითი მოშლის გზაზეა დამდგარი) და ობიექტიც ასეთ შემთხვევაში ნამდვილ სახელობითშია

¹ იხ. Н. Я. Марр. „Из поездки в Турецкий Лаазстан“, Изв. Акад. Н. 1910. გვ. 627.

—და არა სახელობითს-დამსგავსებულს მიცემითში: ზოგ თქმაში მიცემითის ფლექსიის დაკარგვას მართლაც აქვს ადგილი (მაგ. ართა-შნულში, ნაწილობრივ ათინურშიც; იხ. „ქან. გრამ. ანალ.“ II, გვ. 111—117, გვ. 121 და შემდ.), მაგრამ ვიწურში, და განსაკუთრებით არქაბულსა და ხოფურში მიცემითი საესებით დაცულია, როგორც მორფოლოგიური ოდენობა, ნივთის ობიექტი კი—სახელობითშია (ალექ გმარი იმხორს—„ალიმ საქმელი ქამს“)...

გარდამავალი ზმნის ხმარებისას წინადადების კონსტრუქციის საკითხი ქანურში ირკვევა იოს. ყიფშიძის ამ არქაბული ტექსტებით; ირკვევა აგრეთვე თურმეობითის საკითხიც: გარდამავალ ზმნათა თურმეობითი სხვაგვარად იწარმოება ხოფურ კილოკავში და სხვაგვარად—ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში, ამ თავისებურ წარმოებას გაკვრით ეხება აკად ნ. მარის „ქანური ენის გრამატიკა“ (იხ. § 78, გვ. 46); ავტორს შეუმჩნეველი რჩება, რომ ეს თავისებური წარმოება სწორედ ნიშანდობლივი ქანურისათვის... მიზეზი: ისევ თხრობითი ტექსტების უქონლობაა. იოს. ყიფშიძეს თავისი არქაბული ტექსტების საფუძველზე გარკვეულობა შეაქვს საქმის ვითარებაში: შესწორებულია აკად. ნ. მარის „ქანური ენის გრამატიკის“ სათანადო ადგილი (იხ. „Дополн. свед.“ გვ. 3, § 78-ის შესწორება).

ამრიგად, ჩხალური კილოკავის შესწავლის გარდა არქაბული ტექსტების მოპოება ის მნიშვნელოვანი შედეგია, რომელიც 1910 წელს ქანურზე მუშაობას მოყვა.

მაგრამ სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ ტექსტებს¹, რომლებიც იოს. ყიფშიძემ 1917 წლის ზაფხულს (13.VII—27.VIII) ქანეთის სხვადასხვა კუთხეში ჩაიწერა (ამ მივლინების „საანგარიშო მოხსენება“ და „დღიური“ გამოქვეყნებულია ენიმიკის I ტომში—1937 წ., გვ. 145—177).

ტექსტები წარმოგვიდგენს სამივე ქანურ კილოკავს: ათინურს, ვიწურ-არქაბულსა და ხოფურს, ჩაწერილია უშუალოდ ქანთაგან ადგილობრივ; მეტწილად თხრობითი ხასიათისაა—შეიცავს ზღაპრებს, ზოგი ძველი ჩვეულების აღწერას, ისტორიულ გადმოცემებს; არის ლექსებიც,—ქანური ხალხური სიტყვიერების ეს ყველაზე ერთფეროვანი და შედარებით ნაკლებ საინტერესო მასალა.

¹ „მეცნიერებათა აკადემიის უწყებებში“ (1911 წ.) გვ. 1123—1124—გამოქვეყნდა აგრეთვე ერთი ქანური ლექსი „ბიკი დო ბოხო“ („ვაკი და ქალი“), ჩაწერილი იოს. ყიფშიძის მიერ ოჩამჩირეში 28.VII.1911 წ.; მთქმელი ახლალადანა (ზოფის რ.).

ქართველურ ენათა წრეში ქანურის ვითარება თავისებურია: ქანეთი უცხო სახელმწიფოებრივ ორგანიზმშია მოქცეული; „ყოველი ქანი თურქულადაც ლაპარაკობს; მამაკაცებმა ჩვეულებრივ თურქული უკეთ იციან, ვინემ დედა-ენა. სახელმწიფო, სარწმუნოება, მწერლობა ისევ თურქულის შეფარდებითს წონას აძლიერებს. ქანურის პოზიციები დღითიდღე სუსტდება. ქანური მეტყველება საესეა თურქული სიტყვებით. დღეების, თვეების, რიცხვთა რიგითი ქანური სახელები საძებარი გამხდარა, წელიწადის ნაწილთა ლაზური სახელები აღარავინ იცის“... გადაუქარბებლივ შეიძლება ითქვას, რომ ქანური მეტყველება კატასტროფულ მდგომარეობაშია. ... „ქართველური ენათმეცნიერება—და მით, საერთოდ, ენათმეცნიერებაც,—კარგავს ძვირფას საუნჯეს, ქართველურ ენათა შედარებით-ისტორიული ძიებისას მიუცილებელს. დანაკარგის ანაზღაურება შეუძლებელი იქნება და მთელი სიმწვავეთ იზადება აუცილებლობა ყოველი ქანური სიტყვის, ყოველი ქანური ფორმის აღნუსხვისა და ფიქსაციისა“,—ვამბობდით ამ ათიოდე წლის წინათ „ქანური ტექსტების“ პირველ ნაკვეთის წინასიტყვაობაში (VII). ქანურის არსებობის პირობები მას შემდეგ, სამწუხაროდ, ოდნავადაც არ გაუმჯობესებულა.

ასეთ პირობებში იოს. ყიფშიძის მიერ ჩაწერილი ტექსტები ქემ-მარიტად ისტორიული მნიშვნელობისაა.

მართალია, უკანასკნელი ცამეტი წლის მანძილზე მოხერხდა საკმაო რაოდენობის ტექსტების ჩაწერა¹ საქართველოს ფარგლებში მცხოვრებ ქანთაგან (აქარასა და აფხაზეთში; ზოგი ტექსტიც სტამბოლში იყო ჩაწერილი ს. ჯიქიას მიერ); ეს მით უფრო აუცილებელი იყო, რომ იოს. ყიფშიძის ტექსტებს კავკასიისმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელმძღვანელთა დანაშაულებრივი დაუდევრობისა და უპასუხისმგებლობის წყალობით გამოსვლა არ ეღირსა (იხ. ამის შესახებ ენიმკი-ს „მომამის“ რედაქციის შენიშვნა, I ტ. გვ. 145).

მაგრამ მთელ რიგ შემთხვევებში გაურკვეველი რჩებოდა, რამდენად დამახასიათებელია ესა თუ ის მოვლენა ქანეთის ქანთა

¹ იგულისხმება: ა რ ნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ქანური ტექსტები: I, ზოფური კილოკავი (ტფილ. 1929; გვ. X+166); ი მ ა ვ ე ა ვ ტ ო რ ი ს: „ქანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ“ (ტფილ. 1936); ვიწურ-არქაბულ ტექსტებს უჭირავს (II ნაწ.): გვ. 1—86; ათინურ ტექსტებს—გვ. 87—138 (გვ. 139—150 მოცემულია ზოფური ტექსტები).

ს. ე ღ ე ნ ტ ი: „ქანური ტექსტები“: არქაბული კილოკავი (ტფილ. 1938, გვ. XXVIII+219; აქედან „ლექსიკონს“ უკავია გვ. 175—219).

მეტყველებისათვის. ამის გამო „ქანურის გრამატიკულ ანალიზში“ ჩვენ მოგვიხდა გვერდის ავლა ისეთი ფაქტებისათვის, როგორცაა ბოლოში უ-ს დართვა ზმნებისათვის: „მომილითუ“ ნაცვლათ ჩვეულებრივი „მომილით“-ისა („ქან. გრამ. ანალ.“, II, 129₂₈),... ბორთითუ (ნაცვლ. „ბორტიო“), იქვე, 130₃₁,... ჩუმსუ (ნაცვლად: „ჩუმს“). იქვე, 130₁₉,... ეს მოვლენები ინდივიდუალური თავისებურების შთაბეჭდილებას ტოვებდა, ქანურის კუთვნილებად ქცეული ის არ უნდა ყოფილიყო. იოს. ყიფშიძის ტექსტები ცხადყოფს, რომ ეს მოვლენა ინდივიდუალური თავისებურება არაა, გარკვეული თქმის დამახასიათებელი მოვლენაა.

ს. ჟღენტის არქაბულ ტექსტებში არის შემთხვევები -მა ნაწილაკის წინ ბოლოკიდურ ხ-ს ზ-დ ქცევისა: ქორბაზ-მა (←ქორბას-მა) „მუტელსო“... ოშვეზ-მა (←ოშვეს-მა) შესვესო... (იხ. ს. ჟღენტი: ქანური ტექსტები, შესავალი, გვ. XV)...

ესეც ერთგვარად შემთხვევითი ფაქტის შთაბეჭდილებას ტოვებდა. იოს. ყიფშიძის ტექსტებში ანალოგიური მოვლენებია დადასტურებული ვიწურში...

ზოგი სხვა მოვლენის შესახებ ქვემოთ გვექნება კიდევ საუბარი. აქ უნდა დავასკვნათ: იოს. ყიფშიძის ქანური ტექსტები, ჩაწერილი ადგილობრივ, ძვირფასია არა მხოლოდ თავის და თავად, არამედ როგორც საკონტროლო საშუალება ქანეთის გარეთ ჩაწერილი ქანური მეტყველების ნიმუშებისათვის. ის საშუალებას გვაძლევს ამ მასალის ავ-კარგიანობაში გავერკვეთ. ირკვევა, რომ უკანასკნელი ათი წლის მანძილზე გამოქვეყნებული მასალა ქანურ მეტყველებას სწორად წარმოგიდგენს, მათზე დამყარება შეიძლება; მათში მოცემულია ქანური ფონეტიკის, მორფოლოგიისა და სინტაქსის ყველა არსებითი დამახასიათებელი მოვლენა. ამ მხრივ საგულასხმო რამ ახალი ქანეთში ჩაწერილ ტექსტებში არაფერია.

ამას ვერ ვიტყვით ლექსიკის შესახებ. ამ ტექსტების ლექსიკა სპეციალურ შესწავლას მოითხოვს.

ფონეტიკურ, მორფოლოგიურ და სინტაქსურ მოვლენათაგან აღსანიშნავია შემდეგი:

1. ლ რ ა... აქვე, 29₁₃¹ ლირა (ფული...).. ჰაიდე, ბ ი დ ა თ - ნ ა 57₃₄ ჰაიდა, წავიდეთო... გ ნ რ ი გოიქთეს 73₂₅ უკან დაბრუნდენ...

¹ პირველი ციფრი გვერდს აღნიშნავს, მეორე—სტრიქონს ხევიდან.

ამა და სხვა მსგავს მავალითებში სიგრიძის ნიშნიანი ხმოვნებით ჩამწერი უნდა გადმოგვეცემდეს ტონური ხასიათის ხმის ამაღლებას, რომელიც სათანადო ხმოვნის გრძლად გამოაქმას¹ იწვევს; ჩვენ მიერ ჩაწერილ ტექსტებში ეს მოვლენა არქაბულსა და ათინურშია დადასტურებული (იხ. „ქან. გრამ. ანალიზი“, § 9, გვ. 41—42); მოვლენა იმავე რიგისაა, როგორც მთიულურ კილოში¹.

საწინადადებო მახვილს უნდა გადმოგვეცემდეს მარტოოდენ მახვილი ბოლო მარცვალზე; მაგალ.: კადრ 14₁₇, 24... ბაშის 60₈... კაიქი 66₁... ნალდა 2₁... დრძლეს 25₆...

2. ს ბერის ზ-თი შეცვლის მავალითება:

ქომოხთაზ-და 57₃₃ (ქომოხთას-და-ს ნაცვლად) მოვიდესო... მოეტეზ-და 60₃₈ (ნაცვლ.: მოეტეს-და) მოდიოდენო...

ანალოგიური ფაქტები შენიშნულია, როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, ს. ქლენტის არქაბულ ტექსტებში (იხ. ს. ქლენტი. ქანური ტექსტები, შესავალი, გვ. XV).

3. ზმნისა და სახელის ფორმათა ბოლოში ათინურ ტექსტებში მორფოლოგიურად უფუნქციო ო-ს ხმარების ნიმუშებია:

მოხსელესო 76₁₁ (ნაცვლ.: მოხსელეს) ადგენენ...

ოფშა ნეძი ულუნო 77₁₆ (ნაცვლ.: ულუნ) ბევრი ნიგოზი აქეს...

სერის(ო) დიდაქ(ო)... თხუმტუ-შა 78₂₁ ლამე დედაბერი... რომ ართავდა (სერისო—მიცემითა, დიდაქო—მოთხრობითი)...

ჰიმდოს ჰიმ დიდაქო... ჰამუს უკიფუ 83₁₂ მაშინ („იმ დროს“) დედაბერმა ამას შესძახა („უკივლა“).

...დელიქჲ ...წარი ქონობუ 79₆ გიჲმა წყალი... ჩამოკიდა...

ს. ჯიქიას მიერ სტამბოლში ჩაწერილ ათინურ ტექსტებშიც გვაქვს მსგავსი მოვლენა, ოღონდ აქ ეს ბოლოკიდური ხმოვანი უ-ა; ამის ზოგი მავალითი ზემოთაც მოვიყვანეთ.

დამატებით ვასახელებთ: მებუშქვათუ (იხ. „ქან. გრამატ. ანალიზი“, II, 118₄) დავუტოვოთ („მივუშვათ“).

მენდახთესუ (იქვე, 118₆) წავიდენ... იქუმსუ (იქვე, 118₂₂) იქმს... ქუმანი ბიდათენუ (იქვე, 118₃₁) ხვალ წავიდეთ... მულუნუ (იქვე, 119₆) მოდის...

ეს ბოლოკიდური -ო-||-უ იმავე რიგისა უნდა იყოს, როგორც ნახევარხმოვანი ჯ მეგრულში:

¹ იხ. ავტორისავე „ა. წ. გრძელი ხმოვნები მთიულურში“. ტფილ. უნივ. მოამბე, ტ. IV (1924), გვ. 333—348.

მოუნქეს ართიანსუ... ართი წყარიშა დინილესუ, კინი ეშელესუ დო ვიშო-აშო გინილესუ ღურელი გვერენსუ. დო არძოქ გეეთელესუ (ი. ყიფშიძის „მეგრ. ენა გრამატ.“, ქრესტომათია, გვ. 34_ა—35₁₋₂). დასცხეს ერთმანეთს... ერთ წყალში ჩაიღენ, ისევე ამოვიდენ და იქეთ-აქეთ გადაიარეს მკედარ გველებზე და ყველანი გაცოცხლდენ („ყველამ გაცოცხლდენ“)...

საინტერესოა, რომ ერთგან ი. ყიფშიძე ო-ს ნაცვლად გ-ს წერს: დელიქ (იხ. ზემ.)

ქანურის ო || უ უნდა ეტოლებოდეს ლექსებში ხმარებულ ბოლო-კიდურ -ა-ს ქართულში:

...ხამს მამაცი მამაცური, სჯობს რაცოპცა ნელად ტირსა... ხანა 875₂ (საიუბ. გამოც.).

...ვინ მიჯნური არ ყოფილა, ვის სახმილი არა სწევასა... ხანა 874₂...

4. თქ- კომპლექსის ტქ-თი შენაცვლების ასეთი შემთხვევები გვაქვს:

დელი ტკვა (= თქვა) ორეთ 81₄ „გიჟი თქვენა ხართ... „...ოფ-შკომათ“, ტკვეს (= თქვეს) 83₃₆ ...„შექვამოთ“, თქვეს... ტკუ (= თქუ) 71_{4, 8, 25} თქვა..

ამ კონტექსტში შეიძლება მოვიხსენიოთ ხთ-||-ხტ- „სვლა“ ზმნაში; მოხთუ || მოხტუ... („მოვიდა“...),—ჩვეულებრივია ჩვენ მიერ გამოქვეყნებულ ტექსტებში; აგრეთვე: შქ-||-შკ- (ოშქური || ოშქური — „ვაშლი“)...

5. „საანგარიშო მოხსენებაში“ (ენიმიკი-ს „მომამბე“ I, გვ. 152) იოს. ყიფშიძე შენიშნავს, უკანა-ენისმიერ თანხმოვანთა აფრიკატი-ზაცია უფრო ფართოდ არის გავრცელებული, ვინემ ეს დღემდის იყო ცნობილიო (ეს მოვლენა აკად. ნ. მარს ბულეფურისთვის მიაჩნდა დამახასიათებლად). ამით დასტურდება ჩვენში ჩაწერილი ტექსტების მიხედვით გაკეთებული დასკვნა ამ მოვლენის შესახებ (იხ. „ქან. გრამ. ანალ“. § 8₁, გვ. 26—27).

6. ჩვენ მიერ ჩაწერილ ათინურ ტექსტებში არის შემთხვევები დაშორებითი ბრუნვის ხმარებისა მიმართულეზიტის ნაცვლად: ოხო-რიშე, ქარმატეშე—შინისაკენ („სახლისაკენ“), წისქვილისაკენ—სწოროდ ისევე, როგორც ამას არქაბული ხმარობს (იხ. „ქან. გრამ. ანალ“. § 15 ა გვ. 60—61). იოს. ყიფშიძის ათინურ ტექსტებში ამისაკენ

მაგალითებს ვპოვებთ: ოხორიშე ვიგზალათერე—86₁₆ შინისაკენ წავი-
დეთ... ბაშკა სუაშე 73₆ სხვა ადგილისაკენ...

მაგრამ სრულიად მოულოდნელია იმავე ათინურ ტექსტებში მი-
მართულებითის გამოყენება დაშორებითის ფუნქციით:

ოშკურიშა ქოჯებტუ 80₁₉ ვაშლიდან (ვაშლის ხიდან) ჩამოვიდა
(უნდა ყოფილიყო: ოშკურიშე...).

ცაშა თოფრი ჯულუნ 82₉ ციდან თაფლი ჩამოდის (უნდა ყო-
ფილიყო: ცაშე...).

ათინაშა წუკიტიშა ხუ ვერსი ონ (იხ. „დღიური“, ენიმკი-ს „მოა-
მბე“ I, გვ. 163) ათინიდან წუკიტამდის ხუთი ვერსია (უნდა ყოფი-
ლაყო: ათინაშე წუკიტიშა...)

...ალიზადე (არანაში ჩოიშა) იქვე, გვ. 164—ალიზადე (არანაშ-
სოფლიდან), უნდა ყოფილიყო: ჩოიშე...

თუ წინა შემთხვევაში დაშორებითი კისრულობდა მიმართულე-
ბითის როლს, აქ, პირუტყუ, მიმართულებითი ბრუნვა გამოდის და-
შორებითის ფუნქციით.

7. საინტერესოა მიმართულებითი ბრუნვის ხმარება კითხვაზე—
სად? : ჰაქონი კოჩეფე—ქიმი მუში სოხუმი, მურღული, ოზურგე-
თიშა თუთუნი იქუმან 74₃₃ აქაური ხალხი („კაცები“)—ზოგი მათგანი
(„მისი“) სოხუმში, მურღულში, ოზურგეთში თამბაქოს ამუშავებენ...

... ოზურგეთიშა (თუთუნი იქომან)—ოზურგეთში (თამბაქოს ამუ-
შავებენ)—მიმართულებითია და ლოკატიური მნიშვნელობისად უნდა
ვცნოთ, ფრაზა რომ არ იყოს თავისებური: სოხუმი, მურღული—სა-
ხელობითშია! შეიძლება მთქმელი გულისხმობდა ზმნას: „ნულუნან
ოზურგეთიშა“—მიდიან ოზურგეთს—„თუთუნი იქუმან“—თამბაქოს
ამუშავებენ, მაგრამ მაშინ წინა ორი სახელის ფორმა აუხსნელი რჩება
და წინადადება გატეხილია.

უფრო საინტერესოა ჩანს მეორე შემთხვევა: იდუ დო ოხორი მუშიშა
ქოდოდუ 38₇ წავიდა და თავის სახლში დადვა... თუ აქაც კონტა-
მინაცია არაა: იდუ—ოხორიშა.

8. ათინურ ტექსტებში არც თუ იშვიათია მოთხრობითი ბრუნვის
მოშლის ფაქტები:

მუმული უწუ 77₁₇ (ნაცვლ.: მუმულიქ უწუ) მამალმა უთხრა... ბაღი
უწუ 77₃₃ (ნაცვლ.: ბაღიქ უწუ) ბერიკაცმა უთხრა...

ამით დასტურდება, რომ ათინურს კილოკავში,—მაინცა და მაინც
მის ზოგ თქმაში—მოთხრობითის მოშლა ხელშესახები ფაქტია და

ინდივიდუალურ მოვლენად ვერ მიიჩნევა (იხ. „ქან. გრამ. ანალ.“ § 15, დ, გვ. 63).

ყურადღებას იქცევს ერთი არქაბელის მეტყველებაშიც ცალკეული შემთხვევები მოთხრობითის შეცვლისა სახელობითით.

ნუსა უწუ-ქი 46 (ნაცვლ.: ნუსაქ...) რძალჲა უთხრა, რომ... კალი უწუ-ქი 46 ყადმა უთხრა, რომ...

9. ქანურში მოთხრობითი ბრუნვა აწყმ-ო დროსთანაც იხმარება, თუ ზმნა გარდამავალია; ცხადია, ეს მეორეული მოვლენაა (იხ. „ქან. გრამ. ანალ.“ § 29, გვ. 102—103). მხოლოდ აქა-იქ თუ წააწყდება კაცი სახელობითის ხმარებას სუბიექტად გარდამავალი ზმნისა აწყმოში.

ასეთი სპორადული შემთხვევა—ძველი ვითარების გადმონაშთი—გვაქვს იოს. ყიფშიძის ტექსტებშიც:

ქიმი-თი... ლეტა ხაშქუმან... ქიმი-თი კაიკილული იქუმს, ქიმი-თი ჰიჩი მუთი ვარ იქუმს... 74₁, ზოგიც მიწას ხნავს, ზოგიც ნაოსნობას მისდევს („იქმს“), ზოგიც არაფერს არ აკეთებს („იქმს“)... შდრ. იქვე (გაგრძელება): ქიმი-თი-ქ თერზილული იქუმს, ქიმი-თი-ქ კოჩი ილამს—ზოგი მკერავობას ეწევა („ზოგმა მკერავობა იქმს“), ზოგი კაცს კლავს („ზოგმა კაცი კლავს“)...

10. იოს. ყიფშიძის ათინური ტექსტები ადასტურებენ სხვა ტექსტებიდან (კერძოდ, ართაშნელ მუსა გულაბერ-ოლისაგან ჩაწერილი ტექსტებიდან—იხ. „ქან. გრამ. ანალ.“ II, გვ. 110—115; ბოლოკიდური ხ-ს დასუსტების შესახებ იხ. „ქან. გრამატ. ანალ.“ § 8, თ, გვ. 29—30) ცნობილ ფაქტებს მიცემითის ფლექსიის გაუჩინარებისა¹:

შორდერი ქუალი (ნაცვ. ქუვალის) ქოდოლოხუნუ ბოზომოთა, კაპულა (ნაცვლ.: კაპულას) ქომოძბუ დო ულუნ 76₂, დიდ ტომარაში ჩასვა ქალიშვილი, ზურგზე მოიკიდა და მიდის...

შკაჲ (ნაცვლ.: შკას) გოგაკორარე 90₁₅, წელზე მოგებვევი... ამ უკანასკნელ მაგალითში ბრუნვის ნიშანი ხ — ჰ: შკას — შკაჲ, ე. ი. ხ-ს დასუსტების ის საფეხურია წარმოდგენილი, რასაც აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის კილოებში ვპოულობთ (იხ., მაგალითად, ავტორის „ხ-ბგერის დასუსტება ქიზიყურში“ — ენიშკი-ს მოამბე, I, გვ. 66—77).

ბოლოკიდურ ხ-ს დასუსტება ათინურში მოხსენებულია იოს. ყიფშიძის „საანგარიშო მოხსენებაში“ (ენიშკი-ს „მოამბე“ I, გვ. 152).

¹ სუსტდება მესამე პირის სუფიქსი ხ-ღ.

11. იოს. ყიფშიძის ათინურ ტექსტებში ნამყო უსრულის საწარმოებელ სუფიქსად ტ-ს გარდა თ-ც გვაქვს და ღ-ც:

შუმთუ (ნაცვლ.: შუმტუ) 76₃ სეამდა... სი მა მიწოლემდი (ნაცვლ.: მიწოლემტი) 81₃₅ შენ მე მუუზნებოდი...

ამრიგად, ირკვევა, რომ ს. ჯიქიას მიერ ჩაწერილი ათინური ტექსტების ანალოგიური ფაქტები მთქმელის ინდივიდუალურ თავისებურებად არ მიიჩნევა (იხ. ოხორზა ქუონურთუ—„ქან. გრამ. ანალ.“ II 124₉—ცოლი ჰყავდა; მემედ-ალა ქორდუ იქვე, 118₂ მემედ-ალა იყო...).

ამ სუფიქსთაგან -ღ ქართველური ენების -ღ- სუფიქსია (ნამყო უსრულისა), -თ—ამ სუფიქსის სახეცვლაა (-ღ— —თ— —ტ-).

12. ამ უ შენ აშქურინეტეს 10₃₃ ამისი ეშინოდათ; სიტყვა-სიტყვით: ამ ი ს ა გ ა ნ ეშინოდათ—იგივე კონსტრუქციაა, რაც ძველი-ქართულიდანაა ცნობილი („მისგან მეშინის“...) და ამჟამადაც ხმარებულია მთის კილოებში (მაგ., მთიულურში: „ცხეაზს მგლისაგან ეშინია“...).

13. იოს. ყიფშიძის ხოფურ ტექსტებში დადასტურებულია ჩვენებიითი ნაცვალსახელის უ-ნ-არო მრავლობითი, ისტორიულად უპირატესი: ათეფე 4₃₀ („ესენი“; მსგავსი ვარიანტი მოიპოება ჩვენს არქაბულ ტექსტებში—იხ. „ქან. გრამ. ანალ“. გვ. 82); საგულისხმოა აგრეთვე ათინური ჰანეფე 72₃₁ ჩეულებრივი ჰანი-ს ნაცვლად („ესენი“) და ჰემთე 66₁₀ („ისინი“)—გვხვდება ვიწურ ტექსტში (ჩვენც ვიწელისაგან გვაქვს ჩაწერილი ეგევე წარმოება, ოლონდ უ-მ-ანო,—იხ. „ქან. გრამატ. ანალიზი“, გვ. 82—83).

14. „პატარა“-ს აღმნიშვნელი სიტყვა ქანურში ვარიანტებით მდიდარია: წუტა || წუტელი || კუტა || ჭიტა || კუჭუტა (იხ. ავტ. „ქანურ-მეგრ. -ქართ. შედარ. ლექსიკ.“ გვ. 233); მეგრულში გვაქვს ჭიჭე; ცხადია, იგი ქანური ხსენებული ვარიანტების წრეში შედის; გვაკლდა შუამავალი რგოლი; იგი მოცემულია იოს. ყიფშიძის ხოფურ ტექსტებში: ჭიჭა:

დიდის ჭიჭაქ ვარ ნუსიმინა-ში... 12₃₁ დიდს პატარამ თუ არ დაუჯერა...

ეს კია, რომ ამ ფაქტის ჩვენებას ასუსტებს იმავე ტექსტში ხმარებული ჭიტა (რამდენიმეჯერ!).

ზემოთ აღნუსხული შემთხვევები იმის ილუსტრაციაა, თუ რა ღირებულება აქვს იოს. ყიფშიძის ჭანურ ტექსტებს თავის თავადაც და არსებული ტექსტების შეწამება-კონტროლის თვალსაზრისით.

მაგრამ ავ ტექსტებს მარჯოდენ ენათმეცნიერული მნიშვნელობა არა აქვთ. ეთნოგრაფიული და ისტორიული თვალსაზრისითაც ისინი დიდად საგულისხმო ცნობებს შეიცავენ.

აქ წარმოკადგენთ ყველაზე არსებითი მასალის თარგმანს მცირე-ოდენი განმარტებით.

ისტორიულ გადმოცემათა შორის საინტერესოა თამარ მეფის შესახებ თქმულებები და ჭანეთის მაჰმადიანობაზე მიქცევის შესახებ ხალხში შენახული ცნობები.

ხოფის მახლობლად ბუჯალში ნაქები წყაროს წყალია; მას „მეფის წყარო“-ს („მთა წყარი“) ეძახიან. ბუჯალელი მომთხრობის ჩვენებით ეს მეფე თამარ მეფეა: „ჩენი ძელები მეგრელები იყვნენ და ძველ ტრაპიზონამდის ქვეყანა ქართველთა ფაღიშაპის თამარ მეფის ხელში ყოფილაო“...

ძველი ტრაპიზონი, — თურქულად „ესკი ტრაპიზონ“, — ათინის რაიონშია. თუ ზემოთქმული ისტორიულ სინამდვილეს ასახავს, იქნებ, აქ იგულისხმებოდეს საზღვარი საქართველოსა და ტრაპიზონის იმპერიას შორის, რომელიც თამარმა დააარსა.

ძველ ნაგებობათა წარმომავლობა საქართველოს ყოველ კუთხეში სტიქიურად უკავშირდება თამარ მეფის სახელს. ასევე ყოფილა ჭანეთშიც: „ათინის მახლობლად ზღვაში ქვაზე ორსართულიანი ძველი ციხე დგას, სახელად კიზ-კულე“ („ქალიშვილის ციხე“. რატომ „კულე“ და არა „ქალე“?). ესეც „თამარ მეფისა ყოფილაო“, — გვარწმუნებს იგივე მომთხრობი...

ციხე შეუძლებელი არაა თამარის ეპოქას ეკუთვნოდეს. სანამ რაიმე დადებითი ხასიათის ცნობები არ მოგვეპოება ამ ციხის შესახებ, ხსენებულ შესაძლებლობას ვერ გამოვირიცხავთ.

მაგრამ სრული ანაქრონიზმია, როცა ჭანეთის გამუსლიმანების დროის ამბებს თამარ მეფის სახელთან აკავშირებენ:

სულტან სელიმმა რომ აზლალა აიღო, მოსახლეობის მეტი წილი სამეგრელოში (ნათქვამია — „სენაკისა და ზუგდიდისაკენ“) გაიქცაო; „თამარ მეფეს სთხოვეს, იქ [ე. ი. სამეგრელოში] ადგილი მისცა და დაასახლაო“... ასე მოგვითხრობს აზლალელი მთქმელი (ხოფის რ.).

სულტან სელიმის მეფობა, როგორც ცნობილია, მეთექვსმეტე საუკუნის პირველ მეოთხედს ხვდება (1512—1520). სულტან სელიმს ვინც გამოექცა, მას თამარ მეფე დახმარებას ვერ გაუწევდა, ადგილ-

მამულს ვერ მიუჩენდა -- „დასახლდითო“... ეს გადმოცემა გამოძახილია დიდი პოლიტიკურა ავტორიტეტისა, რომელიც თამარის მეფობას ახასიათებდა, თამარის ეპოქის საქართველოს ჰქონდა; ამ საქართველოს წევრს კი ჰქონდა წარმოადგენდა.

სულტან სელიმი თურქეთის ისტორიაში ცნობილია, როგორც სახელოვანი დამპყრობელი, ძლიერი ფაღიშაჰი, რომელმაც დაამარცხა სპარსეთი, დაიპყრო სირია, პალესტინა, ეგვიპტე, მესოპოტამია (შუამდინარე) და ქუთისტანის ნაწილი. მისგან დამარცხებული ქანები თავს აფარებენ სამეგრელოს¹. ქანი ხალხის მქსიერებაში ძლიერ თურქ დამპყრობელს დაუპირისპირდა ძლიერი მფარველი, თამარ მეფე. ქრონოლოგიურად ეს შეუსაბამობაა, ფსიქოლოგიურად კი მართალია და გასაგები.

სათანადო ტექსტების სრული თარგმანი აქვე მოგვყავს.

„მაფა-წყარი“ („მეფის წყარო“)².

ქალაქ ხოფას აქეთ, აღმოსავლეთისაკენ, ნახევარი საათის სავალზე ბუჯალში არის „მაფა-წყარი“ („მეფე-წყალი“, „მეფის წყარო“). მთელ ხოფაში სხვა ასეთი კარგი წყალი არ არის.

ძველებისაგან (წინაპრებისაგან) ჩვენ გავვიგონია, რომ სამას ორმოცი წლის წინათ ამ ადგილებში მეგრელები ყოფილან. იმ ხანებში თურქების ხელმწიფემ (ფაღიშაჰმ) სულტან სელიმმა² ლაზისტანი დაამარცხა და აიღო. აქაური მეგრელები თანდათანობით („ცოტ-ცოტათი“) მუსულმანები გამხდარან. ჩვენც ახლა ვრწმუნდებით, რომ ჩვენი და მეგრელების მეტყველება („სიტყვა“) ერთი მეორეს გავს.

სხვა ადგილას, „მაფა-წყარ“-იდან ას ნაბიჯს ქვემოთ, ერთი ძველი ბალავერი იყო. იმის შიგნით -- „ეს რა არის“-მეთქი, რომ ვიკითხე ძველმა კაცებმა მითხრეს, რომ „ძველი ქრისტიანების ღვინის საწნახელი არისო“.

სხვაგან კიდევ, „მაფა-წყარ“-იდან ზევით, ნახევარი საათის სავალზე, ნოსიტონეს ზემოთ, მაღალ გორაკს „გიაურის საფლავი“ ეწოდება. ამ გორაკზე ძველი სასაფლაოებია, საფლავის ქვები ახლაც ჩანს.

„მაფა-წყარ“-იდან მარჯვნივ, ერთი საათის სავალზე ნადირათის გორაკზე დიდი ძველი ეკლესიის ბალავერებია (საძირკვლებია).

¹ დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 4.

² სულტან სელიმი 1512--1520 წწ. მეფობდა. „სამას ორმოცი წლის წინათ“ კი 1577 წ. გამოდის. საუკუნე კია იგივე, მეთექვსმეტე.

მე ეს ნიშნები რომ ენახე, თანაც ბერი-კაცების ნათქვამი გამიგონია, რომ ჩვენი ძველები მეგრელები იყვნენ და ძველ ტრაპიზონამდის [ქვეყანა] ქართველთა მეფის (-ფადიშაჰის“) თამარ მეფის ხელში ყოფილა. ამიტომაც, რომ ამ ბუჯალურ წყაროს „მეფის წყარო“ („მეფე-წყალი“, „მაფა-წყარი“) ეწოდება.

გარდა ამისა ათინას იქით ზღვაში დიდ ქვაბზე ერთი ორსართულიანი ძველი, ოთხკუთხე ციხე დგას. იმავე „კიზ-კულე“ (ქალიშვილის ციხე“) ჰქვია. ესეც თამარ მეფის ყოფილა¹.

მემედ-ალი ჩეფ-ოღლი,
ბუჯალელი, 57 წლისა.
ჩაწერილია 21.VIII.1917.

* * *

აზღალის ტაძრის („სალოცავის“) თავზე ეკლესიები იყო. ზღვაზე რომ ნაგები („ფელუკები“) მიმოდრიოდნენ, სიმღერით თოფებს ისროდნენ [ხოლმე]. ეკლესიაში რომ იყვნენ ბერები, იმათ ატყობინებდნენ.

მერე მეფე სულტან სელიმმა აიღო. იმ გორასაც „სულთან სელიმი“ დაარქვა. მაშინ („იმ ხანებში“) ბევრი მცხოვრები გაიქცა სენაკისა და ზუგდიდისაკენ. თამარ მეფეს სთხოვეს (sic!) და იქ ადგილი მისცა და დაასახლა.

სამი და და ორი ძმა დარჩა აზღალას. სხვა ყველა წავიდა. რომ დარჩნენ, მათ ერქვათ: ერთს—ლია, მეორეს—კოსტა; ქალებს რა ერქვათ, არ ვიცი. დღემდის მათი გვარი კიდევ არსებობს: კოსტოღლი და ლი-ოღლი.

მეჰედ ეფ. ჭურუნჯი-ოღლი,
სოფ. აზღალა-დან, 58 წ.

¹ ორთახოფელი აბდულა იოს. ყიფშიძეს არწმუნებდა: „ამ ოთხმოცი წლის წინათ კიდევ იფიცებდენ: „დადიანი ვარ დოღურას, მაფა ვარ დოღურას“ („მიეღინების დღიური“, ენიშვილის მოამბე I, გვ. 177).

იმავე აბდულას შესახებ იოს. ყიფშიძე წერს: „აბდულა ბრალსა გვდებს ქართველებს, რომ მათი შვილები რამოდენიმე მაინც არ იხრდებოდა ქუთაისსა და ტფილისში: „ეხლა ხომ ბევრს ვცოდინებოდა ქართულიო“ (იქვე).

² დედანი იხ. აქვე ხოფურ ტექსტებში, გვ. 7.

ქანთა გამუსლიმანების ამბავს მოგვითხრობს

„ლაზისტანის ისტორია“¹

სულთან სელიმის ომი. მეფე (ფადიშაჰი) თავის ჯარისკაცებით ტრაპიზონიდან მელოში მოვიდა. მელოდან ბრძოლა-ბრძოლით გონიის ციხეში ჩავიდა და ბლოკადა უყო არხავეს (არქაბს), ვიწეს, ათინას, ხოფას, ვონიას, ბათომს, ჩხალას, ბელღევანს, ნოღედს (მაკრიალს), სარფს. ომი გრძელდებოდა სა თვეს.

საქმელი გაუთავდათ [ქანებს], ხალხი („კაცი“) გაწყდა, ასი კაციდან ოცდახუთი დარჩა. მერე ერთ აუგილას შეიკრიბნენ [ქანები] და თქვეს: „რა ვქნათ ჩვენ? კაცი არ დარჩა, საქმელი არა გვაქვს. ჩვენ დავმორჩილდეთ!“ „კარგიო“, თქვეს.

მუსულმანთა ალი-ფაშასთან ელჩად პეტრო ხეცია წავიდა. „მეტს ვერ ვიოვებთ! კაცი არ დარჩა, საქმელი არა გვაქვს!“ ფაშამ უთხრა პეტროს, რომ „საქმელს მოგცემთ, და ვაჟები („შვილები“, „ბავშვები“) რაც დაიხოცნენ („მოკლულიქნენ“), დაიხოცნენ და, რაც დარჩნენ, ის ბავშვებიც ათ წელიწადში დაიზრდებიან, წინანდლებსავით იქნებიან. ერთ რამეს გეტყვი და იმისი უაზი არ თქვა“. პეტრომ უთხრა: „რას მეტყვიო?“ ფაშამ—„სუყველანი მუსლიმანი გახდითო!“ პეტრომ—„მე ქრისტიანი ვარო. თუ ასე გინდათ, ყაბული გამხადეთ (?) და ჩვენ მუსლიმანი არ გავხდებიო!“ „კარგიო“, —უთხრა—„ქრისტიანი იყუაო!“ ქალაღი მისცა: „ქანეთის („ლაზისტანის“) ძროხას, ცხვარს, ქათამს, რაც კი რამ არის, არაფერი (კუდი არ შეემთხვას“. მოვიდა პეტრო შინ.

სამი წლის განმავლობაში იყვნენ კარგად თავიანთ ეკლესიებში, სასწავლებლებში („საკითხავში“). სამი წლის შემდეგ მღვდლებს ორი წელი, სამი წელი სასჯელი მისცეს. მღვდლების რიცხვი შემცირდა („ცოტა გახდა“). ამასიიდან ორმოცდახუთი ხოჯა მოიყვანეს. თურქული სკოლები გახსნეს. ყველამ ბავშვები მიაბარა სკოლებში.

პეტრომაც თავისა სამი შვილიშვილი შეიყვანა. უფროს შვილის-შვილს რომ შეხედა, კითხა, —შვილიშვილი მუსლიმანი გახდა. ამ შვილიშვილს ივანე ერქვა.

„ივანე, შენ მუსლიმანი რად გახდიო“ და პეტრომ მოკლა. მეორეც (შუათანაც) ასევე გამუსლიმანდა, მესამე, უმცროსი, დიმიტრიც, —აგრეთვე („ასე გახდა“). სხვის ბავშვებს შეხედა, —ყველა მუსლიმანი გახდა.

ახლა კიდევ უფროსებმა ერთ ადგილას მოიყარეს თავი. „ჩვენ მღვდელი არა გვყავს; ბავშვებმა სკოლაში რაც ნახეს, რაც ისწავ-

¹ იხ. აქვე, ტექსტები, გვ. 5.

ლეს, ის გახდნენ. ახლა ყველა ბავშვი რომ დაეზოცოთ, არ შეიძლება და ასე ვიყოთ! პეტრომ—„ერთ რამეს ვიტყვი, იმ სიტყვას არ გადახვიდეთ („არ უკუნიქცეთ“):“ „რა არისო“, კითხეს. „ჩვენ თუ არ გავყიდით, ჩვენს მიწაზე, ჩვენს ადგილებზე თურქი არ მოვა, და ჩვენი მიწას ნუ გავყიდით! ჩვენ მარტო ვიყოთ! ქალებს („გოგონებს“) წერა-კითხვას ნუ ვასწავლით!¹ თურქის ქალს ცოლად ნუ მოიყვანთ, უცხო კაცს ადგილს ნუ მისცემთ—აქ სახლს ნულარ აიგებს! თუ უცხო თესლს სახლის დასადგმელ ადგილს მისცემთ, იმათ ქალიშვილს შეირთავთ, ჩვენი ენა („ლაპარაკი“), ჩვენი გვარი დაიკარგება“.

„კარგია“, თქვეს. „ჩვენს შემდეგ ორმოცდაათი წელი რომ გაივლის, ერთხელ ჩვენებური სკოლის გახსნის შესახებ სულტანს („ფადიშაჰს“) ვსთხოვოთ. თუ ნება დაგვართო, ისევ წინანდებურად ვიქნებით“ („შევიქნებით“).

ქანეთს („ლაზისტანს“) [ამის] ნება არ დართო სულტანმა („ფადიშაჰმა“). როცა თურქეთში „ერთობა“ შეიქმნა, ნება მისცა. ახლაც ომია და ვერაფერი ვკენით.

აბდულა ეფ. აშიქ ხასან-ოღლი,
ს. ახალა-დან, 45 წლისა.

კოსტანტინეპოლის ალების შემდეგ (1453) სულ რვა წელს არ გაუვლია, რომ ტრაპიზონიც დაეცა (1461 წ.). ეს მოხდა მაჰმად II მეფობაში. გადაგვარებულ კოზნენტა დინასტიის უკანასკნელი წარმომადგენელი დავითი თავისი შვიდი შვილით დააღრჩვეს 1470 წელს: მიზეზი თითქოს გამუსლიმანებაზე უარის თქმა უნდა ყოფილიყო.

სულტან სელიმი ორმოციოდე წლის შემდეგ (1512 წ.) ავიდა ტახტზე. ბუნებრივი ჩანს ამიტომ მისი ლაშქრობა ქანეთის დასაპყრობად და აქ მუსლიმანობის გავრცელების მიზნით: ტრაპიზონში თურქების დამკვიდრების შემდეგ ამას წინ აღარაფერი დაუდგებოდა.

საინტერესოა და გამოცემაში აღნუსხული, თუ რა ღონისძიებებს მიმართავდნენ თურქები მუსლიმანობის გასავრცელებლად: რეალური ჩანს ამ მხრივ მოახრობა.

ინტერესს მოკლებული არ იქნება ამას შვედური სპიროთ მისიონერ ლეი გრანჟი-ს ცნობები, რომლებიც ეკუთვნის 1615 წელს, ე. ი.

¹ საინტერესოა, რომ ორთახოფელი აბდულა იოს. ყიფშიძეს უხსნიდა: „ქალებს მიტომ არ ვაგზავნით თათრულ შკოლებში, რომ დედა-ენა დაავიწყდებოთ, როგორც ჩვენ, მამაკაცებს, დაგვავიწყდაო“ („მოვიღიების დღიური“, ვინი-კის „მოამბე“ I, გვ. 177.

თითქმის სრული ერთი საუკუნით არის დაშორებული სულტან სელიმის ხსენებულ ლაშქრობას.

მისიონერ ლ. გრანჟიე-ს „წერილი, გაგზავნილი აღმოსავლეთიდან იეზუიტთა ორდენის გენერალ მამა კლოდ ავიავიასთვის“ თარგმნილია ვ. ბაბეს მიერ რუსულად¹ და გამოქვეყნებულია ლ. ლოპატინსკის მიერ კრებულში «Сборник материалов по описанию местностей и племен Кавказа», ტ. XLIV, განყოფ. მესამე, გვ. 30—52)².

ამ წერილში სხვათა შორის ვკითხულობთ:

„დაბა რიზე... მდებარეობს ლაზების ქვეყანაში, რომელიც განვრცობილია ტრაპიზონიდან საქართველომდის. მაგრამ იმ ნაწილში, რომელიც უფრო ახლოსაა ტრაპიზონთან, ლაპარაკობენ ბერძნულად. იმაში კი, რომელიც უფრო ახლოსაა საქართველოსთან, ლაპარაკობენ, საერთოდ, სამეგრელოს ენაზე, რომელიც იყო ქანთა (ლაზთა) ანუ ალენთა ყოფილი კოლონია, სამეგრელოს ხალხების ენაზე. თანდათანობით ისინი [ქანები] გადადიან მუსლიმანობაში; ჩვეულებრივ, ხანში შესულნი იმისათვის, რომ აღიარებენ ქრისტიანული სარწმუნოებას, აუტანელ ჩავკრას განიცდიან და იმ მიზნით, რომ თავი დააღწიონ მძიმე გადასახადებს, რომლებითაც მათ აწუხებენ, გადადიან თურქების მხარეზე. რაც შეეხება ბავშვებს, მშობლები წინადასცვენთენ ხოლმე მათ, რათა ისინი განთავისუფლებულიქნენ ყველა გადასახადისა და ბეგარისაგან (от всех податей и налогов); ისინი ცდილობენ, რომ ქრისტიანი ქალიშვილები გათხოვდნენ იანიჩარებზე, რომ სიცოცხლე შეუნარჩუნონ თავის დედებსა და მამებს. იმ მცირეოდენ ნაწილს, რომელიც დარჩა წინანდელ მცხოვრებთაგან [ქრისტიანებად], შერჩენილი აქვთ მხოლოდ ქრისტიანული სახელი და ნათლისღება, რომელიც მათზე იყო უკვე შესრულებული. ეს მართლაც რომ

¹ ქართული თარგმანი მოცემულია მიხ. თამარაშვილის წიგნში „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“, ტფილ., 1902, გვ. 135 და შმდ.

² მისიონერი ლ. გრანჟიე თავის ამხანაგ ეტ. ვიე-სთან და სომეხ თარჯიმანთან ერთად 1614 წლის მაისს გამოგზავრებულია სტამბოლიდან, გაპირვებით—ხლის ღლეის გამო—მოუღწევით ტრაპიზონამდის; 21 ივლისს დაძრულან ტრაპიზონიდან და რიზეში დაუყვიათ ავვისტოს დამღვეამდის—ფაშის მოლოდინში. რიზედან წამოსულები მაკრიალში (ხოფის რ.) გაუჩერებიათ ნოემბრის პირველ რიცხვებამდის (—სახაუო მოლაპარაკება მიმდინარეობდა თურქეთსა, ერთი მხრით, და გურიელსა და დადიანს შორის, მეორე მხრით; ამის გამო თურქები არავის უშვებდნენ გურიასა და სამეგრელოში).

რიზესა და მაკრიალში იძულებითი დგომა საშუალებას აძლევდა ლ. გრანჟიეს ნაპირზე მცხოვრებ ხალხს, მის ყოფა-ცხოვრებას გასცნობოდა.

უბედურებაა, მით უფრო სამწუხარო, რომ მისგან ხსნა აღარ ჩანს; და მაინც ჩვენ ძალიან დავეხმარეთ—კმაყოფილებით შენიშნავს ლ. გრანჩიე—დაბა რიზეს ზოგ მცხოვრებს, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო მათი ენის სუსტად ცოდნის პირობებში.

ჩვენ ვასწავლიდი ოი ბავშვებს კატექიზისს და შთავაგონებდით რამდენიმე ქრისტიან ქალს, რომლებიც თურქებს გაყოლოდნენ, თუ რაში მდგომარეობს მათი ქრისტიანული მოვალეობა“... (გვ. 37—38).

თურქებისაგან დაწიოკებული ლაზების გაჭირვებას რას არგებდა იეზუიტ-მისიონერის ნიანგის ცრემლები და კატექიზისის სწავლება!

ეს იყო რიზეში. მაკრიალშიც ლ. გრანჩიე იმასვე აკეთებდა, რაც რიზეში ყოფნის დროს მოიმოქმედა. რაკი სამეგრელოში გზა დაიკეტა და ზღვაზედაც ლელვა ხშირი იყო, მაკრიალში ნაპირზე გამოსულან... აქ „მოლავწიობის“ შესახებ ვკითხულობთ: „... ბავშვებს ვასწავლიდით კატექიზისს და დარიგებას ვაძლევდით „პაპებს“—ასე იწოდებიან ადგილობრივი მღვდლები—მათი მოვალეობის შესახებ, რომელსაც ისინი მეტად ცუდად იცნობდნენ. ასე, მაგალ., მათ არასოდეს არ ეთქვათ აღსარება და არც სხვათაგან მოესპინათ აღსარება, თუმცა შესაძლებლად მიაჩნდათ ეზიარებინათ... დახმარება მიიღო ჩვენგან ზოგმა ქრისტიანემ, რომლებიც მზად იყვნენ გათურქებულიყვნენ [ე. ი. გამუსლიმანებულიყვნენ], რათა თავი დაეღწიათ მძიმე გადასახადებისათვის: ჩვენ მათ ვაძლევდით რჩევა-დარიგებას და მოწყალებას ხან იმისაგან, რაც ჩვენ გვეკუთვნოდა, ხან იმისაგან, რაც მათთვის იყო შეგროვებული (sic!—ა. ჩ.).

ძნელი დასაჯერებელია, რომ ჩვენ ამ ადგილებში ვპოულობდით თურქებს, რომლებიც არ ურჩევდნენ ქრისტიანებს ხელი აეღოთ თავიანთ სარწმუნოებაზე, მიუთითებდნენ რა ან მათს ახალგაზრდობაზე ან სიბერეზე, და შესძლებისდა გვარად დახმარებას უწევდნენ თავიანთი ქონებიდან. ზოგი მათგანი ზოგჯერ მე მინახავს, რომ ესწრებოდნენ ღმრთისმსახურებას ისეთი მოწიწებით, თითქოს ისინი ქრისტიანები ყოფილიყვნენ. ვისარგებლე რა ამ ხელსაყრელი შემთხვევით, მე ვთქვი საჯაროდ რამდენიმე სიტყვა, რათა განმემატიკებინა ეს ხალხი სარწმუნოებაში. ექვი არაა, მათ რომ ჰყოლოდათ რამდენიმე ბერძენი მღვდელი, რომელთაც ცოტაოდენი ცოდნა ექნებოდათ, რომ დამშვრალიყვნენ ღმრთის სადიდებლად, რომელთაც ეცოდინებოდათ თურქული ენა ანუ ქანების (ლაზების) ენა და, რაც მთავარია, რომელნიც თავს დასდებდნენ იესო ქრისტეს სადიდებლად, ისინი უთუოდ მოაქცევდნენ ყველას ქრისტეს სარწმუნოებაში

და სასწაული იქნებოდა, რომ [ასეთ პირობებში] დარჩენილიყო თუნდაც ერთი ურწმუნო“ (გვ. 42—43).

ლ. გრანკიეს ჩვენებიდან ცხადა ხდება, როგორ მიმდინარეობდა მეჩვიდმეტე საუკუნეში ქანეთის გამუსლიმანება: ეკონომიური რეპრესიები იყო მთავარი საშუალება თურქეთის ხელში; ასეა რიზეში, ასეა მაკრიალში. დაპირება, რომელიც გადმოცემის თანახმად, პეტრო ხეციაში მიიღო—არც ძროხას, არც ცხვარს, არც ქათამს არათფერი შეემთხვასო, — დავიწყებულია. მძიმე გადასახადისაგან თავის დაღწევის მიზნით ხანში შესული ქანები გადადიან მუსლიმანობაში, შემოღებულია ბავშვების წინადაცვეთა. მღვდლები ლ. გრანკიეს დროსაც მოიპოვებოდნენ, თუმცა თავის საქმეში არც თუ რიგიანად ერკვეოდნენ და ქრისტიანობისათვის თავის დადების მაგალითებს თავის სამწყსოს, რასაკვირველია, არ უჩვენებდნენ. ქანების მღვდელს „პაპა“ რქმევია: ამაზე მიუთითებს ლ. გრანკიე, ამ ტერმინს იყენებს გადმოცემის ავტორიც. სიტყვა, როგორც ცნობილია, ბერძნული წარმოშობისაა (ბ *παππας*) და ხმარებული იყო სამეგრელოშიც (პაპა), სვანეთშიც (ბაპ). ტერმინი ბიზანტიური საეკლესიო გაგენის მაჩვენებელია¹.

ბერძნული მეტყველების გაგენის კვალი უნდა ჩანდეს სახელში „პეტრო“ (—პეტრეს ნაცვლად *Πέτρος*): „პეტრო ხეცია“...² გვარი „ხეცია“ ახლაც ხშირია სამეგრელოში; ქართულად იწერებიან „მხეციძე“—ეზად; ეს უკანასკნელი იგივე „მხეციძე“ უნდა იყოს, ხელოვნურად გამარტივებული: ხმოვნებს შორის ც-ს დაკარგვისათვის ქართულში საფუძველი არა ჩანს. გვარი „მხეციძე“ დადასტურებულია საბუთებში დასავლეთ საქართველოდან; ასე, მაგალ., იმერთა მეფის გიორგი II-ის შეწირულობის წიგნში, რომელიც 1573 წლით თარიღდება, წერია: „...შეესწირეთ გლენხი... მხეციძე ამოწყდა უშვილოთ და იმისეული...“ (იხ. „დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები“, გამოც. ს. კაკაბაძისა, ტ. I, ტფილისი, 1921, გვ. 29).

¹ სამეგრელოს მსგავსად ქანეთშიც ეკლესიას ერქვა ოხვამე, სიტყვა-სიტყვით „სალოტავი“ (იხ. ავტორის „ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“, ტფილ. 1938, გვ. 152). ამ ტერმინს ვხვდებით ი. ყიფშიძის ტექსტებშიც. მით უფრო უცნაურია ტერმინი ხაჭი, რომელიც აქვე თარგმნილ ტექსტებშია გამოყენებული „ჯვარის“ მნიშვნელობით და სომხ. ხაჩ-იდან მომდინარეობს: არა ჩანს—ქრისტიანობის შემოსვლის გზაზე მიუთითებს ეს ტერმინი, თუ იგი შემდეგი ხანების კონტაქტმა დაამკვიდრა ქანურში. ეს ტერმინი პირველად ი. ყიფშიძის ტექსტებში დასტურდება.

² საინტერესოა ქალის სახელიც ტუხა—იხ. 266.

ლუი გრანჯიე შენიშნავს: მაკრიალში ვხვდებოდით თურქებს, რომლებიც არ ურჩევდენ ქრისტიანებს გამუსლიმანებას და დახმარებასაც კი უწევდენ მათო...

ეს „თურქები“, ცხადია, ახალმოქცეული ქანი მუსლიმანები არიან. მათი მუსლიმანობა, ეტყობა, მოჩვენებითი იყო: სხვებს ურჩევდენ — არ გამუსლიმანდეთო. ზოგჯერ ქრისტიანულ მღვდელმსახურებასაც კი ესწრებოდენ. ეს დამახასიათებელია.

ქანეთში ოფიციალურად მუსლიმანობის დამკვიდრების შემდეგ მამა-პაპათა სარწმუნოება, როგორც ჩანს, ერთბაშად არ მისცემია დავიწყებას, ქრისტიანობის დროინდელი ადათ-წესები, მოსახლეობას კარგა ხანს ახსოვდა. ზოგჯერ მას იცავდენ არა როგორც გარკვეული სარწმუნოებისათვის ნიშანდობლივ მოვლენას, არამედ, როგორც მამა-პაპათაგან ნაანდერძევე ჩვეულებას, რომელიც უპირისპირდებოდა ახალს, უცხოურს, მუსლიმანურს, როგორც ძველი, მშობლიური, საკუთარი ჩვეულება.

ამის შესახებ მოგვითხრობენ შემდეგი ტექსტები:

* * *

ჩემს ბავშვობაში დიდდამ ბაზრიდან ერთი ახალი კეცი მოიტანა. კეცს [გამოსახმარისების მიზნით] რომ ახურებდა, აიღო ნახშირი და კეცს ერთი ქვევით და ერთიც განზე გადაუსვა — ჯვარის სახით.

კარგა ხნია შემდეგ საქართველოში წავედი, იქ ქართულად წერა-კითხვა და მეგრულად ლაპარაკი ვისწავლე. ერთმა დედაბერმა ფურნეში მოიტანა ერთი კეცი გამოსახმარისებისათვის გასააურებლად. მანაც ნახშირი აიღო და კეცს გადაუსვა ერთი ქვევით და ერთი განზე, როგორც დიდდა-ჩემმა.

მეც გამახსენდა და ვკითხე, რომ „ამ კეცზე ჯვარი რად დახაზე მეთქი?“ თქვა, რომ „ეს ჩვენი ჯვარი არის და კეცს თვალი არ ეცემა და არ გასკდება!“

ერთი წლის შემდეგ კიდევ ხოფაში მოვედი. დიდდა ჩემს ვკითხე რომ „შენ რომ კეცზე გახაზავ, იმას რა ქვია-მეთქი?“ მითხრა, რომ „რა ქვია, არ ვიცი. მეც დიდდა ჩემისაგან ასე მინახავს; იმისთვის გავხაზავთ, რომ ახალ კეცს თვალი არ ეცეს და არ გასკდეს“.

მე ვუთხარი: „შენ რომ გამოახავ („გახაზავ“) მეგრელების ჯვარია და ნუ ხაზავ, ცოდვია!“ მან კიდევ მომიგო („მითხრა“): „გინდა

¹ დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 8.

კოდვა იყოს, გინდ-არა, მე მამა-პაპათაგან („ძველებისაგან“) რომ მინახავს, ისე უნდა ვქნა!“

მაშინ კი მეც დავიჯერე, რომ მეგრელების ჩვეულება („ადათი“) გვქონია და ჩემი აზრით ეს ორი ჩვეულება ავხსენი.

მუჰამედ ეფ. ქელერჯ-ხადე, 35 წ.
ს. ბუჯალი-იდან.

* * *¹

დღეიდან ოცდახუთმეტი წლის წინ ბავშვები ვთამაშობდით სახლში და ქერზე რომ ავედით, [ვენახეთ], ერთი სკივრი („ზანდუკი“) რომ იდგა კუთხეში. „რა არის“-თქვა და დავათვალიერეთ („გავხედეთ“) შიგნით. იესო წინასწარმეტყველის ხატი („სურათი“), დედა მარიამის ხატი („სურათი“), მღვდლის ტანისამოსი (შესამოსელი) და ბაი-რაღი [საეკლესიო] და საცეცხლური („ცეცხლის დასაყრელი“) და საკ-გველის დასაწვავე მოწყობილობა კი ამოვიღეთ ზანდუკიდან. [ძირს] სახლში ჩავიტანეთ და ვთამაშობდით.

მერე დიდედა ჩვენმა დაგვინახა, გვიყვირა და გვცემა. „ეს ნივთები ძველი კაცებისა იყო. ორასი წლის ნივთები ჩვენ შენახული გვქონდა და თქვენ ასე რად დაგაქვთ! ახლავე წაიღეთ და, სადაც იყო, იქ დადევით!“ ჩვენც წავიღეთ და თავია ადგილას სკივრში („ზანდუკში“) ჩავყარეთ. დიდედისაგან მალულად ორი ჯვარი ავიღეთ და ბაზარში ბერძენ მქედელს სამ ოყა თამბაქოში მივყიდეთ ბავშვებმა.

ამის შემდეგ გავიგეთ, რომ იმ ბერძენსაც ოცდახუთ ლირად გაეყიდა. რაც დარჩა, ნივთები შევინახეთ. ამ დიდ ომიანობამდის იყო. დიდედისაგან დაწყველილი ვიყავით და ხელს ვერ ვახლებდით. ამ მუჰაჯირობაში წავედით და, რომ დავბრუნდით, სახლი დამწვარი დაგვხვდა.

აბდულლა ეფ. აშიქ ხასან-ოღლი
ს. აზლალ-დან, 45 წ.

* * *²

ერთი დედაბერი ოთხმოცი წლისა ყოფილა. ახალ წელს დილიდან დაკარგულა. მის შვილს უძებნია. მერე რომ მიდიოდა, გზაში უნახავს. უთქვაჲს: „ღეღაო“, შენ სად მიდიხარო? მითხარი, თორემ

¹ დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 6.

² დედანი იხ. აქვე, არქაბულ ტექსტებში, გვ. 25.

მოგკლავო!“ „გორაკზე ეკლესიაში („სალოცავში“, „ოხვამე“-ში) მიედღივარო“. „რატომ მიდიხარ?“ — „იქ ვილოცავ“ („ღმერთს ვეხვეწები“). — „შენ რატომ ილოცავ („ეხვეწები“)?“ შენ მუსლიმანი არა ხარ? შენ ყოველ კვირა-დღეს რომ იკარგებოდი, იქ მიდიოდი?“ — „ჰო, ჩემო შვილო, იქ მივიდიოდი!“ — „აწი კიდევ წახვალ?“ — „აჰ წავალო. ამიერიდან მუსლიმანი ვიქნები. ნურათფერს მეტყვი, ნუ მელაპარაკები!“

ეკლესიაში რომ მიდიოდა, იმ ქალს ტუხა ერქვა. მე თორმეტი წლისა ვიყავი. ერთმა ოთხმოცი წლის დედაბერმა ასე მითხრა. იმა-საც ოთხმოცი წლის მოხუცისაგან გაეგონა.

მემედ. ეჭ. შიშმან-ოღლი.
არკაბ-იდან, 73 წლ.

ძველებური ახალი წლის მოგონებაც დაუცავს ხალხის მეხსიერებას:

მეგრული ადათები ჩვენს სოფელში¹.

ჩვენს სოფლებში ახალწლის წინ ორი-სამი დღით ადრე დაგვიან სახლს, კარ-მიდამოს, ყველაფერს დარეცხავენ და ახალწელს ხვდებიან შემზადებულნი, როგორც ბაირამს. ეს ადათი არც თურქეთშია ცნობილი, არც არაბეთში, მარტოოდენ ქანეთში („ლაზისტანში“) იციან.

დიდელას ვკითხვ: „ჩვენი ახალი წელი მარტია. ახალ წელს სახლებს რატომ ასუფთავებთ?“ მითხრა, რომ „პაპა შენისაგან, ანმეტ-ალა ქელერჯი-ოღლისაგან გამიგონია, რომ ჩვენი წინაპრები („ძველები“) და მეგრელები ძმები ყოფილან, იმითმე ახლაც ზოგ ადათებს ვასრულებთ („ვიქმთ“)².

მუჰამედ ეჭ. ქელერჯი-ზადე,
ს. ბუჯალი-იდან, 35 წლ.

¹ დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 7.

² ქალის გათხოვებასთან დაკავშირებული ადათ-წესებია მოთხრობილი ზოფურ ტექსტში: „ოჩილუ დო სიჯალიკობა“ („კოლის შერთვა და სიძობა“), იხ., აქვე, გვ. 8; ეს ტექსტი არ გვითარგმნია; ამ თემის შესახებ მოგვეპოება ხოფური და არქაბული ჩანაწერები გამოქვეყნებულ ტექსტებში; იხ. ს. უდენტი „ქანური ტექსტები, არკაბ. კილოკ“. გვ. 26, 30, 23, 24. არნ. ჩიქობავა. „პან. გრამატ. ანალიზი“, ნაწ. II. გვ. 30—38; მასივე: „ქანური ტექსტები“ (ხოფ. კილოკ.) გვ. 132—135.

დასასრულ, ქანური მოსახლეობის სტატისტიკის თვალსაზრისით საინტერესო ჩვენებაა მოცემული შემდეგ ნაწყვეტში ჩხალაში მოსახლეობის მოძრაობის შესახებ:

* * *

ორმოცი წლის წინათ ჩხალაში ხუთაი მოსახლე („სახლი“) იყო რვა სოფელში. ომის [დაწყების] შეკდეგ მუჰაჯირად წავიდნენ თურქეთში. ასი მოსახლე („სახლი“) დარჩა. ახლა ოცი მოსახლეა („სახლია“). სხვები წავიდნენ, თუ შესძლეს დაბრუნება, კიდევ უნდა მოვიდნენ. თუ მოვლენ, კარგი იქნება.

მემედ ეფ. ქუჩუკ ოსმან-ოღლი,
ჩხალელი, დუსქოჲ-დან, 55 წლ.

ისტორიული და ეთნოგრაფიული ტექსტების გარდა სპეციალურ ინტერესს იწვევს ზღაპრები—მათი სიუჟეტური ანალოგიები ქართულ, მეგრულ და სვანურ ზღაპრებთან. ამ საკითხს ჩვენ არ ვეხებით.

დღემდის გამოქვეყნებულს ქანურს ტექსტებშიაც მოიპოვება ზღაპრები. ს. ჟღენტმა ცამეტი ქანური ზღაპარი შეუდარა ქართულ ანალოგონებს (იხ. მისი „ქანური ტექსტების“ შესავალში „ქანური ფოლკლორი“ გვ. XVII—XXVIII). იოს. ყიფშიძის ტექსტები ამ მხრივაც საგულისხმაა.

თავის საანგარიშო მოხსენებაში იოს. ყიფშიძე წერს: „სასტიკი განაჩენი ლაზთა ბუნებრივი დენაციონალიზაციის შესახებ,—თითქოს მათ „არ ჰქონდეთ შენახული არც ხალხური თქმულებები, არც ხალხური პოემები, თკია ზღაპრებიც კი“,—ეს განაჩენი უკვე მაშინ შერბილებული რამდენადმე მურღულის ხეობაში ჩაწერილი სამი ქანური ზღაპრით, ამ მივლინების დროს ჩაწერილი ტექსტებით თუ მთლიანად არ უქმდება, ყოველ შემთხვევაში, ბევრად უნდა შენეღდეს“ (იხ. „საანგარიშო მოხსენება“, ენაშვი-ს „მომამბე“, I, გვ. 148).

გადაუქარბებლივ შეიძლება ითქვას, რომ ხალხური თქმულებებისა და ზღაპრების მიმართ ეს განაჩენი უქმდება იოს. ყიფშიძის ტექსტებით. ხალხური თქმულებებიცა და მართალი ზღაპრებიც (და არა თურქული ქრესტომატიებიდან შეხიზნული ჰიქაჲები!) ქანი ხალხის მეხსიერების სიღრმეში ჯერ კიდევ დაცულია, თუმცა გაქრობის საფრთხე დღითი-დღე რეალური ხდება.

17. II. 1939.

¹ დედანი იხ. აქვე, ხაფურ ტექსტებში, გვ. 14.

ტექსტი

ხოფური კილოკავი

1. * * *

კაბლა იყუ, კოჩეფე ჩქინი მინდახტეს. აქონაი კიტა დოფსქიდით. შედეფე ქაგომანდინეს ირი-ხოლო. მა აქონაი (ხოფას) ღუქმანჯი ვორტი. ღუქმანიშ შედეფე ირი-ხოლო ქაგომინდუნუ. აწი-თი ჩქინი კოჩეფე დაჰა ვარ მოალეს. ჩქინ მოველურთ, ლაი ქომოხთან. ამ კაბლას კოჩეფე მთელი დალილმი დიყუ, მუნდეს ოკიბლასუნონ? 5

მა ვარ ვიდი მუთეშ-კალა. მუთეფე-თი „ვარ ვულურთ“-ია მიწვეს დო ეკულე მუში ხოლო მინდახტეს. ლაი ხოლო ქომოალან, ვანა მუ ყვან ექონაჲ, ღერი ვარ ულუნან, ოხორი ვარ ულუნან, უფარელი მითიქ ვარ მეჩაფან, ფარა-თი დიდო ვარ ულუნან დო ლაი ქომოალან დო ქობძირათ! 10

მუჰაჯირი იდეს დო, აქონ მუთხა ულუტეს, შედეფე მთელი ქავონდინეს. ვარ იდატეს-ნა, ეკო ვარ გუნდუნუტეს დო დაჰა კაი ტუ, აწი მუკო რენან, ვარ მიჩქინან, — ბეკი კაი რენან, ბეკი პატი რენან, მითის ვარ უჩქინ. იდეს, ემ ღერის-თი მთელი აზრი-აზრი ყოფერენან, ქიმი მენდა მინდუხტიმუნ, ქიმი-თი ვარ უხტიმუნ, ეშო ქოდოსქიდეს, ინშალლა, კაი დიყვენ თან'გ'რითენ. ჩქეა მუთუ ოთქუში ვარ მილუნ. ამ დულაჲში მა აკოს მიჩქინ. ჩქეა მუთუ მკითხუფ-ნა, გიწვა. ეკოსნარი დობაღერენ. 15

ბათუმიშა ვიდი, ექ მეფთი-ში, დიდო კოჩი ბძირი...

მემედ ეფ. ქუჩუკ-ოსმან-ოღლი, 55 წ.
ჩხალური — დუსქრადან.
25.VIII.1917.

2. * * *

კაბლა-ნა გეიქკუ, ოთხო წანა იყვენ, ჰე კაბლა აწი-თი ქორენ. მოსკოფი გორელეშა მენდახტუ. აწი-თი ჰეკ რენ, მა-ნა მიჩქინ. გორელე ტამტრას ექოლე რენ. არ წანა რე (?), ჰეკ (!) რენ. ჰაქონი (!) დიდი, კიტა, ოხორჯა, მთელი-ხოლო იგზალეს სამსონიში-კელე. მა-თი მენდაფთი გორელეშა, გოვიქტი, ქომობთი ჰაქ (!), დიდო კოჩეფე-თი ბარაბერ მოფთით-დო, არ წანა რენ, ჰაქ (?) ვორეთ. ყონა 30

- დობდვით, ფხაჩით ე-დო მოინკა-ში, ბქკომათ. ოხორი, ბალუ, ნაღმა, მსკიბუ, მთელ გექთერი რენ. ბაზი-ბაზი ოხორი ოკოხვეერი ქოდგინ. ნეკნა ვარ გობუნ, დუშემე-თი ვარ ულუნ. ოხორის დოლოხე ვარ დი-
 5 ხუნენ, მოწიფხუ უნონ. ჰე მოწიფხუს-აი ფარა უნონ. მოწიფხუშენი ნე ქვა დოსქიდუ, ნე—ჯა. მუქო იყვასენ, ვარ მიჩქინან. მუ-ნა მილუ-
 ტეს ბაქირი, ონჯირე,—ირი-ხოლო გომინდუნეს. ფარა ვარ მილუნან, მუთუ ვარ. მშქირონერი ვორეთ. თი-კუჩხეთე ტეტელი ვორეთ. ლორმოთიქ ჰაშო(!) მემიქარეს. აწიშ-კულე, მუ იყვასენ(!), ლორმოთის უჩქინ, კოჩის ვარ აჩქინენ.
- 10 ჰამ(!) პერონითი სუმი ქილისე, ართი ჯიხა ქორტუ დო 'ჰაწი-თი(!) ქორენ. კაი ქრე ტუ. აწი მუთუ ვარ დომისქიდეს. ხაზინას მუთუ ვარ მომჩან-ნა, მედღანეს ქოდოფსქიდით. დულდა ჩქინი მუქო იყვა-
 სენ(!), კოჩის ვარ უჩქინ.

ხუსეინ ეფ. ჩიჩეკ-ოლი (ჩიჩუვა)!,
 პერონთალი, 70 წ.
 20.VIII.1917, პერონ'ითი.

15

3. მუჰარებე დო მუჰარულში ამბავი

- შილა სუმოშ ეჩი დო ვით წანას თარიხის ოსმანიქ დო ურუ-
 სიქ კაბლას ქოგაოქკეს. ილქინერი მუხარებე ლიმანის დიყუ დო ქურ
 20 შეჰიდრ ქომებრით ურუსის. მაქურანი ნდლას ურუსის(?) ასკერი ქო-
 რონიშა იმტუ. ექ ეჩ დლას მუხარებე დოყვეს. უკულე დუშმანიქ
 დიდო ასქერითე ჩქინ ასქერის ჰუჯუმი ოლოდუ დო მოხთიმუს ქო-
 გაოქკუ. ჩქინი ოსმანი ჰუქუმეთიქ თქუ-ქი, „ჩქინ აწი დუშმანის-ნა ვო-
 ჯგინით, ემუთე თქვან მო გახელეტან. ანდლა ჩქინ ექოლე ვიდი-ნა,
 25 ქუმენ დუშმანი ჩქინი ქრეშა ქომულუნ. ემუშენი თქვან ორდო-ხოლო
 ხოფაშენ ეჰალი ქავამახთით დო ოსმანიშ-კელე იგზალით, ვანა
 უკულე აქ მუჰარებე დიდო იყვენ, ასქერეფე დიდო მულუნ, თქვანი
 ოხორჯალეფე დო ბერეფე კუჩხეშ თუდე დიხენან“.

- ჩქინ-თი არ ტაქიმიქ ჰუქუმეთიშ ემრის დოფუჯერით დო ზენგი-
 30 ნეფე ორდო-ხოლო ჭელუკათენ დო მატორითე ირი-ხოლო ეშდაფე-
 თენ იგზალეს რიზინიშა დო ტამტრაშა. ჭუკარაფე დო დეთიმეფე
 ორდო-ხოლო ვარ ალეს, უკულე-თი ურუსიშ ასკერი გექიშუ, ზავა-
 ლი ჭუკარაფექ ფული-ფურთი მეხვეს დო იმტეს. ეკო ზორი აყვეს-
 ქი, ქიმის ბერე გუნდუნუ, ქიმის-თი—ნან-დიდი. მუთხანი რენ, არ დო-
 35 რლანი დო არ ტაღანითე რიზინიშა ქომეხტეს; ქიმი—ჯამეს, ქიმი
 მედრესეა მულებდეს.

¹ ჩამწერს, პროფ. ი. ყიფშიძეს აქვს: „...ჩიჩუვა=ჩიჩეკ-ოლი“.

ჰუქუმეთის უწევს-ქი „ჩქინი ქიმოლი დო ჩქინი ჯუმალეფე ერ-
ზულუმისა მენდაჯლონით მუჰარებეშა, ჩქინ უგარე ქოდობსქიდით.
აწი ჩქინ ქუვალი მომჩით დო ბერე-ბარი ვოსქედინათ!“ ქიმის მეჩუ
ჰუქუმეთიქ, ქიმის—ვარ. აშო ზორი-ზვართენ ქიმი ორდი, ქიმი სამ-
სონი, ქიმი-თი აქჩე-შეპერიშა იგზალეს. არ ტაქიმეფე ათინას თეს- 5
ლიმი დვაცეეს ურუსის, არ ტაქიმი-თი—რიზინის, არ ტაქიმი-თი—ყურ
წანას მუჰაჯირლულიშ-კულე ხოფური დო ბუჯალურეფე დო აზლა-
ლურეფე ელეუს თესლიმი ვაყვით დო ქრამ ჩქინიშა ქომოფით, ხო-
ფაშა.

მოფთით-შ-კულე ჩქინი ოხორეფე მთელი-ხოლო ტახელი (?) დო 10
ჩხვარელი ქოდომხვადეს. ნა-დოვოხვით, ბაქირეფე დო ეშმაფე, ქიმი
რუსიქ, ქიმიმუშაქ დო ქიმი-თი ჰემშინლეფექ მენდილეს. ჩქინ ქოდოფ-
სქიდით კიზი-კოპა ეზდიშერი. კირქ სენელუქ ვირანე-სთერი ირი-ხოლო
დენიდენ (აღნეთენ) დოვოქკით, ტახელი (!) ოხორეფე თამირი დოპით,
ქოთუმე დო მამული ბათუმიშენ მოვიყონით, ჯოლორი დო კატუ—ჰემ- 15
შინლულიშენ, დო თხა დო ფუჯი—მაპარევეშენ. არ წანა რენ, ნა მოფ-
თით, დო ელჰემდულილა ანჯაქ დოვიხორით დო მუჰაჯირლული
კაპულაშენ ვისტოლით.

მუჰამედ ეფ. ქელერჯი-ზადე,
ბუჯალური, 34 წ. 20

ნამყოფი გურიაში, საზოგადოდ—კეკასიაში, ქართული ენა და წერა-კითხვა იცის,
21.VIII.1917.

4. ლაზიში თარინი

სულთან სელიმიქ დენჩერეფეკალა გონიას მუხარებე იქიპტუ. დენ-
ჩერეფე გონიას კალეს ქომულობდეს. ჩაქმალონი ტუფლეფეთე დოლო- 25
ხენდო დენჩერეფექ ასტომელტეს, გალენდო სულტან სელიმიშ ასქე-
რიქ ასტომელტუ.

ახშამი დიყუ. ოთხენჩ ასქერი-კოჩეფექ სულტანი ქანაშქეეს დო
სარფიშა ქომოხთეს. ანთეფექ მუთეშებურა თქვეს-ოტი „ჩქინ სულ- 30
ტან სელიში მოთ მეპტკოჩით“, გუიქთეს დო ხოლო კალეს გულეს.

სულტან სელიმი ჯანტუ. ვარ გოკუცხინეს. კალეშ დოლოხე სტო-
მილერი ქამახტეს. ჰუმანიში დოთანუ. კალეში ლორმაფეშე დიციხირი
დიბეტუ. სულტან სელიმი გოკუნცხუ დო მენდაწყედუ-ში, არ ბარდ-
ალი ქოგელოცინს. ეზანი იჯოხოფან. მუქ-თი ქომეხთუ. ტუფლეფეს
კვიჩეფე უთოკელე ქოგელახედერენან. სულტან-სელიმიქ დიყურუ- 35
ოტი, „ა ფერუმ აზლარუმ!“ ოკულე ენდელუისიქ ლაზი უწუ. აწი ლაზი

ემუშენი უწუმელან, გონიეში კალეში ბურჯის ექ იზანი იკითხენ, ბარათსუზი ნამაზი იყვენ. დიცხირი-თი კალემ ღორმაფეს ბელლი რენ (გმოხენ).

- 5 ოკულე მაკრიალიშა ქომოხტუ. მაკრიალის გმარი არკვანდუ გელ-
 ლეფეს ასქერიშენი. გმარი ვარ მეჩეს. „თქვან-ია შენლული მო გაყ-
 ვენ-ია. მუსაფირი კოჩეფე აქ იშენას“-ია. ქომოხტუ აზლალაში თეფე-
 შა. „არ წკარი ოფშვატი“-ა, თქუ. არ წიფური ქოგედგიტუ, ემუში
 10 თუღე ხეტუ. კუჩხე გმოქციდუ, წკარი ქეშახტუ. „აბუ ისლაჰი“ ქო-
 გმოღუ. ენკელენ ხოფაშა ქომოხტუ. ამ გერი კაი ძირუ. ასქერიკალა
 გმარი ოქკომუ. მსქვა კოჩეფე ქოძირუ. „ამ გერის ხოფა“-ია, ქო-
 გმოღუ, „იშენას“-ია, თქუ. აქ ჩექთურის ქოგენედუ, ტამიტრაშა იგ-
 ზალუ. ტამიტრული ლაზი გინძე ხასანი დავერი ღოწიფხუ. ენკელენ
 მუში გინძე ქული (შუბარა) ქოგითუ ჩექთურითე პოლიშა იგზალუ.

- 15 მუსტაფა ვა. მემიშ-ხადე,
 ხოფური, 53 წ.
 ხოფა, 24.VIII.1917.

5. მავა-წკარი

- ხოფური ნოღაშენ დარუმ საათი აქოლე (მეორა იულაშ-კელე) ზუჯა-
 ლის რენ მათა-წკარი. თელი ხოფას ამკათა კაი წკარი დაჰა ვა რენ.
 20 ჩქინ ჯვეშეფეშე მიგნაფუნან-ქი, სუმ-ოშ-ეურენენ წანა წოხლე ამ
 გერეფეს მეგრელეფე ტერენ (ტერენან). ემ ვახტიში ოსმანლი ფადიშიაი
 სულტან სელიმიქ ლაზისტანი ფეთი დოყუ დო ქეკოფუ. აქონი მეგრე-
 ლეფე ქიტა-ქიტა მუსლიმანი დიყვერენან. ჩქინ-თი აწი თესტიკი
 (ინანი) ვიქიფთ-ქი, ჩქინი ოღარღალუ დო მეგრელეფიშ (?) ნენა ართი
 25 მაქურას ნუნგაფან.
 ამუშენ ბაშკა მათა-წკარიშენ ოშ ადიმი წალენდო არ მჯვეში დუ-
 ვარი ქორტუ. მუშ დოლოხე „ადა მუ რენ?“ ვიკითხი-შ-კულე, მჯვე-
 ში კოჩეფექ მიწვეს-ქი, მჯვეში ხრისტიანეფეში შერაბიში ოქინახუ
 რენ“-ია.
 30 ათეფეშენ ბაშკა მათა-წკარიშენ დარუმ საათი ეინ ნოსიტონეს ეი-
 ლე დუქსელი (მალალი) სირტის „გაჟურ მეზარე“ ჯოხონს. ამ თეფეს
 მჯვეში მეზარულეფე რენ, აწი-თი მეზარეშ ქვაეფე იძირენ.
 მათა-წკარიშენ არ საათი საღიშ-კელე ნადირათიშ სირტის დი-
 ლი ჯვეში ქილისეში დუვარეფე რენ.
 35 მან ამ ნიშანეფე ბძირი-შ-კულე, ჰემ-თი ჯვეში კოჩეფეში ნათ-
 ქვამი მიგნაფუნ-ქი, ჩქინი მჯვეშეფე მეგრელეფე ტერენ დო გურჯე-

ფეში ფათიშაი თამარ მეფე ჯვეში ტრაპუნანიშა ემუშ ხეს ტერენ. ემუშენი ამ ბუჯალური წკარის „მაფა-წკარი“ ჯოხონს.

ამუშენ ბაშკა ათინური ნოლაში ექოლე ზულაშ დოლოხე დიდი ქვაში ეინ ჟურ ტაბაკალი ჯვეში ოთხო-ქრშე არ კალე გედგინ, ემუშ-თი „კიზ-კულე“ ჯოხონს. ა-თი თამარ მეფეში ყოფერენ (ტერენ). 5

მემედ-ალი ჩეფ-ოლლი, 57 წ., ბუჯალური.
21.VIII.1917.

6. ლაზისტანიშ თარისი

სულთან სელიმიში კაბლა. ფადიშაი მუში ასქერაფეთე ტრამჭა-შენ მელოშა ქომოხთუ. მელოშენ კაბლა ხენენერ-ხენენერი გონიეში კა- 10
ლეშა ქაგეხტუ დო მუჰასერე დიყუ ათინა, ვიწე, არხავე (არქაბი), ხოფა, გონია, ბათუმი, ჩხალა, ბელღევანი, ნოლედი (მაკრიალი), სარ-ფი. სუმ თუთას კაბლა ტუ.

ოქკომალე დეაჩოდეს, კოჩი ქექკოდუ, ოშ კოჩიშენ ეჩდოხუთ დოსქიდუ. ოკულე არ ღერის ქოკიბდეს დო ღარღალეს—„მუქო პათ 15
ჩქინ? კოჩი ვარ დოსქიდუ, ოქკომალე ვარ მიღუნან. ჩქინ თესლიმი დოვაყვათ!“ „კაი“-ა, თქვეს.

მუსლიმანიში ალი-ფაშაშა პეტრო ხეცია ელჩი მენდახტუ: „ჩქვა კაბლა ვარ მახვენენან, კოჩი ვარ დოსქიდუ, ოქკომალე ვარ მიღუ- 20
ნან!“ ფაშაქ უწუ პეტროს-ქი „ოქკომალე მექჩაფთ დო, ბერეფე-ნა იყვილეს, დიყვილუ დო, ნა-დოსქიდუ. ბერეფე-თი ვით წანაში ღირ-დენან, წოხლენი-სტერი დიყვენან. არ შეი გიწუმერ/ლ, ემუშენი ვარ ვა დოთქვა!“ პეტროქ უწუ: „მუ მიწუმერ/ლ“-ია? ფაშაქ—„მთელი-ხოლო მუსლიმანი დიყვით“-ია. პეტროქ—„მა ხრისტიანი ვორე-ა, აშო გი- 25
ნონ-ნა, კაბული დომპით დო ჩქინ მუსლიმანი ვარ ვიყოფურ'ოთ“-ია. „კაი-ა, უწუ, ხრისტიანი ქორტათ!“ ქარტ:ლი ქომეჩუ: „ლაზის-ტანიში ფუჯის, მჩხურის, ქოთუმეს, მუთხანი რენ, მუთუ პატინობა ვარ დიყვას“. ქომოხთუ პეტრო ოხორიშა.

სუმ წანას ქორტეს კაი, მუთეფეში ოხვამეს, ოკითხუს. სუმ წანაშ-ქულე პაპაფეს ჟურ წანა, სუმ წანა ჯეზა ქომეჩეს. პაპაფე ჰიტა დი- 30
ყუ. ამასიაშე ჟურენერ-დო-ხუთ ხოჯა ქომეყონეს. თურქიშ მექთებე-ფე ქავონწკეს, ირიქ ბერეფე ქომეჩეს ჰექთების. პეტროქ-თი სუმ მო-თა მუში ქომეჩუ. უმჩანე მოთას ოწკედუ-ში, კითხუ, --მოთა მუსლი-მანი დიყუ. ემ მოთას ივანე ჯოხონტუ.

„ივანე, სი მუსლიმანი მოთ დიყვი“-ა დო პეტროქ დოყვილუ. 35
მაყურა-თი (ორთანჯე) ეშო დიყუ, მასუმა უნკილაშე დიმიტრი ეშო დიყუ. ჩქვაში ბერეფეს ოწკედუ, თელი მუსლიმანი დიყვეს.

აწი ხოლო-თი დიდილეფე არ ღერის ქოკუიბღეს. „ჩქინ პაპა ვარ მიყონუნან, ბერეფექ მტეტებეს, მუ ძირეს, მუ იკითხეს, ია იყვეს. აწი თელი ბერეფე დოპილათ-ნა, ვარ იყვენ დო აშო ქოვორტათ!“ პეტროქ „ა მუთხანი ბზოპონ, ემ ნენას ვარ გუიქთათ“-ია. „მუ რენ“-ია დო კითხეს. „ჩქინ ვარ გამაფჩათ-ში, ჩქინი დიხაშა, ჩქინი ღერიშა თურქი ვარ მულუნ დო ჩქინ-თი დიხა მო მეფჩაპტათ ფარათე! ჩქინ ხვალა ვორტათ! ბზოფეეს ოქარუ მო ვოგურაპტათ! თურქი-აშე მო იჩილერთ, დაბანჯის ღერი მო მეჩაფთ, აქ ოხორი მო კიდუპტას! დაბანჯის ოხორიშ ღერი ქომეჩათ-ში, ემთეფეშ კულანი ქომუყუნათ-ში, ჩქინი ოლარლალუ, ჩქინი ჯინსი გონდუნუ!“

„კაი“-ა, ქოთქვეს. „ჩქინიშ-კულე ჟურენჩი დო ვით წანას არ ფარა ჩქინებული მექთებიში ოკითხუშენი ფადიშაის ვოხვეწათ, იზნი ქომომჩან-ნა, ხოლო წოხლენი-სტერი დოვიყოფურთ!“

ლაზისტანის იზნი ვარ მეჩუ ფადიშაიქ. მუ ვახტის ერთობა (ჰუ-რიეთი) იყუ თურქიას, იზნი ქომეჩუ. აწი-თი კაბლა რენ დო მუთუ ვარ მახვენეს.

აბდულლა ეფ. აშიქ ხასან-ოღლი

ახლალური, 45 წ.

ორთა-ხოფა, 22.VIII.1917.

20

7. * * *

ამ დღაშენ ეჩდოვიტოხუთ წანა წოხლე ბერეფექ ვისტერტით ოხორის დო, თავანიშა ეფთით-ში, არ სანდული ქრშეს ქელადგიტუ. „მუ რენ“-ია დო გოვოწკედით დოლოხე. ისა ფელამბერიშ სურეთი, მერდამ ანაშ სურეთი დო პაპაშ დოლოქუნეფე დო ბაირალი დო დაჩხირიში გებლუში დო ბულურიშ ოქუში ტაქიმი ქამოშავილით სანდულიშენ. ოხორიშა გევილით დო ვისტერტით.

უკულე ნან-დიდი ჩქინიქ ქომძირეს დო მიყურეს დო დომბახეს: „ა შედეფე მჯვე კოჩეფეში ტუ. ჟუროშ წანერი შედეფე ჩქინ შენახერი მილუტეს დო თქვან აშო მოთ გოგიდუნან! მანიში ილით დო, ნა-ტუ, ღერის ქოდოღვით!“ ჩქინ-თი ვილით დო ღერი მუშის სანდულის ქოდოლოვობლით. ნან-დიდიში ტკობაშე ჟურ ხაქი ებზდით დო ნოდას ურუში დემირჯის სუმ ოკა თუთუნიშა ბერეფექ ქომეფჩით.

არ ვახტიშ-კულე ვოგნი-ქი, ემ ურუმიქ-თი ეჩდოხუთ ლირას ქაგამაჩერენ. ნა-დოსქიდუ, შედეფე ქეშავინახით, ამ დიდი მუჰარებეშა ქორტუ. ნან-დიდიშენ ბელუვალი ვორტით დო ხე ვარ მემთხიპ-

35

*ტიო. ამ მუჰაჯირლულიშა ვიდიო დო, მოფითო-შ-კულე, ოხორი ქვე-
რი დომხვადეს.

აბდულა ეფ. აშიქ ხასან-ოღლი,
აზლალური, 45 წ.

8. * * *

5

აზლალური ოხვამეშ თის ქილისეფე ტუ. ზულას ფელუკაფე მე-
კიტეს-მუკიტეს-კონ-ში, ბირაფათენ ტუფელეფე ისტომერტეს. ოხვა-
მეს-ნა ტეს, ქეშიშეფეს ოგნაფაპტეს. ეკულე ფადიშიაი სულტან სელი-
მიქ ქეჰოფუ. ემ თეფეს-თი „სულთან სელიმი“ ქოგოდუ. ემ ვახტის
დიდო მელლეფე იმტეს სენაკიშ დო ზუგითიშ-კელე. თამარ მეფეს
ოხვეწეს დო ექ მერი ქომეჩუ დო ქოგამოხუნუ.

10

სუმ და დო ჟურ ჯუმა ქოდოსქიდუ აზლალას, ჩქვა მთელი იგზა-
ლეს. ნა დოსქიდუ-ფეს ჯოხონტეს: ართელის—ლია, მაჟურას—კო-
სტა, ოხორჯალეფეს მუ ჯოხონტუ, ვარ მიჩქინ. ამ დლაშა ენთეფეში
ჯინსი ხოლო ქორენ: კოსტ-ოღლი დო ლი-ოღლი.

15

მემედ ეფ. ჭურუნჯი-ოღლი,
აზლალური, 58 წ.
ხოფა, 25.VIII.1917.

(„თათრულად ლაპარაკობდა, ლაზურად მამასახლისმა დამაწერია“).

9. მებრელიში ადეთეფე ჩქინი ქრქოს

20

ჩქინი ქრეფეს წანადანი მოხთა-შ-კულე, ჟურ დლა, სუმ დლა
წოხლე. ოხორი, ოფუტე, სტელოფე დოქოსუფან, ირი-ხოლო დოჩ-
ხიფან დო წანადანის დოდგინუშა ხაზირი დოხვადუნან, მუქო კურ-
ბან-ბარიაში-სთერი. ამ ადეთი ნე თურქისტანის რენ, ნე-თი—არა-
ბისტანის, ხვალა უჩქინ ლაზისტანის.

25

ნან-დიდის ჰკითხი-ქი, „ჩქინი აღანი წანა მარტი რენ, მუშენი წა-
ნადანის ოხორეფე ფალუფთ?“ მიწუ-ქი „ქელერჯი ოღლი ახმეტ-ალა
პაპული სკანიშენ მიგნაფუნ-ქი, ჩქინი ჯვემეფე დო მეგრელეფე ჯუ-
მალეფე ტერენ, ემუშენი ჰალა ქიმი ადეთეფე აწი-თი ვიქითო!“

მუჰამედ-ეფ. [ქელერჯი-ზადე, 35 წ.]
ბუჯალი, 22.VIII.1917.

30

10. * * *

ჩქიმი ბეროლას ნოლაშენ ნან-დიდიქ არ აღნე კიცი ქომულუ. კიცი გამომკვიინაფტუ-შ-კულე, ნოშქერი ეზღუ დო კიცის არ გემთი დო არ ჩქვა აქირი ქოგულულარუ, მუქო ხაქის სურეთი-სთერი. 'ჭ'ეფეი ვახ-
5 ტიშ-ქულე გურჯისტანიშა ვიდი, ექ გურჯიჯე ოქარუ დო ოკითხუ დო მეგრელჯე ქოდოვიგური-შ-კულე, არ ხინიქ ჭურნიშა არ კიცი ქომულუ გამომკვიინუშენი. ემუქ-თი ნოშქერი ეზღუ დო კიცის არ გემთი დო არ აქირი ქოგულულარუ, მუქო ნან¹-დიდი ჩქიმი-სტერი.

მან-თი ემ ვახტის გომაშინუ დო ბკითხი-ქი „ადა კიცის ხაქი მოთ
10 გოლარი?“ თქუ-ქი, „ადა ჩქინი ხაქი რენ დო კიცის თოლი ვარ მატენ დო ვარ ტკვაცუნ!“

არ წანაშ-ქულე თექარა ხოფაშა ქომოთთი. ნან-დიდის ბკითხი-ქი „სი-ნა კიცის გოლარაფ, ემუს ბუ ჯოხონს?“ მიწუ-ქი, „მუ ჯო-
15 ხონს, ვარ მიჩქინ. მან-თი ნან-დიდი ჩქიმიშენ აშო მიძირუნ; ემუ-შენი გევოლარაფთ-ქი, აღნე კიცის თოლი ვარ მატას დო ვარ ტკვა-ცას“.

მა ეუწვი-ქი, „ადა-ნა გოლარაფ, მეგრელეფეში ხაქი რენ დო მო გოლარაფ-ქი, გუნახი რენ!“ მუქ ხოლო მიწუ-ქი, „ისტერ გუნახი
20 ტას, ისტერ მო რტას, მა მჯევემეფეშენ-ნა მიძირუნ, ეშო პამინონ!“
ემ ვახტის მან-თი ინანი პი-ქი, მეგრელეფეში ადეთი მილტერე-ნან დო ჩქიმი ფიქრითენ ამ ჟურ ადეთი ემაცხუნუ.

მუჰამედ ეფ. [ქელერჯი-ხადე, 35 წ.]
ბუჯალი, 22.VIII.1917.

11. ოჩილუ დო სიჯალიკობა

25 ლაზისტანიშ ადეთი: ოჩილუშ ვახტის ბიქიშ-კელე არ ოხორჯა მენდოჩქუმერან ბოზოში ოძირაფუშა. ამ ოხორჯას ელჩი ჯოხონს. ამ ელჩი-თი არ სერის ბოზოკალა ქოდინჯირის: ჰელე მუქო ადეთი ულუნ-ია დო ბოზო დოცადა-ში, ქადიქთენ (?) ბიქიშ ოხორიშა.

30 ელჩიქ უწუმერს ბიქის-ქი—„ბოზო ქობძირი, დიდო კაი რენ. მუ-თუ კუსური ვარ ულუნ“. ბიქიქ-თი—„ოაღეისე (ეშო რენ-ში) უმქი სერის ნიშანი ღოპათ, ამბაი ქომეჩი!“

ჟურ კელე-თი ოხაზირუს ქოგმოკვაფან. ნიშანიშ დღას ბიქიქ არ ქემერი, არ ოყუჯე, ხუთ ვაზმა, არ კაზი, სუმ ბეშლული, არ მეციგალე ალთუნიში, სუმ-ოთხო ალთუნიშ მაწკიდნი, არ ჩქვა კალოშ-ფოთინი,
35 ა-ჟურ ჩქვა მეტაქსიშ მენდილი—ათეფე გეკირუფან დო კოლი-კონქმის უდავეთუფს (უქანდუფს), დო ბოზოშ ოხორიშა მენდულევან, ხოჯა

¹ დედანშია: „ნად-დიდი“.

მუყონოფან დო ონდღერის ნიშანი დო ჟურენეჩილოარ ლირა ნინ-ქმახი დიქიფან.

ქანდინერი კოჩეფეს შერბეთი გჟუბან-შ-კულე, ბურელი დო ბაკ-ლაეაფე ქოჩათან. ემ დლას უწუმერან-ქი „ნა-მულუნ, უმქი სერის, სიჯა მოვიყონათ მინონან“. სიჯაქ უმქი სერიშ დლას არქადაშეფე მუშის ქოდუჯოხოფს, — ვით-ვითოხუთ დელიკანლის, მთელი-თი სილა-ლონი დო სკალატიშ ჩოხა დო შარვალითე, — შქვით-ოჩეო ჩქეა ოხო-რჯას. ათეფე მუიწიფხენან დო სიჯა-თი ქამოდადალუფან, დო სა-ათი არიშ-კულე სერი სიჯა დო მაყარეფე ნოლამისაში ოხოროშა მენდულვან.

ნოლამისაშ ტაქიმიქ-თი ოდა-მოწიფხერი ნეკნას გელადგინან დო ჩუპერან — „მათისი ქოდიჯოხეს დო სიჯა მოთა მოხთუ“ — ია. სიჯა-თი მუში ტაქიმიტიე მულვან დო ოდას ქამულვან. მერჩელი ონჯირეს (დიდი ოდას) სიჯა ქოგედგითუნ მემსუფას. არქადაშეფე არ კაი ბიქი ქოშაც-ხუნუფან დო სიჯას ქოგუწუდგინაფან — „სიჯა მითიქ ვარ მიძირან“ — ია დო გალენდო კათა ლორმაშენ, ქიმიქ — ნეკნაშ ხუტულაშენ, ქიმიქ-თი — ტკობაშა ბურგითე კიდა გომახუფს დო ბოზოფექ, ოხორჯალეფექ დო ნისალეფექ — „მუთუ ჩარეთე სიჯა ბძირათ“ — ია დო იხოსარან. ნა ქუწუ-დგინ ბიქიქ-თი სიჯას კაი გოწვათევენ-ქი „სოთილე ვარ ქოძირან“ — ია დო მორგულულიშ-კულე (მუიშეაჯან-შ-კულე) კაფე ოშუფან, კავეშ-კულე თხირ-კაურმა, შექერლემე უიმხოროან. მარი გეჯეს პაკლაფე ქო-გუწუდგითან. უკულე ქუმე, ფორთოკალი, დადა-კაკა, ირი-ხოლო სი-ჯაშენი არ ჰაფთას-ნა იხაზირეტუ, ემ სერის გუწუდგითან.

ოღარალალე მუსაიბეთიშ-კულე დელიკანლეფე მაჟურანი ოდაშა ონჯირუშა იგზალან. უკულე სიჯაშ ტაქიმი ოხორჯალეფე ამულვან დო სიჯას ქოგუწუდგითუნ ართელი. ნოლამისაში ტაქიმი ოხორჯა-ლეფე ოდაშა ქამულვან დო ქოდოხედუნან.

„არ სიჯა ჩქინი ქომოწირით-ჩქეა! აკო ომფულუ მუ ამბაი რენე?“ „სიჯას დიდო ონჯლორე აყვენ დო ვარ მაწირენ! ამა კიტა ქოგოწი-რათ!“ დანიშე ელიქთენ დო ქოწირაფეს სიჯა. ამ ოხორჯალეფექ-თი ექოლე-აქოლე ოსთერუ-ოძიციხუთენ ა-ჟურ საათის სიჯაკალა დიყ-ვენან, უკულე ნოლამისაშ ტაქიმიფექ გამულვან დო ნოლამისა დიდი ოდაში ნეკნაშა ქომუყონოფან. ზოპონან-ქი — „მოხთას სიჯა, ხე გაა-კნას!“

სიჯაში დადექ-თი ზოპონს-ქი — „ჩქინ ექ მოთ მეფთათ, კიტა ჩქეა ქამოკახტით!“ ოდაშ ორთაშა ნოლამისა ქომუყონოფან დო დადე მუ-შიქ უწუმერს-ქი — „უსულათე ხე გააკნა-ში, კუჩხეს კუჩხე ქოგედგი!“ სიჯას-თი ამო უწუმერან. სიჯა-თი მემსუფაშე გიყონოფან დო ნოლა-

მისაკალა ხეს ხე ქოგდოკლიმაფაჟან. ნაშქუმერან დო ირი ხოლო გამულვან.

ბიკიქ ნეკნას ქოდულუერს. ნოლაძისაშა ჩინადუვერი აყვენან-ქი— „ამსერი ვარშა ნენა ქომეჩა!“ ბიკიქ-თი— „ბელქი მუთუ თქეას“-ია დო 5 კაზი-ნა გოწოთუნ, მოწიკპს დო ქეშინახეფს. ხოლო მუთუ ოლოდაფს, ამა ნოლაძისა (!) ნენა ვარ ეშიმერს. ა-ჟურ საათიშ-კულე დელიკანლეფექ ქისელან დო სიჯას დუჯოხოფან დო, თანუტა-შა, სიჯაშ ოხორიშა დიქთენან.

მაჟურანი სერის ხოლო მენდულვან, ნა-ტეს-თერი დო ქომულვან. 10 მასუმანი სერის დაჰა დანო მენდულვან. საათი ოთხო-ხუთიშ-კულე მეზეში ოგორუს ქოგდოქკაფან ბირაფათენ: „გელურ მოლა, გელმეზ მოლა, მეზე გელსუნ, თირა მოლა!“

დიდი სინი ქოდოდგიფან, ბაკლაეა გედგიმერი ტეფსი გოლოქათფან: „მაჟურანი მოხთას“-ია. ქომოხთა-შ-კულე ენ დიდი კამა ტეფსის ქო- 15 გდოციგაფან. მეზე ოგორუ-ოგორუთენ კამაშ დუდიშა იფშენ, ნა-მოხთუ, შედეფეთენ. სალი ქოთუმე დო თხა-თი, ქიმიქ ჯოლორი დო კატუ-თი მეზეთე გორუფს. სინი იფშუ ოქკომალეთე. ოდას-თი ჯან-ლი ჰაივანეფე ქამოყონაფე-შ-კულე. ხოლო ბირაფათენ თითო-თი-თო თელი გერი ქომეჩეს, ჩქარ მუთუ ვარ ქკომეს-დო. ამუშ-კულე 20 შქვით ჭილიჯანითე დუხუქ ოინის ოსტერამუს ქოგდოქკაფან, ნამ ტაქიმი იჯგინას: „აი ჩიქთი ალლა, დენი მუბარექ ოლლა“-და დო ჭი-ლიჯანის ნოშქერი უსუმერან დო ყვას ტამულა ქოგეჩაფან. ხოლო ისთერან.

ეგერ ამ სეფერის ტამულონეფექ ოჯგინეს-ნა, ენთეფექ-ნა გეჩეს 25 ყვას ტამულა, ნენათე ნულოკასუნონ.

ამ ოინიშ-კულე სიჯა ეზდიფან დო მენდულვან ნოლამისა უძირუ, ტუჭელი სტოლერ-სტოლერი. ამ მასუმანი სერიშ-კულე ჰაფტას ჟურ 30 დარა სიჯა მუქ ხვალა ულუნ დო მულუნ სერი-სერი.

მუჰამედ ეფ. [ქალერჯი-ზადე, 35 წ.],

[ხოფა] 25.VIII.1917.

30

12. ჩხალური მემედ-ალი

ჟურენეჩ დო ვით წანა წოხლე ჩხალური მემედ-ალი ჭირალი ქორ- 35 ტუ. თელი ლაზისტანის ამუშენ აშქურინეტეს. მუში არქადაში ართე-ლი უიკოფუ დო ხოფას ხაფისი დოყვეს. მემედ-ალიქ მუში არქადა-შოშ გამაყონუშენი მაჟურანი არქადაშეფეთე ხოფაშა ქაგებტუ დო ხაფის-ხანას ოთხოკელე ქოგუბაძეგს. არ ტაქიმიქ ზაფთიეფეშ ოდას კურშუმის (!) ოსტომილუთე თოლი ვარ გონწკაფეს დო მემედ-ალიქ

ხაფის-ხანაში ნეკნა გეტახუ დო არქადაში მუში ქავამიყონუ დო დალიშა იგზალეს.

ამ დულაშ-კულე, ნა-ტუ-შენ, ურ ეკო ჩქვა ნამი მუში ქოგობ-თუ. ერდობუთ წანას ღირალობათე გობთუ. ემ წანაფეს ოსმანლიში დო ურუსიში კაბლა დიყუ. ჩურუქსუს ქ-გიქკუ. ლაზისტანიში კოლი-კომში ირი-ხოლო იგზალეს კაბლაშა.

ბადეფექ მემედ-ალის უწვეს-ქი-- „თელი დელიკანლეფე კაბლაშა იგზალეს დო სქანი-სთერი კოჩიშ აქ დობუნუ ონჯლორე ვა-რენ-ი სქანდა, ოშ კოჩის ბედელი-ნა რე?“ მემედ-ალის-თი ქრამე კოჩეფეშა ონჯლორე აყუ დო ემ დლას ხოლო კაბლაშა იგზალუ.

არ ხენდეკის ქელუნტკობუ დო ურუსის არ ტუყელი ასტოლუ-შ-კულე, ექოლენდო ეჩ ბირდენ დოტკვატუ. ა ჩქვა ასტოლუ-შ-კულე, ოშ ბირდენ ტკვატუ დუშპანიშენ. ხენდეკის ეშახთუ დო ქრამე ქომობთუ.

მანძაგერეფექ (!) მუშიქ უწვეს-ქი -- „სქანდენ წოხლე-ნა იდეს-ფე, ვარ მოხთუ დო სი აკო ორდო მოთ მოხთი?“ მემედ-ალიქ უწუ-ქი -- „ე სკირი, ჩქიმი სკირი-ა! ექ კაბლას ქიმოლობა ვარ გუნულენ. თომარი ოტკომერან“.

მუჰამედ ეფ. [ქელერჯი-ზადე, 35 წ.]
ხოფა, 24.VIII.1917.

13. * * *

გირითიში მუხარებეშ ვახტის ლაზი მეჰმედ-ფაშა მეჯლისის ქორ-ტუ. გირიაის ასქერეფე ჩქინი მელლუბი იყვეტუ (იჯგინეტუ). მუხარებეშე-ნა მუიტუ, ქარტალეფე, გზას ქოფუპტეს დუშპანიეფექ. მეჰმედ-ფაშას მუთუ ვარ კითხუპტეს. დოლოხე არ მეჯლისიქ თქუ-ოტი -- „არ ლაზის დოპკითხათ! მუქო იყვენ“-ია, დოკითხეს. „მა მოჩქუმერთ-ია მუხარებეშა“-ია, მეჰმედ-ფაშაქ უწუ. მენდოჩქეეს.

მეხთუ-ში, არ ქარტალი მოქარუ. გზას ოქოფეს ე ქარტალი-თი, ვარ აკითხეს ქარტალი. ე ქარტალი თექრარ ქომერეს დო ქომულუ მეჯლისიშა. ვარ აკითხეს იმ (!?) ქარტალი. -- „უნოსე ლაზი მოთ ვოჩ-ქვით, ქარტალი მუში ვარ იკითხენ“-ია. არ მეჯლისიქ თქუ-ოტი -- „ადა ა ქარტალის არ დულდა რენ, თრაპუზანური გინძე ხასანის დუჯოხით, ქარტალი დიკითხას!“ ხასანი ქომუყონეს. ქარტალი იკითხუ: „ოქკომალე დო ოტკომალე ვარ მილუნ, მანიშა მოჰინჯლონით“, „ეშო ქარუნ“-ია, მეჯლისის უწუ.

მეჯლისიფეჟქ, ორდო-ხოლო-ნა ხეტეს, ოდა დონკილეს, ოკკომა-
 ლე დო ოტკომალე მენდუნჯლონეს. ეჩიდოოთხო საატის გირითი ქაე-
 კოფუ მეჰმედ-ფაშაქ. მუქ ოკულე ქომობთუ. სულთან-სელამიქ უწუ-
 ოტი— „ლაზიში ნოსი ნე ზულას აფაღენ, ნე-თი გონდუნუნ! სი ფარა
 5 დოკვათი!“ იზნი ქომეჩუ. საღანიშ დოლოხე თირითი, ლაზი ქაეკოფუ
 გირითი.

მუსტაფა ეფ. მემიშ-ზადე,
 ხოფური, 53 წ¹.
 ხოფა, 24.VIII.1917.

10

14. * * *

ამ თარხიშენ ოში წანა წოხლე ხოფას ეურ ჯუმალეფე მამო-
 ოლლეფეჟქ კაბლას ქოგმოკეკეს. არ ჯუმა ორთა-ხოფას ტუ, მაეურა—
 კულედიბის. არ ჯუმას უყონუტუ სუმენეჩი ასქერი, ჰიტა ჯუმას ქუ-
 ყონუტუ ეურენეჩ კოჩი. არ ოინის დიდიქ ჰიტას ოჯგინუ, მაეურა-
 15 ნი ოინის ჰიტაქ დიდის ოჯგინუ. აშოთე მანძაგერეფე ართიქ ართის
 უშველტეს.

მა დიდიში კოჩი ვორტი, მაეურანი ჰიტაში კოჩი ტუ. მუხარებეს
 (კაბლას) ქოგმოკეკე-შ-კულე, მთელის ულუტეს ჩაქმალონი ტუფელი.
 წოხლე ბაროთი დოლოზლაატეს ტუფელის, ემუშ-კულე პაქაურა, ეკუ-
 20 ლე-თი კურშუმი. ემ ზამანიში კოჩეფეჟქ ემუთე იქიპტეს კაბლა. აწი-
 ნერი კოჩეფეჟქ ხუთიშ მაუზერითე იქიფან კაბლა. ემ ორას კოჩი ქო-
 ნუხონდურ¹ოტუ. აწინერი კურშუმის კოჩი ჩქა მუ ნუხონდუნ. ხოლო
 ზამანი მჯვეში ტუ. „აწინერი ზამანი“— მჯვეშეფეჟქ ზოპონტეს-ოტი—
 „იყვენ ახირ-ზამანი“. აწი ნანა დო ბაბაქ იჯოხოფან² „ამან, ალლაჰ,
 25 ამანი, დობლურურთ, აწი-შ-კულე ჩქა მუ ბძიროფთ ჯვეში ზამანი!“
 დიდილეფეჟქ ნა-ზოპონტეს, 'მ¹თინი ტერენ. ნოსიშა მულუნ ემ
 ზამანი. აღანი კოჩეფეჟქ გუიშინან-ში-კულე, ჯვეში კოჩეფეში ნენა-ნო-
 სის გამულვან ამ ზამანის. ანკათალეფე-თი იყვეტუ-ი მჯვეშური ზამა-
 30 ნის? ნამუ ფთქვათ, ნამუ ვა ფთქვათ აწინერი ზამანის! ჰიტაქ დი-
 დის ვარ ნუსიმიანს, ემ ორას მულუნ ახირ-ზამანი! სერის ადაზი, დლა-
 ლერი—მკიმა, დიდის ჰიქაქ (!) ვარ ნუსიმიანა-ში, იყვენ ოხოროში ხა-
 რაბი.

კაპავე (კავე) უჩა რენ, ამა აღა დო ბეგიქ შუფან. 'მ¹თვირი ხჩე
 რენ, ამა ჯოლორეფე გოდძვაფან. ამა არ ოხოჯაქ არ ჩქვა ხინი
 35 ოხოჯას უწუ-ში-კულე, ანკათა ნენა დუწუ.

ახმეტ მემედ ქაორ-ოლლი,
 კულედიბური, 58 წ.
 ხოფა, 23.VIII.1917.

¹ დედანში დართულია: „გაბრუქი—ტამოენის ჩინოვნიკი“.

15. ჯადი კონტოლოზი

სუნდურას კაბახმატ-ოლი ომერიში ოხორის არ ჯადი ოხორჯა ჩიქუ ონწელიში ბერეს ქონაჩქინერეტუ. ბერე სერი იყონობტუ ლალიშა, მტვერი დო ლეტა ჩაბტუ. აშო დილო ორას იყონობტუ დო მუყონობტუ.

ეკულე ნანა დო ბაბა მუშიქ ბერე ხოჯაშა იყონობტეს დო ქარა ოკითხაფატეს. არ დლას ათინური დევრიში სტელოშა ქომოხთუ. ოხორჯაქ დევრიშის კითხუ-ქი— „ა ბერეს მუ ომქუნ, აშო-ნა დისარუ დო დიბარუ? მუთუ ქამი გიჩქინი“-ა!— „ქამი ქოპიჩქინ, ამა ჩქიმი ქამი ეჩ ასლანის ლირს“. — „ხალაღი სქანი, დევრიში ჩქიმი, ფარა ვარ მიღუნ, არ კანდრე ლახუტი ქომეჩჩაფ დო ქამი ქოდომოგური!“

დევრიში რაზის დიყუ. დევრიშიქ ნოკეფე გამაკირუ შქვით ფარა დო ბერეს ხეს ქოდოლოკიდუ. ნანა მუშის-თი უწუ-ქი— „თქვანი მანძაგერეშენ არ ხინი ოხორჯა ლალიშ მელენი ქომში ჯადი-კონტოლოზი რენ, ემ ჯადი-კონტოლოზიქ ა ბერე იყონოფს დო მტვერი დო ლეტა ჩაფს. ჩვით სერი-სერი ტკობაშა, გერის დონტკობით დო ილლე ოქოფუფეთ ე ჯადი ოხორჯა!“

დევრიშიქ ლახუტი ქოდოლობდუ ტავარჯულის დო იგზალუ. ლიმჯიში ქიმოჯი ნოლაშენ ზემბილი ნოკიდერი ქომოხტუ. ოხორჯაქ უწუ-ქი— „ე ქიმოლი! ანდლა არ ევლია ქომოხტუ ოხორი ჩქინიშა. ბერე ჩქინი ვოწირი-ში, ქამი ქოდომოგურუ“ დო ირი-ხოლო დუწუ.

ბადიქ ემ სერის ოხორჯას ქონუსიმინუ დო ოხორიშ კერაკალა ონწელითე ბერე ქოდოდგეს ოხორიში ორთას. ლამბას-თი ქაგაფუნდეს ე-დო ეშო კილობის ქომეშახედეს. სერიშ გვერდის ჯადი ოხორის ქამახტუ, არ ქოგუინწკედუ. ბადი დიხაზირუ. ჯადიქ ბერეს დუწუ-კუ დო, ბერე ეშიყონობტუ-შ-კულე ბადი ცხონტუ დო ჯადი ოქოფუ.

ჯადი ოქოფუ-შ-კულე ჯადიკალა ართიქ-ართი ქიკონეს მამულიქ დიყიბატუ-შა. მამულიქ დიყიუ-შ-კულე ჯადის ყუვეთი მენდუხტუ. თანუტუ-შა, ეშო ხეს ქოქაჩუტეს. თანუ-შ-კულე მენდაწკედე-ში, მანძაგერეში ხინი ტერენ. კოკარი ოჩხვინეს დო კულელი ქოდულუქ-ვეს. ჯადი ქაგონტოუხუ, ბერე-თი დიკაფუ დო დოსქიდუ.

16. * * *

ჩხალა ჟურენეჩ წანა წოსლე ხუთოშ ოხორი ტუ ოვრო ქრძს. ეკულე მუხარებემ უკულე მეხაჯირი მინდახტეს თურქიეშა. ოშ ოხო-
 5 რი დოსქიდჷ. აწი ეჩ ოხორი რენ. მაჟურადე მინდახტეს; მოალეს-ნა, თექრა მოხთანუნონ. მუხთან-ნა, კაი იყვენ.

მემედ ეა. ქუჩუკ ოსმან-ოღლი,
 ჩხალური—დუსქრძ—55 წ.

17. * * *

არ ჩხალური პოლიშა მინდახტუ. პოლის გუიტუ-მ-კულე მინა-
 10 რეფე ქოჩირუ. არ პოლურის კითხუ—„ა მუ რენ“-ია? ემუქ-თი უწუ:
 „ადა პოლური. ჟოლე რენ“-ია. ჩხალურიქ უწუ-ოტი, „ამუში გორა
 ჭური-თი ქოგილუნან-ნა, შანა მუნდი თქვანის!

[მემედ ეა. ქუჩუკ ოსმან-ოღლი,
 ჩხალური..., 55 წ.]

15

18. პარამიტი

არ ქიმოლის არ მსქვა ოხორჯა ქუყონუტერენ. ემ ოხორჯას-თი
 კადრ დვაყროფერენ. ოხორჯა ონტულეს გეთასულე იქიპტუ-შ-კულე,
 კადი ნოლაშა ნიტუ-შ-კულე, ოხორჯა-ნა ძირუ, დო არ-ჟურ ქეშიხვალუ.
 მაჟურანი და მასუმანი დღას ხოლო გელიტუ-შ-კულე ეშიხვალუ-ში,
 20 ოხორჯაქ ქიმოლი მუშის უწუ-ქი—„კადიქ კათა მძირა-ში, ეშამი-
 ხვალუფს“. ქიმოლიქ-თი უწუ-ქი—„არ ჩქვა ეშაგიხვალა-ში, სინ-თი
 კარშილული ქეშუხვალა დო, მოგანქუ-ნა, ჰიტა-ჰიტა სინ-თი ქონანქი,
 დაჰა მუთუ გიწვა-ში“.

არ ჩქვა ოხორჯა ონტულეშა იდუ-ში. ხოლო კადრ ქომოხტუ
 25 დო ქელუხვალუ; ოხორჯაქ-თი ქეშიხვალუ. კადიქ ღარღალერ-ღარ-
 ღალერი მეხთიმუს ქოგმოქკუ. ოხორჯაქ-თი ჰიტა-ჰიტა კადიშ-კელე
 ქონანქუ დო ოღარღალეს ქოგმოქკეს. კადიქ ოყოროფუში ნენაფე
 დუწუ. ოხორჯა-თი ხოლო ოხორიშა დიქთუ დო ქიმოლი მუშის
 უწუ-ქი—„კადიქ ოყოროფუში ამბაეფე მიწუმერს“. ქიმოლიქ-თი
 30 უწუ-ქი—„იდი ხოლო ონტულეშა დო, კადი მოხთა-ში, უწვი-ქი—
 ქიმოლი ჩქიმი ამსერი მენდრა ღერიშა ნულუნ დო სი ოხორიშა
 ქომოხთი!“

კადი-თი ხელებერი, ოკოლუმჯუ-ში, ოხორჯას ნეცნა ქონუკანკუ.
 ოხორჯაქ-თი ქაგუნწკუ დო კავე გმუბუ, გარი-თი ქორუ-შ-კულე

კადიქ ოყოროფუში აზბაის ქელუქუ დო, დარღალაპტუ-შ-კულე, ქიმოლიქ ნეკნას ქონუქანკუ. ოხორჯაქ თქუ-ქი, „ქიმოლი ჩქიმი ქომოხთუ!“ კადიქ უწუ: „აწი მა სო მტკობა“-ია? ოხორჯაქ უწუ-ქი, „მო გაშქერინეტას, აქ მოხთი დო გირინიშ დერის ქელოგოკირა!“ მიყონუ დო ქელოკირუ.

5

ქიმოლი მუშის ნეკნა ქაგუნწკუ. ქიმოლიქ თქუ-ქი—„მა მშქირონს, ასთახოლო გდარი ქომჩი!“—„მქირი დიჩოდუ დო ამსერი კვილი ვარ გემადუ!“—„ოქი მქირი დოგაჩოდუ, მოთა ომქვაფი“-ა დო ქომეხთუ გირინიშა, ხუთ ფსუმირი ლაზუტიშ ომქუს ქოგდოქკაფუ. ზევალი კადის გირინიშ დერინე ბიგა გოქკვიდეს დო სერიში გვერდიშა ლაზუტი ომქვაფეს. უკულე ქიმოლი ქოდინჯირუ-შ-კულე, კადი ტკობაშა იმტუ.

10

არ ჩქვა ოხორჯა არ ვახტიშ-კულე ხოლო ონტულეშა იგზალერენ. ხოლო კადი გელიტუ-შ-კულე აწი ოხორჯაქ ეშხვალუ. კადიქ უწუ-ქი—„ხოლო ლაზუტი ომქუში დოგისქიდუ“-ი, ნა მიჯოხოფ“-ია.

15

მუჰამედ ეფ. [ქელერჯი-ზადე,
ბუჯალური, 35 წ.]
ხოფა, 24.VIII.1917.

19. * * *

არ ვილაფეთის არ ვალი ქორტერენ. ეკო რუშვეთი ტერენ-ქი, ქაოილეფეს ტკები ბილე ქაგოწკერენ. ა რუშვეთიშ გურიშენი ქავიტკორჩერენ, ქაოილეფექ—„ელ ჰემდუღილა, დოფჩითით ამუშ ხეს“-ია, თქვეს.

20

მაქურანი ვალი მოხთუ-ში, თქუ-ქი,—„არ ხოჯი ქომომიყონით!“ ქონუყონეს. უკულე თქუ-ქი—„კათა ქრდშენ თითო ნოსერი კოჩი პარასკე დღას ქომოხთით!“ კათა ქრდშენ მოხთეს დო სარაის ქუკიბღეს. ვალიქ ემ ხოჯი მუყონუ დო ქოდოდგინუ. არ ქრლის დუჯოხუ დო კითხუ-ქი—„ამუს მუ ჯოხონს?“—„ხოჯი ჯოხონს“-ია.—„ადა ხოჯი იყვენ“-ი, ით-ოღლი-ით“-ია დო დობახუ დო ხათისის ქომოლოხუნუ.

25

მაქურანის დუჯოხუ დო კითხუ: „ამუს მუ ჯოხონს“-ია? ემ კოჩიქ—„მან-თი ვარ დომბახას“-ია დო ხოჯიშენი „ფუჯი რენ“-ია, უწუუ. ვალიქ—„გირინ-ოღლი, გირინი! ადა ფუჯი იყვენ“-ია დო დობახუ დო ხათისის ქომოლატკოჩუ.

30

მასუმანის ქოდუჯოხუ. ამ კოჩი, (!) ქიტა ოხოწონერი შეითანი-ნა ტუ-შენი, დულდა ორდო-ხოლო ქოხოწონუ დო მაქურანი კოჩეფეს უწუ-ქი—„თქვან ორდო ხუთ-ხუთ ლირა ქომომჩით! ემ ხოჯის

35

მუ ჯოხონს, მა ქოხოვოწონი!“ ჟუროშ ლირა ქოკობლუ დო ვალიშა ქომეხთუ, მჯიხის ლირაფე გებლერი.

„მუ ჯოხონს ამუს“—ია, ვალიქ უწუ. ამ კოჩიქ-თი მჯიხითე ლირა გუნთხუ დო—„აჲა ჯოხონს, თაშა ჩქიმი“—ა დო ქომეწუ. ვალიქ-თი
5 —„ა ფერუმ სკირი ჩქიმი! აწი იგზალი დო ირი-ხოლოს ქოხოწონაფი!“ აჲა უკინიქთუ დო არქადაშეფეს უწუ-ქი—„ნა-ილუ-შენ, დაჲა ბეთერი რუშეფთი ტერენ ჩქინი ალნე ვალი! ფარათენ იყვენ ირი დულაჲ!“

[მუჰამედ ეფ. ქელერჯი-ხადე,
ბუჯალური; 35 წ.]
ხოფა, 26.VIII.1917.

10

20. ჩხალური პარამითი (ჰექჲაჲე)

დაღიშა ნიტერენან არ ბიქი დო არ ბოზო დიშქაშ მომალუშენი. ჯას კვინჩი გელახეტუ დო დაჲლადატუ. ბოზოქ ბიქის კითხუ-ქი—
15 „კვინჩიქ მუ ზოპონს?“ ბიქიქ უწუ-ქი—„დიდო კაი ნენა ზოპონს! ქვაში თუდე ჟურ ალთუნი მეშაძინ“—ია, ზოპონს.—„მუ იყვენ, არ მეხთი, გოწკედი-ქი, მთინი რენ-ი? კვინჩიში ნენა სი მუ გიჩქინ?“—
„მა ოხოვოწონაფ!“—„არ მეფთათ დო გოვოწკედათ!“ ჟური ხოლო მეხთეს დო გოწკედეს-ში, ჟურ ალთუნი ქამოშახტუ ქვაშ თუდე.
20 არ—ბოზოს დო არ მუქ ქეზლუ.

ხოლო გზას ქოგედგითეს. ნიტე-შ-კულე ხოლო კვინჩიქ ქოდიწიუ. ბოზოქ უწუ-ოტი—„ხოლო კვინჩიქ მუთხანი ზოპონს, კაი ნუსიშინი!“
—„აწი ნა-ზოპონს ნენა, დიდო პატი შეი რენ!“—„მუ იყვენ, დომი-
წვი!“—„აჲა ოთქუშ ნენა ვა რენ!“—„ბელქი ჩქიმიშენი—ალთუნი
25 მო მეჩაფ-ია, თქუ“.—„ია თქვატუ-ნა, ზარა ვარ ტუ, დიდო პატი შეი ზოპონს!“ ბოზოქ—„აჲა თანგრიქ ოთქვაფაფეს ბელქი დო სი მუშენი ვარ ზოპონს?“ ბიქიქ—„არ კაი ქომეუსიშინათ!“ ნუსიშინე-
შ-კულე ბიქიქ თქუ-ქი—„კვინჩიქ ზოპონს-ქი არ ამუს ქომეჩი დო გური რაზი დუხენი!“

30 ბოზო რაზი დიყუ-შ-კულე —„სი ამ კვინჩიში ნენა მოთ გიჩქიტუ?“
—„მა ვარ მიჩქიტუ, ლაქინ დიდო ორა რენ, სი კყოროპტი, მითი-
კალა ვარ მათქუ. აჲა ვიდეშენი დო—ალთუნი ქვას მეშაბდვა—დო აშოთენ მოგოლერდინი.“

ხუსეინ ჩებ-ოღლი,
[ბუჯალური, 55 წ.]

35

21. * * *

არ კოჩის ჟურ ოხორჯა უყონუტუ. ბითუმ ოკობუტესდორენ. ჟურ ოხორჯაში ქუმოჯის (!) სკეინჩა ოუქოფუნ დო შარვალის ჯე-ბეს ქოშუუნახუნ. გალე გამახტუ ნეენას ქომოლი, უჯოხუ ოხორჯა-ლეფეს: „თქვა ჰამაშენი ოკობუთ-ია, აჰა ბ/ვომტინი-ა“ (!). ოხორ-ჯალეფექ — „კინჩი, სო ულურ, აჰა სკანი რვა!“ 5

ხუსეინ ეფ. ჩიჩე-ოღლი (=ჩიჩუვა),
პერონთალი, 70 წ.
პერონიოთი, 20.VIII.1917.

22. * * *

არ ნანაშ არ კაკალი, ე-თი ყვაჯი ჩატალი.

23. ოჯანდინუ

1. — „ამსერი გიქანდეფ!“ — „სო მონჯირაფ?“ — „ომთეაშ დუდის!“
— „მუ მჩაფ?“ — „მონქეაშ მუნდი!“
2. — „ამსერი გიქანდეფ!“ — „სო მონჯირაფ?“ — „ბალუშ თის!“ 15
— „მუ მჩაფ?“ — „მევაბუშ თი!“
3. — „ამსერი გიქანდეფ!“ — „სო მონჯირაფ?“ — „ხინჯის (?) თის!“
— „მუ მჩაფ?“ — „ლეჯიშ თი?“
4. — „ამსერი გიქანდეფ?“ — „სო მონჯირაფ!“ — „ოჯაქლული 20
ბაჯონი!“ — „მუ მჩაფ?“ — „მთუგი ქვერი ყვაჯონი!“

ომერ ახაქ-ოღლი,
ბუჯალური, 35 წ. ხოფა, 24.VIII

24. * * *

.....ში! წოხლე. ჰინდისტანიშ ფადიშიაი ქამახტერენ, გუილერენ ფაფური, გამახტერენ, იგზალერენ. ოხორჯა მუში ქამახტერენ, ე-თი გუილერენ, ფაფური გამახტერენ, იგზალერენ. ბოზო მუში ქამახტერენ, ემკელე დემირიში დეზდიმუს ქოგმოქკაფერენ, ეკულე ომტინუს ქოგმოქკერენ. ბოზო კვინჩიში სურეთის ქამახტერენ, დეფუთხერენ დო იმტერენ. 25

აწი მუ ყვას? შაჰინიში თომა ქოგვაშინერენ, ართიქ-ათის უკუ-ავერენ, ეშ საატის შაჰინი ქაგებთერენ, „მუ ზორი გილუნ“-ია? — „ე კვინჩი ომიქოფი-ა დო ქომომიყონი“-ა! ეკული შაჰინიქ იღერენ, ოქო-ვერენ დო ქომუყონერენ. ბოზო ყალის ხე ქომუღვერენ, კითის მაწ- 30

! დასაწყისი აკლია (დენის ერთი გვერდი). ა. ჩ.

კინდი-ნა მოძიტუ, ბოზოქ გამოწკერენ დო ზულას ქოდოლოტკო-ჩერენ. ეკული ფაფური ქოდოლდითერენ.

5 ჩხომი-ნა ქოფერეტუ-ში, ჟურ ფული ჩხომიქ-ნა მეჩერეტუ, ია ქოგვაშინერენ. ფულეფე უკუსვერენ დო ჩხომი ქეშახტერენ. „მუ ზორი გილენ“-ია?—„არ მაწკინდი დოლონიტკოჩეს ზულას, ადა ქე-შამილი“-ა! ფაფურის ქონაქაბერენ მაწკინდი. მეწკერენ დო ქომულერენ. ჰინდ[ისტარიშ] ფადიშიაშ ფაფური გაათხოზერენ ბერეს დო ქოფუტუ-შ-კულე, ფადიშიაში ფაფურიში ბაშის ქოგულაჯინერენ ჩხომი.

10 მენდუყონათუნ ფადიშიაშა ბოზო.—„მუ მექა“-ია? ფადიშიაქ—„ოთხო ფარა ქომეჩი“-ა! მინისტერეფექ, ფადიშიაქ-თი ოთხო ფარა ქომეჩერენ, იგზალერენ ოხორ მუშიშა.

15 ეკულე სედრაზემი დო შეიხ-ისლამის „ჰინდ. ფადიშიაში ბოზოს დო ა ფოსტის მუ ნომსქენ“-ია?—„ფილდიშიში სარაი ნომსქენ“-ია. —„ფილდიში მის მალინენ“-ია?—„აბჯი მემეტოშ ბერეს მალინენ“-ია. დუჯოხერენ ფადიშიაქ—„ფილდიშიში სარაი მიხვენაგინონ“-ია! —„არ დლა ხოლო იზნი ქომომჩი“-ა!

იღერენ ოხორიშა, ნანა მუშის უწვერენ: „ფადიშიაქ ფილდიშიში სარაი მიხვენაგინონ“-ია! დიდაქ--„ჟურენეჩ დევემ ჟუქი შერაბი მინონ-ია, ოში გობონი ასქერი მინონ-ია, ოში სოპათენ ასქერი მინონ-ია, უწვი!“... მოკიდერენ ჟურენეჩ დევე შერაბი, იგზალერენ. გრლიშა. გობონი ასქერის გრლი დონწირაფერენ. ჟურენეჩ დევე: შერაბი ქოდოლობერენ. ონდლერის ფილეფე მოხთერენან; „წკარი ფშვათ“-ია-ში, შერაბი უშუმუნან, ზარხოში დიყვერენან. ოშ პალონი ასქერი გამახტერენან, ფილეფე დოყვილერენან, მოკიდერენან დევე-ფეს, მენდილერენან, სარაი დუხვენერენ.

25 „სედრაზემი დო შეიხ-ისლამის მუ-მეფჩა“-ია?—„ხუთ ფარა ქომეჩი“-ა! ხუთ ფარა ქომეჩერენ. მერდემენის გიტუ-ში, „და რებბი-ა, სედრაზემი მთუთი, შეიხ-ისლამი მკაფუ (!) დიყვას დო თოლითენ ქომოწირი“-ა. ემ საატის მერდემენიშენ წოხლე მთუთი, უკვაჩხე მკაფუ (!) ნიმტეტე-ში, მერდემენის ქაგენცხოტერენან. გუიქთერენ, ფადიშიაში სარაის ამიწკედლუ-ში, ხვალა ფადიშიაი დოსქიდერენ. ბე-დუვა (მეჟაჩამა) მუში კაბოლი დიყვერენ¹.

¹ თავი აკლია; მთქმელის ვინაობა კი ტექსტებს თავში უწერია.

25. * * *

ქურკას კითხეს-ქი, „ბითუმ კუდელი ეინ მოთ გოქაჩუნ“-ია?—
 „ჩქინი კუდელი ცაში დირელი რენ; გევონქა-ნა, ცა ქამელაფს-“ია,
 თქუ ქურკაქ.

პარამითი, პარანგელი, ქურკაშ ყვაჯი მოქანგელი! 5
 მუჰამედ ეფ. [ქელერჯი-ზადე], 26.VIII.1917.

26. ბირაფა ჟიფშიძეშა

სი ხოფაშა-ნა მოხთი, ხოშ მოხთი, სეთა მოხთი,
 პოტე დოგაქკინდუ-ი, ეკო ჯერის-ნა გოხთი?! 10
 ჩქინ გურის მემპქვეს ჩქვა, სი-ნა აქშალა მოხთი,
 ჰელბეთ მუთუ ივასენ (!), ცუდიში ჩქა მუ მოხთი,
 ჯოხო სკანი მუ გჯოხონს, სი-ნა აქ ჩქინდა მოხთი,
 კაი გაწონუდორენ, მოხთი, დოლისე ეშო გოხთი!
 ჩქინ კუროოდთ, სი ვა მუროოდთ, აქშალა მუქო მოხთი?! 15
 ლაზიშ ნენა მოგწონს-ი, სი-ნა აქშახა მოხთი?
 ეგერ ვარ მოგწონდუ-ნა, ცუდიში მუქო გოხთი?
 ხოფაშენ ბათუმიშა სი მუქო ჭარა მოხთი?
 თიფლიზიშა ილა-ში, ზოპონ-ი, აქ-ნა მოხთი?
 ეგერე ვარ ზოპონ-ნა, სი თი-კუნდალე გეხთი!
 ბათუმიშენ დოსები, სი-ნა მოხთი ხოფაშა, 20
 დიდილეფე თქვანიშენ, ჩქა მუ მოხთი ტკობაშა?
 კულანეფეს გურ-პიჯის ხე მემული ტკობაშა.
 ა ჩქვარ დოსთერი, ა ჩქვარ, ნანა მუშიშ ტკობაშა!
 ხე უბას მემულა სი, ვარ ქაგონქა უმპაშა,
 ყიფშიძე გიწუმელან, სი-ნა მოხთი ხოფაშა! 25

[ანბეტ მემედ ქაო-ოლლი,
 კულე-დიბური, 58 წ.
 ხოფა, 23.VIII.1917].

27. * * *

ა-ჟურ ნენა გიწუმერ, დოქარი, ჯუმა ჩქიმი! 30
 ბერე-ბარი ექკოდეს, მუქო პათ, ჯუმა ჩქიმი?
 ნანაქ ბერეს უჯოხოფს, ვარ ძიროფს ჯუმა ჩქიმი!
 აშო დარმა-დალანი დოვიყვით, ჯუმა ჩქიმი!
 ნე ოხორი, ნე კერა, სო ვიდათ, ჯუმა ჩქიმი?!
 ჩქინ აშო მგარინერი გოველუთ, ჯუმა ჩქიმი! 35
 ჩქინ იმდათი მი მაყვან, ვარ მიჩქინ, ჯუმა ჩქიმი!
 ხოლო ჩქინი იმდათი თქვან იყვით, ჯუმა ჩქიმი!

- არ შური ეშახთასენ, ვარ ეხთუ, ჯუმა ჩქიმი!
 ანწირი მუჰარებეს მუ იყუ, ჯუმა ჩქიმი?
 მან-თი ბეთერი სკანი, სინ-თი ბეთერი ჩქიმი!
 5 გურჯისტანის დილო რენ არქადაშეფე ჩქინი!
 გურჯისტანის რენან-ი ნოსერი, ჯუმა ჩქინი?
 მჯვეშის გურჯიშენ მოხთეს, გიჩქინ-ი, ჯუმა ჩქიმი?
 ჩქინ გოკონდინერი ვორეთ ჯვეშური, ჯუმა ჩქინი!
 ლაზი/ე, გურჯი, მე'ნ'გრელი—თელი-თი ჯუმა ჩქინი!
 10 რუსიქ დომკვეს, დომხალეს, ამბაი ვარ გიჩქინ-ი?
 ჩქინ თქვანი ნამუ ვორეთ აწიშა ვარ მიჩინით!
 ჰემ ჯვეში, ჰემ აღანიქ ართიქ-ართი ვიჩინით,
 ა-ჟურ წანაში დუნდას უკაფე დოვიხჩინით.
 ჰელე აწიში-კულე ართიქ-ართი ვიჩინით,
 ხეს ხე გევაკნათ-შ-კულე, ჩქინ ემ ორას მიჩინით!
 15 აჰ, გიდი გურჯისტანი, სო რენ მჯვეშეფე ჩქინი!
 დილო ბგორით მჯვეშეფე, აღანი ვარ ვიჩინით.
 ჩქინი ფადიშაეფექ ჩქარ მი-თი ვარ იჩინეს,
 ნე ლეტა, ნე ოხორი ვარ დოსქიდუ, გიჩქინ-ი?!
 20 ჰაჲ, გიდ ჯუმალეფე ჩქინი, ჩქინ-ნა ოხორი მიქვეს!
 თქვან ჰალა ვარ გიჩქინ-ი, ქოდოფსქიდით დეთიმი!?
 თქვან დაჰა ვარ მიჩინით, თის ნოსი ჩქა მუ მილუნ,
 მა მითი ვარ ვიჩინი, ჰელბეთ ხოლო დობზოჰ.ნ,
 თის ნი.სი მომიხთა-ში... კაი კოჩი რეთ, კაი!
 25 ირი-ხოლოშენ ბაში...
 აჰ, გიდი გურჯისტანი მთელი ჯევაჰირ ტა-ში,
 მუჰარებემ დოლოხე ჩქინ დომაყვით კარდაში!

[ანმეტ მემედ ქაორ-ოლლი,
კულე-დიბური, 58 წ.].

28. * * *

- 30 ბოზო ყალი დეშილი, ორდელი დეშილ ბაში,
 კურუმპეფე მერჯანი, ციციფე ხუთ ოკაში!
 ბოიშენ ოლა-გორა დაში ვარ გილუნ, დაში!
 მუ ნდლა მაჰარასუნონ, მა სი-ნა ეკქოფა-ში?
 თოლფე ფილიჯანი, ოფრიდეფე ჰემ ბაში,
 35 ამსერი მეფთამინონ, ე გჭლი, ხვალა ჯან-ში!
 დუბალუნ აკონარი, აღანიშ არქადაში!

[ანმეტ მემედ ქაორ-ოლლი,
კულე-დიბური, 58 წ.].

29. ბირაფა კულე-დიბური

წკარ-თოლის გოშიტა-ში, გულუნ გულ-მაღიშ შურა,
 კაპეჯ-ოლლის ოფუტეს ქეხტუ არ ხოლი მეორა;
 კაპეჯიში ოსმანი მოწიფხერი ქანდარა,
 წაწ-ოლლიში მუსტაფა მუ გოთხოზუნ მათარა. 5
 ჟური-თი არ დიყვერენ კულედიბი, სუნდურა,
 კაპეჯ-ოლლიშ ხისიმი მაქეხელი აქარა,
 კაპეჯ-ოლლიშ მზახალი კირიმ ოლლიშ ფანჩარა,
 მიშინას ქომეჩერენ ბეშლული ხუთიშ ღირა,
 კაპეჯ-ოლლი იბრამი მექ-თი დიჩილუ ტორა! 10
 ახმეტ მემედ ქაორ-ოლლი,
 კულე-დიბური, 58 წ.
 23.VIII.1917.

30. * * *

მაფა-წკარი მაძირენ კარანლული, 15
 მუ გეგილეს შადიე გაორუმლული?
 გოგოკონდუ აწი ჩქიმი ეღლული!
 მა სო ვიდა აშო ყალ-გელაქთერი?!
 სი მუ გულურ ბუჯალის მოწიფხერი,
 ნოლამისა ოწრიდეფე წიფხერი, 20
 მის შუნახეფ მენდილი მეწიფხერი?
 მა სო ვიდა, აშო, ყალ-გელაქთერი?!
 მაზი მულუნ, მა ვულურ ათმაჯაშა,
 მემინჯლონი გდარი ხოლო ტკობაშა,
 მუსაფირი არ ქომოხთი ხოთაშა! 25
 მა სო ვიდა აშო, ყალ-გელაქთერი?!
 კიტა-კიტა გომაშინენ მუეფე,
 დომაჩოდუ კაურმალი თხირეფე,
 ა ჩქვა დოყვი, მეგოტრუხას ხეეფე!
 მა სო ვიდა აშო, ყალ-გელაქთერი?! 30
 ჟურ წანა რენ, მა სქანი ვორე სევდა,
 სალი ტა-შა, ხოლო მილუნ ფიდა,
 მა ფუქირა ხალალი სქანი ვიდა...
 მა სო ვიდა აშო, ყალ-გელაქთერი?!
 არ წანა რენ, სი მუეფე მოლოდი, 35
 ხვალა სინ-ი, მან-თი დიდო გოლოდი!
 სოლუნიში წკარიკალა გოლოდი...

- მა სო ვიდა აშო, ყალ-გელაქთერი?
 არ-ჟურ დლა რენ, მა თოლითე ვარ გძირი,
 ლომა ლიმჯი იზმოჯე მუქო გძირი,
 ჩქიმი-კალა ონჯირეს ისა გძირი.
- 5 იზმოჯეთენ ვისტერტით, გუღლი ჩქიმი!
 ქაგამახტი, აბდეზი ქაექოფი,
 მუქო კვინჩი, ჰავლის-ნა გეგოქოფი,
 მიში სეედაქ მიში ბიქი ექოფი!
- 10 მა სო ვიდა აშო, ყალ-გელაქთერი?!
 გეგაკნი-ში, მუქო კვინჩი ფათქალი,
 კაი მეგომსქუნ დისტანი ჟან-ჯაქალი,
 მის შუნახეფ მუქო ციცი მარქვალი?
- 15 მა სო ვიდა აშო, ყალ-გელაქთერი?!
 ოჯა შუპტი, ოჯაქლულის ქვაკალა,
 არ ჩქვა ქორტუ ფუქირა სკანი-კალა,
 გურის მაყუ, ამაფთამინტუ, ალა
 ხოლო გურის მემაქვი, გუღლი ჩქიმი!
- 20 მუსტაჭა მოლლა სულეიმან-ოღლი, ხოფერი, 30 წ.
 „მომკვდარა მუჰაჯირში, დამაწერია მუჰამედ ეფ. [ქელურჯი-ზადემ,—
 ბუჯალიდან].

31. * * *

- ქალე-ბოზო მელენი, მოლე ვარ მოგალენ-ი?
 მა ელეგაკათარე, ხვალა ვარ გოგალენ-ი?
 ამსერი ნიტა-შ-ყულე მა-თი მენდემიონი!
- 25 მა კუჩხეთე ვარ მალენ, კაპულათე მენდემიონი(!)
 წოხლე სკანი ბლურა-ნა, ლეტას ქოდოლომიონი(!)
 სებაბი მობოგათ დო ჯენეთიშა მიონი(!)

[ხუსეინ ეფ. ჩიჩეკ-ოღლი,
 პერონთალი, 70 წ.].

30

32. * * *

დოვიქვი, დოვიხალი, დაჩხირიშ ნოშქერი ვორე!
 მა სო ვორე, სეედა ჩქიმი სო რე?
 არ-ჟურ მუხარებე ქობძირი, მა ხოლო სადი ვორე,

სევდა ვარ ნახონდინენ, ზორი ხუვარდა ვორე.
მოხთი, კოდოვინჯირათ, ონჯირე ტუცა ქორენ!

ეზიხ ეფ. ხოჯანუნ-ოლი,
კისური, 55 წ.
ხოფა, 25.VIII.1917.

5

33. * * *

„აშიქ ახმატიშ ფესი ქუქულიში ხაპერი!“
—დადი სქანის მუ მეჩანს თუდენი მეხცაფერი?
„ენწელილი-ფენწელილი, ჩხვამ ოფუტეს მოდ გელილი?“
—არ გიდელი მცხულიშენი ბადი ლურუნ ჭურიშენი.
ალთუნ თასი ელემობუნ, ხჩე-ხჩე წიწი გელომობუნ.
ეკოფა-ნა, მევილარე, ეანა აშო გოვილარე.

[ომერ ახაქ-ოლი,
ბუჯალური, 35 წ.]

10

34. * * *

„გზა წალე გელახტი“—მა, ხაჯეს დობუწვიდორტუნ (!),
ანდერ ლიმხანეფუნა მინდორი დივუდორტუნ (!).
მითიქ ვა მძირას-დეი ჟურ თოლი ობდვიდორტუნ (!),
მემედ-ალაქ მძირუ-ში, ჟურ თოლი ობდვიდორტუნ (!).

ალი-რეიხ დერვიშ-ოლი,
კულე-დიბური, 65 წ.
ხოფა, 24.VIII.1917.

20

35. * * *

რაკანის ქეშუხტიმუნ თუთა მარიაშინაში,
ნოსის ვულურ-მოვეულურ, ბოზო გომაშინა-ში.
ბოი ვარ გილუნ, ამა დაში ქოგილუნ, დაში.
გზას გედგითა-ში-კულე, თელი ბოზოფემ ბაში!
მა ვარ მიჩქიტუ, ამა ალაში რე, ალაში,
ამსერი ქუმანიშა მოხთი დავამ-დავაში!
მა ვარ მაძირუ ე-დო დარი დოლილუ დაში
თოლეფემ ომგარუთე დაში გემალეფს, დაში!
ელბეთე მოხთაგინონ, ჰადე ვიგზალათ-მა-ში,
ობაში მარქვალეფე ტრუხას დავამ-დავაში!

ალი-რეიხ დერვიშ-ოლი,
კულე-დიბური, 65 წ.
ხოფა, 24.VIII.1917.

25

30

35

36. * * *

ხოჯას ქორბა ხუთ ულუნ, ართელი დაიმა ბოში ულუნ!

37. * * *

5 სანდალი ჭელუკონი, მან-თი მენდამიყონი,
სევდა ჩქიმი ფოთის რენ, მუეტა-შ', კომომიყონი.

შუქრი,
16.VIII.1917

38. * * *

10 სო აულურ დო სო გაულურ
ჰად, გიდი, მეორა ჩქიმი,
ქვას გებდგა-ნა, გამოხედუნ,
ვა რენ იგბალი ჩქიმი!
15 ბოზო, მენდომოწყედი,
დონდლულუ გური ჩქიმი!
ბოზო, მომანჭი ე-დო
ძირი ოხორი ჩქიმი!
ჩქვაშა მუქო გალეტუ
სი მეჩქინერი ჩქიმი?
20 ბოზო, გურ-პიჯი სქანის
დებტატუ შური ჩქიმი,
ყალი ქარტალი სქანის
გოლაგიდვატი გინძე კლავეფე ჩქიმი!
ქომულუნ ნანა სქანი
25 „მო იმგარ, ბერე ჩქიმი!“

მემედ ალი ჩეფ-ოლლი
21.VIII.1917.

II

მეფურ-არქაბული კილოკავი

ა. არქაბული ტექსტები

39. * * *

არქაბის დიდი კოჩი ტურ-ხასანი ტუ. არქაბი ჰემუს ოქაჩუტუ. სუმენერილოვით წანას ჰემუს ოქაჩუტუ. ოკულე ჯორდანეფე მოხთეს დო ტურ-ხასანი დრილეს. მემლექეთი ქოდოსქიდუ ჯორდანეფეს. კაპისტონას ვიწეშა-ქის ქიბარ-ალაში ჯუმადი მუსტაფა-ალაში ხეს ტუ. 5

კაპისტონას ნა-რენ კალე, ქიბარ-ალაქ ოხენათუ დო ჯორდან-ალა დო ქიბარ-ალაქ სუმენერი წანას კავლა იქომტეს. „არხავე მა ეპქოფარე“-დეი; კავლა-თი ჰემუშენი ტუ. ოკულე ჯორდან-ოლლი ახმეტ-ფაშას თესლიმი დავეუ. ქიბარ-ალა ქოდოსქიდუ გალე, ფირალი ქოდოსქიდუ დო მემლექეთი ქოდოსქიდუ ჯორდანი ხუსენ-ალას. 10

ქიბარ-ალაში კალეს ბაროთის აღუ დო დიქუ. ქოგამახტუ დო კარსიშე იგზალუ (იმტუ), კარსის ფუშლულით (?) ოქოფეს, ტრაპიზონიშა ქომენდონეს. ჰექ ფადიშაიქ მონქამტუ, დო ქიბარ-ალაში ჯუმადიში ბიქი ბალდადის ვალ რუ. ჰემუქ ფადიშაის ნუქარუ დო ამანქუს მუშლეთინუ. ოკულე ბალდადიშე იტუ-ში, გზას დოღურუ. 15

ქიბარ ალა-ზადე ალი ეჭენდი,
კაპისტელი, 60 წ. 20
არხავე—არქაბი—17.VIII.1917.

40. * * *

არ ქინი ოხოჯა ოთხენერი წანერი ტუდორენ. წანადანის ქუმანდელე გონდუნუდორენ. ბერე-მუშიქ გორუდორენ. ოკულე ნიტუშ-კულე გზას ქოძირუდორენ. უწუდორენ—„ნანა-მა, სი სო ულურ-ია, დომიწვი, ოქსე დოკილა-ე“-ა.—„სირტის ოხეაქეშე მებულურ“-ია. 25

— „მუშენი ნულურ?“ — „ჰექ თანგრის ბახვეწარე!“ — „სი მუშენი ახვე-
წარე? მუსლიმანი ვარ რე-ი სი? სი კატა ბეაჩხას-ნა გონდუნუტი,
ჰექ იტი-ი?“ — „ჰო, სკირი ჩქიმი, ჰექ ბიტი“. — „ჰაწი ხოლო ილარე-ი?“
5 — „ვარ ბულურ-ია. ჰაწი-შკულე მუსლიმანი ბორტარე. მუთუ მო
მიწუმელ, მო მილარლალ!“
ოხვამეშე-ნა იტუ, ოხორჯას ტუხა ჯოხონტუ. მა ვიტოჟურ წა-
ნერი ბორტი. არ ქჩინი ოთხენეჩი წანერიჟ ქაშო მიწუწუ. ჰემუს-თი
ოთხენეჩი წანერი ქჩინიშე გაიგონულორტუნ.

10 მემედ ეფ. შიშმან-ოლლი,
არქაბური, 73 წ.
არქაბი, 19.VIII.17.

41. * * *

წანალანის ქომოლი ოხორის ვარ ამოშქუმელტეს, მწკირი დიდო
ივენ-ია. ჰერის არ ოხორჯა ქედტუ დო თუღელე კითხუმტეს-ქი — „მუ
15 იქომ?“ — „მწკირი ჰკვარუმ!“

მემედ ეფ. შიშმან-ოლლი,
არქაბური, 73 წ.
არქაბი, 19.VIII.1917.

42. * * *

20 მეგრელიში ბაბა დო გურჯიში ბაბა ჟურ ჯუმა ტეს. მოამედი
დიბადუ-ში, მოამედი-ნა ძირუ, მუსლიმანი დიეუ. მოამედი-ნა ვარ
ძირუ, ქრისტიანი რენ, ისალეი სალამ იჩინომს.

25 ბაირახტარ მუსტაფა ბეჰერ-ოლლი (=ჩხვიძე),
არქაბური, 80 წ.
პერონთი, 20.VIII.1917.

43. * * *

ოხორჯა დოღურუ. მუში ქიმოლი დიჩილუ, მაჟურა ოხორჯა
ქეჟოფუ დო არ ბიქი ბერე დავუ. ჰამ ოხორჯაქ ჟურ მარქვალი
ქომეჩუ ოლინეში ჟურ ბერეს, უწუ: „გვერდი-გვერდი ჩქიმი ბერეს
30 ქომეჩით!“ ჰამ ბერეფეს გვერდი-გვერდი დოსქიდეს დო მუში ბერეს
მურგვალი მარქვალი დავუ.

ბაირახტარ მუსტაფა ბეჰერ-ოლლი (=ჩხვიძე),
არქაბური, 80 წ. პერონთი, 20.VIII.1917.

44. * * *

პოლის არ ზენგინი კოჩი ქორტუ. არ ბერე უფონუტუ. მექთების ქომეჩუ, ოკითხაფუ. ოკულე ავროფაშა დონჯლონუ, ჰექ-თი არ დოსტი უფონუტუ. დოსტი მუშის ბერე უფონუტუ. ჰემუკალა მექთების იკითხომტეს ავროფას.

5

ოკულე მპოლური კოჩი (?) ბერე მუშის ქარტალი უქარუ ავროფაშა—„მოხთი, გოჩილარე!“ ოკულე მპოლიშა მოიტუ-შ-ქულე ავროფალი: აკარდაში მუშიქ უწუუ: „დულუნი სქანიშენი პოლიშენ ქარტალი მომიქარი, მა-თი მეფთარე!“ მპოლური პოლიშა ქომოხტუ, დიჩილუ, იჩილუ-ში, დულუნი ვასენ. ავროფალის—„მოხთი“-დეი-ს, ქარტალი ქონუქარუ. ავროფალი-თი პოლიშა ქომოხტუ. მოხტუ-შ-ქულე მპოლურიკალა ოხორუშე მენდახტეს. ნოლამისა ოწირეს ავროფალის. ოკულე ავროფალი მპოლურიში ნოლამისას დაოროფუ. ავროფალი გეგონდუ. „მუშენ გეგონდი“-ა, მპოლურიქ უწუუ. „ნოლამისა სქანის დობაოროფი“-ა, უწუუ.—„მო გეგონდურ, ნოლამისა ჩქიმი ქომექჩარე!“ ჰემუქ-თი „ქომომჩი“-ა, უწუუ. მპოლურიქ-თი ქომეჩუ. ეზდუ. ავროფაშა იგზალუ.

10

15

ჰაწი მპოლური—„ნოლამისა ჩქიმი მოდ მებჩი“-დეი, დელი დივეუ. ბაბა მუშიქ ეზდუ, ტირმა-ხანას ქომეჩუ. ვიტოხუთ წანას დინჯირუ ტირმა-ხანას, დელიში ბაბა-ნანა დოლურუ. დელის ტირმა-ხანას ვარ უჩქინ. დოსქიდუ, ქოგამახტუ. ნანა-მუში დოლურუდოროენ, ბაბა-მუში-თი დოლურუდოროენ. შედეფე მუში ქოგამაჩესდოროენ. არ ქილიმი ქოდოსქიდუდოროენ. ეზდუ, მუქ ქოგამაჩუ. გეხედუ ვაფოროის, ავროფაშე მენდახტუ.

20

იდუ-ს, ავროფალიშ ოხორუშე მენდახტუ. ოხორის ვარ ამოშქვეს. გური ქომეხტუ. „მა ნოლამისა ქომეფჩი!, მუშენ ოხორის ვარ ამა-მოშქვი?“ ჰექ-თი გეხედუ ვაფოროის, ღრანციაშე მენდახტუ.

25

ავროფალიქ არ კოჩი ქოძირუ. უწუ ჰემუს: „ჰემ მპოლურის ნათხოზი, სო იდასენ, მა თელი გემიჩი!“ ჰემ... ნა-ოშქუ კოჩი ღრანციაშე მენდახტუ. მპოლური ლოკონტას გჳარი იფხო-ს-დერ, თელი გჳურუ. ოკულე ავროფალიქ ღრანციაშ ლოკონტაჯის თელი გჳურუ. ჰემ მპოლურის თუთას ხუთ ლირა ადლული მეჩი, სქანკალა ტას, ქმათიბლული ოხენაფი! ჰემუშ ადლული ხუთ ლირა მა მექჩარე!“

30

ქოდოდგითუ ჰემ მპოლური ხუთ თუთას ხუთ-ხუთ ლირა ადლულის. ოკულე ავროფალიქ თელი გჳურუ¹ ლოკონტაჯის—„ეურნეჩი

35

¹ ჯერ ბ უწერია, მერე ფ-დაა გადასწორებული.

² დედანშია „გჩიუ“.

დოვით ღირა დუხენი, ადლული მა მექჩარე!“ ქოდოდგიოთ ხუთ წა-
ნას, დიდო ფარა დავუ, არ ოხორი ქოდოქაჩუ, სერ'ი ულუნ, ჰექ
ინჯირს.

- ოკულე ავროფალიქ არ კოჩის ქოდუჯოხუ. არ დიდი სანდულითე
5 ფარა ქომეჩუ. „ფრანციაშე იდი“-ა, უწუუ. „სანდული-თი მენდილი“-ა,
უწუუ. „ქემიშ-ოღლიში ლოკონტაშე იდი, გმარი კკომი, ჰექ არ
მპოლური ქორენ, ქმათიბი რენ, ჰემუს უწვი — „ჰავსერი სო ბინჯი-
რათენ?“ ჰემ კოჩი ფრანციაშა/ე მენდახტუ დო მპოლური ქოძირუ.
მპოლურიქ უწუუ — „ოხორი ჩქიმიშე ბიდათ!“ — „კაი“-ა, უწუუ ჰემ
10 კოჩიქ. მენდახტეს მპოლურიშ ოხორშე. ჰემ სერის ჰექ დინჯირეს.
ჰემ კოჩიქ უწუუ მპოლურის: „მა ქუმანიშე ბიგზალარე. ჰა-ნა რენ,
სანდული სუმ დლაშა მო გონწკიმ! სუმ დლაშ-ქულე გონწკი! მუნთხა
გეძინ, სქანი ტას!“

- გონწკუ-შ-ქულე ღირა-თი (?) ოფშა. ჰაწი დიდო ფარა დავუ
15 მპოლურის. ადლულის ქოგამახტუ, არ მალახა ქოდოქაჩუ, მალიფა-
ტურათე ოფშუ, ალიშ-ვერიში იქომს.

- ოკულე არ ქჩინი ქომოხტუ. უწუუ: „ჰა-ნა გამაჩამ შეიში, ბაშკას
მეჩამ ეჩ ფარა თიჯარეთითე, მა მომჩი, დლას ოშ ღირაში მალი
ეგიქოფარე, თიჯარეთი მექჩარე სუმენეჩი ფარა!“

- 20 ხუთ წანას კატა ნდლას ჰეშო შეი ქოიჭოფუ ქჩინიქ. ოკულე
კითხუ ჰე ქჩინიქ — „სონი რე“-ა? — „მპოლური ბორე“-ა. — „ბოზო
ჩქიმი მექჩარე“-ა. — „ქომომჩი“-ა. ქჩინიქ-თი ქომეჩუ. „დულუნი მუნდეს
პათენ“-ია, ქჩინიქ უწუუ. — „არ ჰაფთაშე“-ა, უწუუ. „დულუნჯეფეს
ქარტალი უჩქარი, დულუნიშე მოხთან“, უწუუ ქჩინიქ. „ავროფალის
25 ქარტალი უქარი“-ა, უწუუ, მპოლურიქ, — „ვარ ბუქარამ“-ია, უწუუ.
ქჩინიქ — „უქარი“-ა, უწუუ. მპოლურიქ-თი დუქარუ.

- ჰაწი დულუნი დოვეს. ავროფალი დულუნიშე ქომოხტუ. ნოლა-
მისა ქომოფონეს. მპოლურიქ ავროფალი ქოძირუ. ძირუ-შ-ქულე —
„მოდ მოხთი“-ა, უწუუ. ოკაკიდეს. კოჩეფექ ქოკუწკ'ვქეს. „მუნ ორენ?
30 მოთ ოკაკილთ?“ მპოლურიქ თქუუ: „მა წოხლე ბიჩილი, ნოლამისა
ჩქიმის ავროფალი დაოროფუ, აოროფუ-ში, ებზდი, ქომეფჩი. ავრო-
ფალიშ ოხორიშა ბიდი-შ-ქულე, გემათხოზუ. ჰაწი ჰაქ დულუნ ჩქიმი-
შე მოდ მოხტუ? ონჯლორე ვარ უჩქინ“-ი?

- ჰაწი ავროფალიქ თქუ: „მპოლურიშ ნოლამისას დობაოროფი.
35 მპოლურიქ ეზდუ დო ნოლამისა მუში ქომომჩუ. ნოლამისა მუში-ნა
მომჩუ-ში, ედლუდი ბოდოდი: ხუთ თუთას ხუთ-ხუთ ღირა ადლული
ქომეფჩი, ხუთ წანას ჟურნეჩიდოვით ღირა ადლული ქომეფჩი, ოკუ-

ლე დუქმანი მუშის ალიშ ვერიში პი. დიდო თიჯარეთი (ქმარი) მეფი. ოკულე და ჩქიმი-თი ქომეფი, დულენიშე-თი ქომოფთი!“

ქამილ სოფილ-ოლლი,
არქაბული—აკოვიტარ’ი, 25 წ.
ვიწე, 15.VIII.1917.

5

45. * * *

არ კოჩი დინჯირუ. იზმოჯე აძირუ-ქი, ჟურ კოჩი ოკაკიდულდორენ. ართელი-ნა ტუ, იჯგინულდორენ. ჰა-ნა ჯანტუ, კოჩიქ თქუ-ქი „ჰემ კოჩი მობუშლეთინა!“ იდუ დო მუშლეთინუ. ჰემუქ უწუ-ქი— „სი მა მომიშლეთინი, მა ჰაწი სი მუ მექჩა?“—„მა მუთუ ვარ მინონ!“ 10
—„ვარ, ილაქი სი მუთუ მექჩარე, მეძათხოზი!“

ა-სონთხა მენდიფონუ. არ კუიშა მენდახტეს. უწუ-ქი —„ჩქუ ჰაქ გეფთათენ!“ ჟური-თი ქოგეხტეს. კუიში თუდე ფარა (ლ’ნ’რ’ა) ტუ-დორენ. უწუ-ქი—„ჰამ ფარა ეკოფი!“ ჰამუქ-თი ნა-დაზდუ კონარი, ქეკოფუ. ჰაწი ფარა-ნა მეჩუ. კოჩიქ უწუ-ქი, „მა ეფთარე ჟინ დო 15
სი-თი ეშეგიფონარე, თოკი გეზონჰარე“ დო ქეშახტუ, თოკი ქო-გგონჰუ. ჰამუქ-თი შქას ქოგეფდუ თოკი, უწუ-ქი—„ქოგეხტიდე, დიხ-დი!“

მციქა დიხდუ-ში, თუდელე ჰემ კოჩის ა-მინთხაქ ქაკნუ კუჩხეს. დუჯოხუ ჟინდოლე. უწუ-ქი—„კუჩხეს მინთხანიქ ქომაკნუ!“—„ქუსი 20
გეჩი-ა“. ქუსი გეჩუ-ს, ხოლო ვარ ოხუშქუ. უწუ-ქი —„ვარ ოხომიშ-ქუმეს!“¹ ჟინდოლე დუჯოხუ-ქი—„ფოფსი!“ ფოფსუ-შ-ქულე-თი ვარ ოხუშქუ. ჰემინდორას—„ფოფვი“-დეი დუჯოხუ. ჰამუქ-თი ფოფუ.

ჰემინდორას ნჯირი’ა გოკუნცხუ. ოხორჯა მუშის დუჯოხუ-ქი— „მა მუნთხა დომადოლე!“—„მუ გადოლე?“—„იზმოჯე ბძირი, ჟურ 25
კოჩი ოკაკიდულდორტუნ დო ართელი მობუშლეთინი-ქი—„ფარა მექ-ჩარე“-დეი ონჯირეს გემოძგეაფუ „ეფსელი დო დოფალი!“ ჰენთე-ფე-ნა ოკაკიდეს კოჩეფე, ჟური-თი შეფტანი ტეს.

შუქრი [სოფი-ოლლი,
გიდრევა-დან, 24 წ.
ჩაწერილია ვიწე-ში, 13.VIII.1917]. 30

¹ ს-ს წინ აწერია -ლ-: ოხომიშქუმელს. შენიშვნაა მიწერილი რუსულად: „ლ ისევე გამოვარდება, როგორც რ“.

46. * * *

არ ზენგინი კოჩი ქორტუდორენ. ბერე მუშის ვესიეტი ოლოდუ-
ქი—„ჰუქუმეთიში კოჩიკალა დოსტი მოთ ივაფუ! არ დაჰა ოხორჯა
5 სქანის მუთუ მოთ უწუმერ, ნა-გიჩქინ!“ ვესიეტი დოლოდუ-ში, ბაბა-
მუში დოლურუ.

ილუმუნუ-ქი—„ბაბა-ნა მიწუ ვესიეტი, არ დოჰა, ბაქალუმ მუ
ივასენ?“ ილუ დო არ მჩხურის თი ნოკვათუ, მოდლუ დო ახირის
ქოდოხუ. ჰუქუმეთიში კადიკალა დოსტი დივეუ. ოხორჯა მუშის უწუ-
ქი — „მა კოჩი დრმაღლუ!“ ოხორჯა-თი საბან-ნამაზის ილუ დო კონ-
10 ქშიში (მალთეში) ოხორის დოთქუ: „ლომამჯი ქომოჯი ჩქიმის არ
კოჩი დაღლუ!“ ჰენთეფე-თი იდეს დო ჰუქუმეთის დუწვეს.

ჰუქუმეთიში კოჩი მოხტუ დო იფონამტუ-ში ენქუშა, ოხორჯა
მუშიქ უწუ-ქი—„არ ფოთინი ქომომილი!“ სოლუნი მენდიფონეს ჰა
კოჩი, დონქამან კადიქ ვარ ძირუშა-ქის. ამ კოჩიქ უწუ-ქი — „არ
15 კადი ქობძირა მა!“

მენდიფონეს კადიშა. კადი'ს უწუ-ქი—„სქანი ნოსი, ოხორჯა ჩქი-
მიში-ნოსი, კუტუ ჩქიმშიში ნოსი, სუმი-თი არ რენ! მა მემიფონამან
ენქუშა დო ოხორჯა ჩქიმი ზოპონს-ქი — „არ ფოთინი ქომომილი!“
მა ჰაქ ქომომიფონეს, ემონქამან დო სი მა ვარ-თი მძირი დო, ჰაკო
20 ფარა-ნა მეჭჩი, სი დაზულ ოლსუნ! მა ჰეა კოჩი ვარ პილი, მჩხური
პილი, ბაქალუმ მუ ვანორენ-დეი!“

იდეს დო გოწკედე-შ-ქულე, მუთუ ვარ, მჩხური ქოდოლოძინ,
ჰემინდორას ოხუმქვეს, ოხორიშა მოხთუ დო ოხორჯა-თი ნაშქუ.

25 შუქრი [სოფი-ოლი,
გიდრევა-დან, 24 წ.
ჩაწერილია ვიწე-ში (?), 13.VIII.1917].

47. ვეზირიში მესალე

არ ქრის არ ვეზირი ქორტუდორენ. ვით ქრე ჰემუში ხეს ტუ-
დორენ. ვეზირის-თი ჩხინდი მეკვათერი ულუტუდორენ. უწვეს-ქი—
30 არ კოჩიქ—„ვეზირი, ჩხინდის მუ გალოდუ?“ ჰემინდორას ჰემ კოჩის
ვეზირიქ თი ნოკვათუ. უკაჩხე ვეზირიშა აშქუ'რანეს: „ჰამ კოჩის თი
ნოკვათუ-დეი-ს“.

უკაჩხე არ დერიშე ბაშკა კოჩი ქომოხტუ, აღს. ჰემ კოჩის-თი
ახმეტ-ალა გმოძიტუ. ჰემინდორას ვეზირიქ-თი ჰამ ალას დიდო ითი-

ბარი ოლოდუ. ჰემინდორას ვეზირიში კოჩეფექ—„ჩქუ კაი ვარ მოლოდამან, ჰემ ალას კაი ოლოდამს!“ თქვეს-ქი—„ჰამ ალასთი მებოკვათაფათ! ჩქუნინანის ვოთქვაფათ—„ჩხინდის მუ გალოდუ-დეი. ჰემინდორას ჰიმ ალას თი ნოკვათასენ!“

უწვეს-ქი—ალას—„ჩქუ ვეზირიშა მაშქურნაფუნან, სი დიდო კაი რე, არ ჩქუნი-კალა უწვი ვეზირის, ჩხინდის მუ გალოდუ?“ „ბუწვა-რე“—ა, უკაჩხე იდეს დო არ ღერის ქოლოხედეს ვეზირი დო ალა. იპარამითამან. ჰამ კოჩეფე-თი იდეს დო ქელუხედეს. ალაქ უწუ-ქი ვეზირის—„ეე. ვეზირი, ჩხინდის მუ გალოდუ?“ ჰემინდორას ვეზირიქ არ ქონილუშუნუ. ვეზირიქ უწუ-ქი ალას—„ჰამ ნენა სი ვარ თქვი! ჰემ კოჩეფექ გოთქვაფეს! დოგიწვა-ი, მა ჩხინდის მუ მალოდუ“. კოჩეფეს-თი უწუ-ქი—„თქვა-თი ნიუჯით!“

ჰემინდორას ქოკრუკუ ოპარამითუს: „ხუთ წანერი ბორტი-ში, ნანა-ბაბა დომილურუ, აყუკარა ქოლოფსქიდი, მითიქ-თი ვარ მენდე-მოწკედუ. ხუთ ფარა, ვით ფარა ოკობილი დო ვიტოხუ გროში დო-მავუ. გეფხედი ვაფორის დო კურბეთიშა მენდაფთი. ბიდი, არ ჩარჩიშა მენდაფთი. მი-თი ვარ ბიჩინომტი, აჯი ქოლოფსქიდი. აში ნდლას ქოლობდგითი. ანდლას ბიდი დო არ ღერის ქოლოფხედი. მენდებიწკედილორენ, ცხენითე არ კოჩი მულუნ. ჰემ კოჩი მოხთუ დო მიწუ-ქი—„სი სონი რე, ქე ბერე?“ მა ვუწვი-ქი—„მა აყუკარა ბორე, ღეთიმი ბორე, ჰაქ მოფთი-ქი, ბიჩალიშარე-დეი. აში ნდლა რენ, ჰაქ-ნა მა მოფთი, სუმ ნდლა რენ, გჳარი-ნა ვარ მიქკომენ!“—„სი ჩქიმი დანის ქოლოდგითი“, ალაქ უწუ. მა ვუწვი-ქი—„მა ადლუ-ლი მუ მომჩარე?“—„ოში გროში ქემექჩარე. სი ბაშკა მუთუ ვარ გოხენათამ, არ ჩარჩიშე გოშქვარე. მა-თი ნა-მინტუ, ჰემა ტუ. ემქო-ფუ დო მენდემიონუ ოხოროშა. ალას-თი არ ბოზო უფონუნ. ბიქი ვარ უფონუნ, დიდო ზენგინი-თი რენ.“

არ წანას ქოლობდგითი. მეგერე ჰე ბოზო დომაცოროფულორენ. მა ვარ მიჩქინ. ალაქ უწუ მუში ჩილის: „ბოზო ჩქუნი ა-მითის ქომე-ფჩათ!“—„ბოზო ჩქუნი ჰემ ბერეს, სი-ნა მოფონი-ს, დაოროფულო-რენ“. ალაქ თქუ-ქი—„მა-თი ჰემუშენი მობიფონი“.

მა ბიდი, ოდას დოპინჯირი. ბოზოქ ნანა მუშის უწუ-ქი—„მა ჰამ სერის ნენა მეკვათი, და ჩქემებურა (?) ბიილარე!“ ნანა მუში-თი იდუ დო ქომოჯი მუშის დუწუ: „ბოზო ჩქუნის ჰამსერი მუწისხა დალოდუ. იდი დო ბერე-კალა ნენა მეკვათი!“ ალა-თი ედსელუ დო ქომოხტუ ჩქიმი ოდაშა. მიწუ-ქი—„მა მუშენი მოფთი, ქოგიჩქინ-ი?“—„მა მუ მიჩქინ? ელბეთე არ სო-თი მოშქვარე?!“—„მა სი სო-თი

ვარ გოშქუმერ, ბოზო ჩქიმი მექჩარე!“—„მა ჰედა ვარ მახენენ!“—
„მუშენი ვარ გახენენ? მალი ჩქიმი, ფარა ჩქიმი ირი მექჩარე!“

ჰემინდორას მა რაზი დოზივი. ბოზო მუში ჩქიმდა ნიშანი დოვეს.
5 ალაქ, ნა-ულუტუ ფარა, მა თესლიმი დომოლოდუ. ბოზო მა მიწუმეს-
ქი—„სი ვა გძირა-ში, ვარ მახენენ. ჩარჩიშა გელახთა-ში, ორდო
ელახტი!“ ჰეშოთე ჟურ წანას ქოდობდგითი.

ა'რ' ნდლას მა ბიდუშენი-ქი, ბაბა ჩქიმიში ვერეფე ქოგომაშინუ.
ჰემინდორას ბოზო დო ფარა თოლის ვარ მაძირუ. ბოზოს ვუწვი-ქი(?)—
10 „მა ოხორი ჩქიმიშა ბიდარე!“—„მა-თი მენდემიონი!“—„სი ბაბა-
სქანიქ ვარ გოშქუმერლს.“—„იდი დო არ დუწვი!“ ბიდი დო მთირი
ჩქიმის დობუწვი-ქი—„მა ოხორიშა ბიდარე, ბოზო სკანი ბიჯონარე“. —
„ბოზო მუშენ იდასენ? სი იდი დო ქომოხთი!“ ბიდი დო ბოზოს
ვუწვი-ქი (?)—„სი ვა გოშქუმერლს. მა ბიდარე!“—„სი იდარე, მა-თი
ბიდარე, ჰაქოლენდონი ბიმტათ!“

15 სერი გამაფთით დო ბიმტათ. ბიმტით დაღიშ-კელე დო ვი ნდლა
დო ვით სერის ბითუმ ბულუტით. სოლუნი გმარი მამშქორინეს.
ბოზოქ მიწუ-ქი—„მუ პათენ ჩქუ ჰაწი?“ მა ბუწვი-ქი—„ელბეთე ა
მი-თი ქობძირათე!“ ჩქუ ართუქ ჟური-თი ხოლო ბულუ'რ'თ. ბი-
დი-ბიდი, არ თეფეს ქეფთით. მენდებოწკედით-შ-ქულე არ დიდი
20 ოხორი ქობძირით დო ჰემ ოხორიშა მენდაფთით.

ბიდი, მი-თი ვარ ბძირით. ნეკნა-თი ვარ მაძირეს, სოლუნი არ
ახირი ქობძირით. ახირიშე მა ქამაფტი, ამაფთი-შ-ქულე მენდე-
ბოწკედი-ქი, ჟურნეჩიდოვით ცხენი ქონოკოლს¹. ცხენეფე ჩქუ-
ნი ბიჯონი დო ქომებოკორი. სოლუნი არ ნეკნა ქობძირი. ჰე ნეკ-
25 ნას ქამაფთი. ბოზო-თი ქამაბიჯონი. მერდივენიშა ყინ ქეფთით. ყინ
ეფთით-ში, ხოლო მი-თი ვარ ბძირით. დაჰა ყინ ქეფთით. ოდაფე-
ნა ულუტუ, მსქეა ოდაფე ულუტუ. ბიდი დო ქოდოფხედით.

ჟუაჩხე ბოზო ბიჯონი დო მუსანდარას ქომოლობოხუნი. მა ხვალა
ოდას ქოდობხედი. მებოჟიჯიდორენ-ქი, თუდე არ სერსი დიგუ.

30 მენდებოწკედიდორენ-ქი, არ კოჩი ქეხტუ. ჰემ კოჩიქ მიწუ-ქი —
„არქადაში სქანი სო რენ?“—„მა ხვალა ბორე!“—„ახირის ყუ ნცხენი
ქონოკოლს!“—„ართელის ფუქი მობუტუ!“ ბოზო ნოხოსარუდორენ-
ქი, ჰემ კოჩის დაოროფუდორენ. ჩქიმი-კალა იპარამითამტუ-ში, ბოზო
გალე ქოგამახტუ. ბოზოქ უწუუ ჰემ კოჩის ჩქიმიშენი-ქი—„მა ჰამ ბი-
35 ქექ ზო'რა'ილა მიჯონამს, ნანა-ჩქიმი დო ბაბა-ჩქიმიში ტკობაშა/ე!“—
„სი ჰამ ბოზო მოთ იჯონამ?“—„მა ზოილა ვა ბიჯონამ! მუშებურა მა მაო-
როფუ დო ბაბა-მუშიქ მომჩუ!“

¹ ლ-ს ზევით ფანქრით დაწერილია 'რ'.

ჰემინდორას ბოზოქ უწუ-ქი — „ჰამ ბერე დრილი!“ სოლუნი მა დომ-
კორუ. ბოზოს უწუ-ქი — „სი მოხთი დო პილი“ (?); ბოზოქ-თი ხამი ქე-
კოფუ, მოხთუ დო ჩხინდი მემოკვათუ. მა ნენა ვარ ეშებილი. ბოზო
დო ჰემ კოჩი ქოდოხედეს ოსთერუს.

ჰამ კოჩის დიდი ჯუმა უონუტუ. მცოქა დაჰაში თუდე არ სერსი 5
დიფუ. მენდოწკედესდორენ-ქი, დიდი ჯუმა მუში ნა-ტუ, ქომოხტუ.
ჰემ ბოზო დოტკობუ მუსანდარას. მა-ნა ელაბჯანტი, მოხთუ დო ქე-
მოსელუ: „ქე ბერე, სი მუ გალოდუ?“ მა ირი-ხოლო დობუწკა, მუნ-
თხა მალოდუ. იდუ დო ბოზო ქოგამიფონუ. ჯუმა მუში-თი დოჯი-
ნუ დო დობახუ. ბოზოს უწუ-ქი — „სი ჰამუს ჩხინდი უშველარე!“ 10

თამამი ყურნეჩი ნდლას ბოზოქ ჩხინდი მიშველამტუ. დიდი ჯუ-
მაქ მიწუ-ქი — „მა ჰამ ბოზო ელეგიკათარე, ვაშა მუთუ დოლოდა!“ მა
ნენა ვარ ეშებილი. სოლუნი ქელემიკათუ. ყურ კუვალი თარა ქო-
მომჩუ. „ეგერე ჰამ ბოზოს მუთუ დოლოდა-ნა, მა სი მეკჭიშარე დო
კილარე!“ — მიწუუ. 15

ჰაწი ჩქუ ყური-თი ხოლო ბიგზალით. მა ჰემ ბოზო დობილი დო
სოლუნი ბიმტი. ქომოფტი ოხორი ჩქიმიშა, ბიდი, ჰე-ნა მომჩუ, თარა-
თე ზენგინი დობივი. უკაჩხე-თი ვეზირი დობივი, ამა ჩხინდი მეკ-
ვათერი მილუნ!“

მეგერე ჰამ ახმეტ-ალა ჰიმ ბოზოში ბაბა ტუ. ვეზირიქ უწუ-ქი — 20
„მთირი ჩქიმი სინ ორე! ბოზო სქანიქ ჰამთეფე დომოლოდუ. ჰემუშე-
ნი ჩხინდის „მუ გალოდუ“-ნა მიწვასე, ჰემ კოჩი დობილომ! ჰაწი ვე-
ზირი დობივი, ვით ქრამ ხეს მოქაჩუნ, ამა ჩხინდი მეკვათერი მი-
ლუნ!“

შუქრი [სოფი-ოლლი, 25
გიდრევა-დან. 24 წ.]
ვიწე, 13.VIII.1917.

48. * * *

არ ზენგინი კოჩი ქორტულდორენ. არ დაჰა ნუსა ქუფონუტულდორენ.
ნუსაში ქომოჯი ოხორის ვარ ტულდორენ. ჩარჩიშე-თი დაქინი ოხო- 30
რი უდგიტულდორენ. ჰე'ში ნუსას მუთესერიფი, კადრ, მუჭტი დაო-
როფესდორენ. ამა ჰამ მუჭტი დო კადრ დო მუთესერიფის ვარ უჩ-
ქინან, სუმი-თი ოროფერი-ნა რენან.

ა'ნდლას კადრ იდუ დო, ნუსაქ წკარი-ნა ეზდის-კალა, ქომეშახე-
დუ. ნუსაქ კუკუმა ეკოფუ დო წკარიშე ქომოხტუ. კუკუმა ოფშუ დო 35
გერი გოაქთუ. კადრქ არ ქოდუჯოხუ: „ამსერი ქომეფთა-ნა, რაზი
დივარე-ი?“ ნუსა (?) ჰემინდორას უწუ-ქი — „საპატი არის ქომოხტი!“
კადრქ გოაქთუ, იგზალუ.

მციქა დაჰაში მუფთი წკარიშა მენდახტუ. მენდოწკედუდორენ, ნუსა მულუნ. კუკუმა ოფშუ დო გერი გოაქეთუ-შ-ქულე, მუფთიქ-თი არ ქოდუჯოხუ: „ამსერი ქომეფთა-ნა, ვარ ივენ-ი?“ ჰემინდორას ნუსაქ უწუ-ქი, „საპატი ეურის ქომობტი!“ მუფთი-თი გოაქეთუ დო იგზალუ.

5

მციქა დაჰაში მუთესერიფი მენდახტუ წკარიშა. იდუ დო ქომე-შახედუ. ნუსა-თი ოხორის გამახტუ დო წკარიშა ქომობტუ. მუთესერიფი ქოგამახტუ, უწუ-ქი—„მა ჰამსერი მეფთარე ოხორი სქანიშა!“ —„საპატი სუმის ქომობტი!“ მუთესერიფი-თი გოაქეთუ დო იგზალუ.

10 იქინდრ ივე-შ-ქულე, მთირი მუში ქომობტუ ოხორიშა. ჰემინდორას ნუსა (?) უწუ-ქი—„ანდლა მუთესერიფი, კადრ, მუფთი მა ქოდოლომაკიდეს—ჰამსერ'ი მეფთათენ“-დეი!— „სი ჰემინდორას მუ უწვი?“ — „მა-თი ბუწვი-ქი, კადრს—საპატი არის ქომობტი, მუფთის-თი—ეურის ქომობთი-დეი, მუაესერიფის-თი—სუმის ქომობთი-დეი!“ მთირი მუშის უწუ-ქი—„სი-თი საპატი ოთხოს ქომობტი!“ ბადი გამახტუ დო იგზალუ იქინდიშ-ქულე. ნუსაქ-თი გარეფე დოხაზირუ.

15

ახშამი დიეუ. საპატი არიშა ქომობტუ. კადრ ნეკნა ნოკანკუ. ეგსელუ დო ნეკნა ქოგონწკუ ნუსაქ. იდეს-დო არ ოდას ქომოლახედეს. გარი ოკკომეს-შ-ქულე კადრ (?) უწვი-ქი—„არ დოპათ!“ —„მციქა დაჰა დოვიპარამითათ“-დეი, უწუ.

20

საპატი ეურიშა ქომობტუ. მუფთიქ ნეკნას ნოკანკუ. კადრს უწუ-ქი—„ამანი, მთირი ჩქიმი ქომობტუ!—„მა სო მიდონარე ჰაწი?“ არ კალათი (ტიკინა) ქორენ, ჰემუს ქოდოლოხუნუ. ეინდოლე მოკორუ. ოხორიში ხადათის ნეკნა-კალა ქელადგუ.

25

მუფთის ნეკნა ქოგუნწკუ. ქოდოხედეს ჰემთეფე-თი არ ოდას. გარი ოკკომეს-შ-ქულე უწუ-ქი—„მა ბიგზალარე, არ დოპათ!“ —„ა მციქა დაჰა დოვიპარამითათ!“ საპატი სუმშიშა ქომობტუ. მუთესერიფი ნეკნას ნუკანკუ.—„აჰა, მთირი ჩქიმი ქომობტუ!“ —„მა სო მიდონარე ჰაწი?“ —„ონწელი ქომილუნ, სი ჰექ ქოგეგონჯირარე!“ იდონუ დო

30

ქოგეგონჯირუ. კაი ქოგოკორუ ეინდოლე. მუთესერიფის ნეკნა ქოგუნწკუ. იდეს დო არ ოდას ქოდოხედეს. მუთესერიფის-თი მუთუ ვარ ახენუ, საპატი ოთხოშა ქომობტუ. ჰემინდოს მთირი მუში ქომობტუ.—„აჰა, მთირი ჩქიმი ქომობტუ!“ —„მა სო მიდონარე ჰაწი?“ —„არ სანდული ქომილუნ, ჰექ დოლოგოხუნარე!“

35

იდონუ დო ჰექ ქოდოლოხუნუ დო გენკოლუ. მთირი მუშის ნეკნა ქოგუნწკუ.—„გარი მამშქორინუ, არ მუთუ ქომი!“ გარი ქომეჩუ დო იფხორტუ-შ-ქულე, მენდოწკედუ, კალათი ჰექ ელადგინ. ნუსას უწუ-ქი—„ნა-ქოსარე, კალათის მოთ დოლობ-

ლამ? ქოდოლობდა-ნა-თი, მეხვი!“ — „გომოქკონდუ, მუ პა?!“ ჰემინდორას მთირი ედსელუ დო კალათი არ ქონაკაპუ. ფენჯერეში თუღელე გზა ტუდორენ. კალათი ექოფუ დო ფენჯერეშა მენდახტუ. დიჯოხუ-ქი — „მი-თი მოთ გოლულუთ! თოზი მეფხვარე!“ ელუქთუ დო მეხუ. კადი თუდე არ ქოდაქკიდუ. — „რე, ნანა“, არ ქოდაჯოხინუ. — „ოხო-ხო, მოთ გოლულუთ, ვარ გიწვით-ი?!“ — უწუ ბადიქ. კადის ჟურ კუზხეფე ნოტროხუ. 5

ჰემინდორას ნუსაქ უწუ-ქი — „მა ამსერ^რ არ ბერე დომავუ!“ — „ჰელე მუფერი ბერე რე, არ ქობძირა!“ ლამბათე (თენათე) იდუ დო გოწკედუ; მუჭთი ჰექ ქოგეჯანს. სირაფი(!) მოძლუ დო ფიმფილი დუბლუ, კიბირეფე-თი დუწკუ. მუჭთის ნენა ვარ ეშალენ. მთირი იდუ დო ქოდოხედუ. ნუსაქ ტკობაშა მუჭთი ომტინუ. 10

მთირიქ ჰემინდორას ნუსას უწუ-ქი — „მა სანდული ქოგამაფრი. ქუმანიშე მუშა მოხთას დო ილასენ!“ ჰემინდორას მუთესერიფი(?) ქოგნუ: „რე, გიდი, ჰამ სანდული ვარ ტუკო!“ 15

ქუმანიშე დოთანუ. სანდული ქომოკიდუ ჰემ მუშას, ოდაფასენ ჩარჩიშა. მუშაქ თქუ-ქი — „ჰაკო მონკა მოთ ორენ?“ გზას ულუტუ-შ-ქულე, ნუთესერიფიქ დუჯოხუ-ქი — „მუშა, მუშა“ — დეი, უჯოხუ. არ მეზარლულის გზა გოშულუტუ. მუთესერიფიქ-თი ჰექ უჯოხუ. ეკიწკედუ-შ-ქულე მი-თი ვარ აძირუ. ჰემინდორას მუშას აშქურინუ. — „მინ მიჯოხუმს“ — დეი. ხოლო-თი მციქა დაჰაში უჯოხუ: „მა სანდულის დოლოფხერ!“ 20

ჰემინდორას მუშაქ სანდული მოიწკუ დო ქოდოდგუ. კოლა ულუტუ დო ქოგონწკუ. მენდოწკედუ-შ-ქულე, მუთესერიფი ჰექ დოლოხენ; აძირუ-შ-ქულე ნენა ვარ ახენუ მუშას. — „ჰამ სანდული ოხორი ჩქიმიშა მენდილი. ოხორჯა ჩქიმის უწვი დო ჟურნეჩი ლირა მექჩას დო ქექოფას!“ 25

ჰაწი ჰუქუმეთიშა მი-თი ვარ ულუნ. მუთესერიფიქ თქუ-ქი — „არ მუჭთიშა მენდაფთა!“ მენდახტუ მუჭთიშა. — „მუ გალოდუ?“ — „ჰეშო მციქა ზაბუნი ვორე!“ (?) — „ისა თქვი-ქი, მუ გალოდუ?“ მუჭთი (?) უწუ: „მა სი გიწვარე, მუ მალოდუ. არ ოხორიშა მენდაფთი ჰამსერი ოხორჯაშა. ჰემუშენი ფიმფილი დომიბლეს, კიბირეფე ქოდომიწკეს!“ მუთესერიფიქ უწუ-ქი — „ჰემსერის მა-თი ჰექ ბორტი. სანდულის ქოდოლომობუნეს დო ჟურნეჩი ლირათი (?) მობუჩითი.“ 30

ჰამთეფე ედსელეს დო კადიშა მენდახტეს. „მუ გალოდუ?“ — „მუაუ ვარ, მუ მალოდუ, ზაბუნი ბორე!“ — „ვარ, სი მუნთხა დოგალოდუ, ისა თქვი!“ — „ჰამსერ^რ არ ოხორიშა მენდაფთი, ფენჯერეშე მეტკოჩეს. 35

კუჩხეფე მეტახერი მიღუნ. „მუფთი დო მუთესერიფიქ თქვეს-ქი—
„ჩქუ-თი ჰემსერის ჰექ ბორტიო. ჰაწი ჰემ ოხორჯას ა მუთუ დობო-
ლოდათ!“

- სუმითი ქოკიკათეს, ჰემ ოხორჯაში ოხორიშა მენდახტეს სერი.
5 იდეს დო ოხორჯას ნოხოსარეს. მუფთი ნოხოსარუ-შ-ქულე, ოხორ-
ჯაქ მუფთი¹ ქოძირუ. ჰემინდორას ჩხინდი ნოკვათუ მუფთის. ჰემინ-
დორას ჩხინდის ხე ქომოითუ: „მუ პატი შურა გულუნ დოლოხე!“
კალიქ-თი ნიუჯამტუ-შ-ქულე, ცუჯი ნოკვათუ. თქუ-ქი—„დიდო პარა-
მითი ივენ დოლოხე!“ მუთესერიფი კითი ქომეშილუ. კითი ნოკვათუ.
10 მუთესერიფიქ თქუ-ქი—„ქიმი, შურა ულუნ, თქვით, ქიმი, პარამითი
რენ, თქვით! დოლოხე კასაპჩი მოლახენ, მა-თი სეგები დომავით. ჩქუ
ჰაწი ქეფაზე სო ბიდათენ?!² ა მუთუ-თი ვარ მახენეს!“

შუქრი [სოფი-ოლი,
გიდრევა-დან, 24 წ.]

ჩაწერილია ვიწეში, 12.VIII.1917.

15

49. კ ა ტ უ შ ი მ ე ს ე ლ ლ

- არ ოხორის კატუს გეჩეს, კატუ ეშქია ქოგამახტუ. იდუ, არ კა-
ლივის დინჯირუ. არ კაფუ ეშქია ქოგამახტუ. ჰე[შ] კაფუ-თი
კალივიშა მენდალუ. ეხტუ კალივის. მენდოწკედუ-შ-ქულე, არ
20 მუნთხაში სერსი მულუნ. მეგერე კატუ ხურტინამს. კაფუ კაი
ნიუჯუ-ში, ოგნუ-ქი—„დუნმას მინთხა ეწემილასენ, პკომარე, პკვა-
თარე!“ კაფუ ჰეშო ოგნუ. არ დაჰა ხოლო ნიუჯუ, ხოლო-თი
ჰეშო ზოპონს.

- კაფუ გამახტუ დო იმტუ, იმტაფუტუ-შ-ქულე არ მთუთი ქონა-
25 გუ, მთუფიქ უწუ-ქი—„სო ულურ?“—„მელე არ კოჩი მულუნ,—დუნმას
მი-თი ვარ დობუტალამ, პკვათარე, პკომარე,—ზოპონს! ჰემუშენი
ბიმტაფურ!“—„ამანი, მა-თი ქელემიკათი!“ ჰამთეფე ყური-თი იმტა-
ფუნან. იდე-იდე-შ-ქულე, არ მეგერი ქონაგეს.

- მეგერიქ უწუ-ქი—„ალლა ისე ჰაკო კაპინერი სო ულუთ?“—„არ კო-
30 ჩი მულუნ, ჰემუშე მაშქურნენან დო ბიმტაფურთ!“—„ამანი, მა-თი ქე-
ლემიკათით!“ ჰაწი ჰამთეფე სუმ დივეს. იდე-იდე-შ-ქულე ხოლო არ
ლეჯი ქოძირეს.

- სო ულუთ?“—„დუნმას არ კოჩი ქომოხტუ, მი-თი ვარ დუტა-
ლასენ, პკორუმს, კვათუმს. ჰემუშენი ბიმტაფურთ.“—„ამანი, მა-თი
35 ქელემიკათით!“ ჰაწი ჰამთეფე კაპინერი იმტენან. იდე-იდეს, სო-

¹ „მუფთი“ წერია; ლაფსუსია.

² ჯერ „ვიდათენ“ დაუწერია, მერე გაუსწორებია: „ბიდათენ“.

ლუნი დაქვინდეს. არ ფერის ქოდოხედეს.—„ჩქუ ჰაკო-ნა ბიმტაფურთ, სოზა ბიდათენ?“—მთუთიქ თქუ. ლეჯიქ თქუ-ქი—„მუქო პათ ჩქუ? და გობიქათა დო ჰემ კოჩი დავეთი დოპათ!“ კაფუქ თქუ-ქი—„მუ ბუხენათ?“ მთუთიქ თქუ-ქი—„მა არ ფუჯი ქომობიფონარე!“ მგერიქ თქუ-ქი—„მა არ მჩხური ქომობიფონარე!“ ლეჯიქ თქუ-ქი—„კაურმა მა დოპარე!“ 5

მგერი დო მთუთი იდეს დო მჩხური დო ფუჯი ქომოფონეს. ლეჯიქ კაურმა დოვუ. არ თენექეს ქოდოლოზლუ. ჰამთეფე გერი ულუნან, ნა-მოხთეს-კელე. სოლუნი კალივიში დაქინიშა მენდახტეს. ჰექ ქოდოხედეს. თქვეს-ქი—„ჰაწი მუ პათენ ჩქუ? ვაშა ჰემ კოჩი იგზალუ!“ კაფუქ თქუ-ქი—„იგზალუ-ნა, ჩქუ ოპკომათენ!“ ლეჯიქ თქუ-ქი—„ეგერე ჰაქ ქორენ-ნა, მუ პათენ?“—„მა ნჯას ქეფთა, მთუთიქ თქუ. მგერიქ თქუ-ქი—„მა ჰექოლე დოპტკობა!“ ლეჯიქ თქუ-ქი „მა ჰაქ სო-თი დოპტკობა!“ კაფუქ თქუ-ქი—„მა ბიდა, დავეთი პარე!“ 10

ჰაწი ჰემთეფე ირი-ხოლო დოპტკობეს. კაფუქ კაურმა ექოფუ დო მენდახტუ. იდუ, კალივიში თუდე ქოდოღგუ.—„არ ეფთა დო კალივის მებოხოსარა!“ ეხთუ დო მენდოწკედუ-შ-ქულე, კატუ-თი გოკუნცხულორენ. 15

კატუ გოკუნცხუ-შ-ქულე, გოფინწუ, დიდი აძირუ. ჰემინდორას კაფუს დაჰა აშქურნუ. კალივიშენ გერს ქომეწუკაპუ. კატუქ—„მუ მალოდუ“-დეი, მუქ-თი ქომეწუკაპუ. ჰემინდორას კატუ... კაფუ გოფშაშუ. მთუთი ნჯაშენდონი გოწკედუ-შ-ქულე—გებანერი კაფუ ოქკომუ! ჰაწი მა პკომასენ!“ კატუქ ლეჯი-ნა მეშახეტუ, ქოძირუ. ლეჯი გამუკაპუ დო იმტუ. 20

კატუ-ნა აშქურნუ-თე, მთუთი-ნა გეხედუ, ნჯას ქეძალუ. „ლეჯი დო კაფუ ოქკომუ, ჰაწი მა პკომასენ!“—მთუთიქ ზოპონს. მთუთი არ ქომეწუკაპუ ნჯაშენ დო კატუ-თი—„მუ დუ“-დეი, ქომეწუკაპუ. მთუთის ქოძოლუ კაპულას.—„ამანი, მა მოთ მიშხო (მიფხორა)? ლეჯი დო კაფუ ოქკომი დო დუბაღუნ!“ მთუთი-თი არ გზა ექოფუ დო იმტენ. მგერი-ნა მეშახეტუ, ფერიშა მენდალუ. მგერი მენდოწკედუ, მთუთი მულენ კაპინერი, „ა ჰამ მთუთი ბოშქურინა,—მგერიქ თქუ. მთუთი მოხტუ, გოლულუტუ-შ-ქულე, არ ქვა ქოტკოჩუ გერიქ, მთუთი(?) შქურნათე გაძგუ. მენდოწკედუ-ის, არქადაში მუში ქორენ. „ე მგერი სალი რე-ი“-ა?—დუჯოხუ.—„არქადაშეფე სო იონი?“ მგერიქ თქუ.—„ამანი, ლეჯი დო კაფუ ოქკომუ დო ჩქუ-თი ბიმტათ!“ ჟირი-ხოლო იმტეს. 35

50. ხოჯა ნუსრეტინიში მისეალრ/ე¹

ა ნდლას ბერე ქოგელიხუნუ. ბერე გელოფსუ. მუქ-თი ბერე დო-
ხუნუ დო ბერეს მთელ დერის გოფსუ. ოხორჯა მუშიქ უწუ-ქი —
„ბერეს მოთ გოფსი?“ — „ბერეკ მა გელემოფსუ-ში, მა-თი გობოფსი!“

- 5 ხოლო ხოჯაში ოხორის ფხისუზი ქამახტუ. მუნთხანეფე ნუხირუ.
უკაჩხე ხოჯაქ ქოძირუ. ოხორის-ნა დოსქიდუ, შედეფე ეკოფუ დო
ქონათხოზუ. ჰემ ფხისუზი ილუ დო ოხორი მუშიშა ქოლოდუ.
ხოჯაქ-თი ჰემ ფხისუზიში ოხორიშა მენდილუ. ფხისუზიქ უწუ-ქი — „ხო-
ჯა ჰაქ მუ გორუმ?“ ჩქუ ჰამ ოხორიშა ვა მოფთით-ი?“ — უწუ ფხი-
10 სუზის.

შუქრი [სოჭი ოლი,
არქაბელი, გიდრევა-დან, 24 წლისა,
ვიწე, 14.VIII.1917].

51. * *

- 15 ბოზო:

კურბეთიშა მოთ ულურტი, მუშენი,
გაშქურინუ ნანა დო ბაბაშენი?
მუ მწორუმტი სეეგული სქანიშენი,
გომაშინა-შ, შაბლურურ გული ჩქიმი!

- 20 ბიჭი:

ჰეშო-ნა ტი, მა იზმოჯე ქობძირი,
მა მუ პატი, არ ფელუკა ვარ ბძირი!
სქანიშენი გოზ-კამეთი ქობძირი,
ქომოგიხთი სეე-გული, გული ჩქიმი!

- 25 ბოზო:

კურბეთიშე ქომოხთი გონდინერი,
მუ მწორუმტი შური ამაკიდერი,
ლუმჯი მექშვენ ფენჯერეს ეკიდერი,
ვაშა სო-თი ვარ მოხთა, გული ჩქიმი!

- 30 ბიჭი:

შალუმჯატუ, მუშენი ვარ მეფთარე,
ნეკნაშე ვარ, ფენჯერეშა ვეფთარე,
ბგარინეი ნიჩებერი გოფთარე,
არ სოთილენ დივატუ, გური ჩქიმი!

¹ სათაურს ზემოთ ფანქრით მიწერილია: „მესელეფიში ტიკინა“ [ე. ი. „თხრობათა
გოდორი“] ერთის ბავშვის თქმით.

ბოზო:

ფენჯერეშა მოხთი დო ეგდონარე,
 ალის ხე-მოდვალერი გოგდონარე,
 ვარ მოხთა-ნა, იჩქუვე მოგდონარე,
 რაზი პარე ნანა დო ბაბა-ჩქიმი!

5

ბიკი:

რაზი წოფხი, მა-თი ბივარე სქანი,
 და პილარე ნანა დო ბაბა-სქანი,
 სოშა ბილა ჰაკო ორჩუა სქანი?
 სი მიდონურ ბერალას, სევედა ჩქიმი!

10

ბოზო:

დერდი მო ზდემ, ნა-შური მიშინარე,
 ვარ მეკტკომერ, სი ნოლამე ქშინარე,
 დობლურა-ნა, ხოლო გოგიშინარე!
 სი მიდონურ ბერალას, სევედა ჩქიმი!

15

ბიკი:

სქანდენ ორდო მა ლეტა მომოლაფი,
 კინონი ხეფე არ ალის გომილაფი!
 იზნი მომჩი, ჰე ბერე დომოფლაფი,
 ვანა ჩარე ვარ მილუნ, გჷლი ჩქიმი!

20

ბოზო:

მა ვარ მინონ ისტერსენ ტკეზი გოწკი,
 დომიფალი, კაპულას ქომომოწკი,
 ხე სკანიტე დაზმა ქელემოწკი,
 სი მიდონურ ბერალას, სევედა ჩქიმი!

25

ბიკი:

ვაშ გომაქთა, კაპულა მეგოდვარე,
 ხე ჩქიმიტე დაზმა გოგიდვარე,
 ქჩე გურ-პიჯის ბეშლული ეგოდვარე,
 გიჩხანტასენ სევე-გჷლი, გჷლი ჩქიმი!

30

ბოზო:

გოხვეწებურ, მოთ მოლოდამ ფუშლული,
 სი მიდონურ ჰემ დაზი, ჰემ კიშლული.

შუქრი [სოჭი-ოღლი,
 არქაბული, გიდრევა-დან, 24 წლისა].

35

52. * * *

მემიუჯით, ჰაწი ფთქვარე ლაზური,
 მუფე მწორი, ხოლ ქობორე, ვა ბლური!
 5 მარალი რენ, ვარ მაშეღენ ჰა გური,
 არ ვარ მიღუნ, დიდო რენ დერდი ჩქიმი!
 გური ჩქიმის დერდი დოლომკასერი,
 მემიუჯით ირი კაი ნოსერი,
 ეურ თოლიშენ ჯირი ვარ მულუნ სერი,
 გემაბგარით, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!
 10 გემაბგარით, ჰაწი გიწვათენ ისა,
 ჰა გენჯლულის მუფე მემიხთუ თიშა,
 ჰაწი-შ-ქულე ბიდათენ-ი ქრჷშა?
 გემაბგარით, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!
 დიდო მიღუნ ღუნმაში ხავესლული,
 15 კაი მიწონუნ ირი-კალა დოსთლული,
 ბძირათენ-ი ჰაწი-შ-ქულე სალლული?
 გემაბგარით, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!
 ქოდოფსქიდით, ქრჷშა ვარ მალინეს,
 სოლენიში კურბეთის გომონდინეს,
 20 დოსთი ვარ რენ, ირი ღუშმანი დივეს!
 გემაბგარით, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!
 ამბაეფე ბეთერიშენ ბეთერი,
 მა მოთ მქოფუმ ურუს ოჯალ-გექთერი,
 სი დოსქიდა ჰაშო ალ-გელაქთერი,
 25 ბიხეწეწებურ, ეა გიდი, თანგრი ჩქიმი!
 დერდი მო ზდიმ, ე ალი მუ გალოდუ?
 ღუშუნითე ვერემი ქოგალოდუ.
 ხვალა ვარე, ირის ხოლო დალოდუ,
 გემაბგარით, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!
 30 ახი-ახი, ჰაწი-შ-ქულე მუ პარე?
 მენდაფთი-ნა, ქრჷს კურბანი პარე,
 ვადი მიღუნ, დიდო ჯუმბუში პარე,
 გძირათენ-ი, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი?!
 ჰაქ ეა ბძირომ მუთუ ჩარე მუნქინი,
 35 დობლური-ნა, ვარ-თი მიღუნ ქეჭინი,
 ხოჯა ვა რენ, მიქ მიკითხას თეკვინი?
 გემაბგარით, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!

ქომიჩქინან ირ დერის ღურა ქორენ,
 სალი ტა-შა, დერდი-მერალი ქორენ,
 ჩქუნიშენი კაი ნდლაღეფე სო რენ?
 გემაზგარიო, ეგ გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!
 ჰა დერდითე მა გური მიტკეცაცასენ, 5
 ბიძირათ-ში, ვარ მიჩქინ, ნამ ღლა ტასენ,
 ბექ ემ ორას დერდი ქოგამახთასენ,
 გემაზგარიო, ეგ გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!

ალი კურტ-ოლლი
 [არქაბული, ფალარგეთ-იდან, 30 წლ.
 ჩაწერილია ხოფაში, 26.VIII.1917]. 10

53. * *

არ დესტანე გიკითხარე დერდიმარ, დერდიმარი,
 მა ჰამ ღუნმას უსქანელი სო ბიდა, დობღურა-ი? 15
 ჰაწი-შ-ქულე ჩქეა მო მემშეენ, კაი ქოგემაზგარი,
 რა, რა, ჰა დერდითე სო ბიდა, გჷლი ჩქიმი?
 ე ვერანე ქომოფონი თი ჩქიმიშე კამეთი!
 სო-თი ვა რენ, ვარ მაძირუ, სევდა, სქანი კიმეთი!
 სი-თი, სევდა, მემტკოჩი-ნა, მა ჩქეა ვარ მინონ მი-თი!
 დაზულ ოლსუნ, ე ვერანე, გემიტალი ონჯლორე! 20
 სევდა ჩქიმი, სქანი-კალა ჟურ წანას გოდობდგითი,
 მიში სევდა მიშ ოხორის, მიში ოდას ნოდგითი?
 დიდი დვარი გეხთა-შ-ქულე, იდი, ხინჯის გედგითი!
 დოლიშქიდი ე ვერანე, მოდ გავეტას ონჯლორე!
 სი სევდა-ნა მიდონუტი, მითის ვარ უჩქინ, მითის, 25
 ხე ჩქიმითე მა გიკორი, რკინა გეგიდვი კითის.
 გემაზგარი, ე ვერანე, სოხუმიშე მებეტი-ში!
 დაზულ ოლსუნ, ე ვერანე, გემიტალი ონჯლორე!
 მებტკოჩი დო სოშა მოფთი ჟურ თოღეფეში ნური,
 მუქო პარე ჰა დერდითე, შამიტკეცაცასენ გური! 30
 სქანი-კალა მარინეთი ირი ქოდობიგური!
 სოღუნში, ე ვერანე, გემიტალი ონჯლორე!
 სქან დარდითე ბღურურ'-ეგ დო ვარ მათქვინენ მითიშა,
 პანდა ჰაშო გაზგარარე, სევდა, სალი ბორტა-შა,
 ხე სქანის რენ, მუქო-თი რენ, ირი დიქომ ტკობაშა. 35
 დაზულ...

ღურუტაშა, ე ვერანე, მუ ივენ ა ჩქეა ქოგძირა,

- მა ჰაშოთე ჰა დერდითე რახათლული სო ბძირა?
მემტკოჩი-ნა, ჰაწი-შ-ქულე მეთუმ ხეარა მო ძირა!
აზულ...
- 5 ვა ბლური დო ხოლ ქობორე ედა რებზი შუქური,
ქონუხონდუნ, მუქო-თი რენ, ვა ტკვაცუნ, ჩქიმი გური!
მუთუქსანი ვარ გიწუმერ, ქემიქოდა-ნა ჴური,
პანდა ჰაშო გომაშინერ, ხუვარდა გული ჩქიმი!
ჩქიმი-კალა სი მუფე ვი, ქუტა-ქუტა გოაშინი,
10 მუ ლოდარე ჰა სალლული? სი ჩქვა დიხას მეშილი!
სალი ტა დო, ე ვერანე, წანას არ გომიშინი,
მა ხოლო-თი სქან ოროფა ქომილუნ, გული ჩქიმი!
მუწთხა მიჩქინ, ირი ფთქვარე, გურიქ ვარ მიშინახუმს,
პანდა ქომშუნს, სი-ნა მიწვი, ოროფაქ კოჩი ტახუმს!
დობლური-ნა, სო ბიდარე? ლეტაქ-თი ვა მშინახუმს!
15 სოლუნიში ქომოგონი თი ჩქიმიშე კამეთი!
მუ გალოდუ, ე ვერანე, ვარ იეუ გური სქანი!
დუნმას მუთუ ვა ბგორუმტი, დობივატი-ნა სქანი,
მა სებეზი დომაგი-ნა, გეაქთას ოჯალი სქანი!
აზულ...
- 20 სევდა ჩქიმი, გომაშინა-შ, თელი დელი დობივერ,
მუქო პარე, ჰა დერდითე პოტე კოჩი ვარ ბივერ!
შქით წანა რენ, სევდა სქანი ინთიზარი გობივერ!
აზულ...
- 25 მა ქომიჩქინ, პანდა ქომშუნს, ვა ბზოპონ ჯოხო სქანი,
რე, რე, მუქო პარე, სო ბილა დერდი სქანი?
მა ჰამ დუნმას სქანდემ-ქულე ვარ მინონ მითიქსანი!
აზულ...
- 30 სი ხანუმი, სი ხუვარდა, სი სევდა-ნა მიგონურ,
სი-თ ქოგიჩქინ, სქანდენ ბაშკა მი-თი ნა-ვარ მიგონურ,
სი-თი სევდა მემტკოჩი-ნა, აჯდანი მი მიგონურ?
აზულ...
- 35 მა ქომიჩქინ, ა-ყურ წანას დომოლოდი სი კაი,
სუმ წანა-შ-ქულ ირი-ხოლო დომიხენი შექმარი,
ჰემ დღალეფეს ვარ გგონუტუ მი-თი ჩქიმიშენ კაი!
აზულ...
- სოლუნიში მუ მოლოდი, ვარ მექშევენტი მა ჰადა,
ჰემ დღალეფე გომაშინა-შ, პანდა გეგოქკამ ბგარა,
სევდა ჩქიმი უძირამუ ბლურარე-ი მა პეა?
პანდა აშო გომაშინერ ხუვარდა, გული ჩქიმი!

- მო ძირომტა მუთუშ ხეარი, ე სევდა, მემტკოჩი-ნა,
 მუქო პარე, შური ჩქიმი მუთე ოხობოქთინა?
 სი იდარე ჯენნეთიშა, გური ჩქიმი დოვი-ნა,
 მა ხოლო-თი სქან ოროფა ქომილუნ, გუელი ჩქიმი!
 მუ მიფონუნ, სევდა ჩქიმი, ალთუნში თერაზი, 5
 სქანი-კალა ა-ჟურ წანას გოლობოლადი მაზი,
 პანდა ქხვამუმ, ე ვერანე, ბიქომტა-ში ნამაზი.
 მა ხოლო-თი...
 მა ქომიჩქინ ა ჟურ წანას დომოდოდი ედლუდი,
 მუ ივაფუტუ სოლუნიში ვარ ვატი ქრთილუდი, 10
 მა ჰამ დუნმას მუ ბოლოდა უსქანელი სალლუდი?
 მაზულ...
 მა ჰამ დუნმას მუთა მილუნ, ჩქარ მუთუში იგბალი?
 ნიჩებერი გომოშქვარე ჰაშო გური მარალი,
 ჰაკო დერდის ვარ ღური დო მუქო ნუხონდი ალი? 15
 მა ხოლო-თი...
 სქანიშენი მუფე ბოგნი, მა ვარ ბიქომ ინანი!
 სევდა ჩქიმი, მუთა ზოპონ, სი მუ გილუნ მერამი?
 ჰა ხეეწინის დობიქომტი გმაური მუსლიძანი.
 მაზულ... 20
 არ სინ ორე, სევდა ჩქიმი, დერდი ჩქიმი, დერმანი,
 სქან უსთუნე დოფხედი დო დოგიპარი ფერმანი,
 ე ვერანე გმაური რე, ვარ იქომ-ნა ინანი!
 მა ხოლო-თი...
 ვარ გახენუ, სოლუნიში ქვა დო ნჯა გემიტალი, 25
 მუთუ ვაშა გოაქკენდი-ნა, გურის ქოდოლიტალი,
 ირი დოპით მარიფეთი, მუთუ ვარ დობიტალით,
 ძიციენერი გოხთი, ბოზო, მოთ გავეტას ონჯლორე?
 ჩქვა ვა ბზოპონ, მუ ივასენ დუბალუნ ჰაკონარი,
 მა ჰამ დუნმას ვარ მაძირუ, დერდი ჩქიმიშ კოლაი! 30
 აჯანსუზი უმითელი მა ჰაშოთე ბლურა-ი?
 სოლუნიში...
 ვა ბლური დო ქობორე-ნა, დიდოფე გურის მილუნ,
 ირი ხოლო შა მუ ბზოპონ, ხოლო დერდი ქომილუნ,
 ჟურ თოლიშე მენდრა ბორე, გური მაქინი მილუნ! 35
 სოლუნიში...
 ჰაშო ნიჯე გომოშქვარე შური დოლოლაფერი!
 სევდა ჩქიმი, სქან დერდითე პიჯის ვარ გემძინ ფერი,
 მითი-კალა ვარ მახენენ, სკან-კალა გეგაფერი!
 მა ხოლო-თი... 40

- მუქო პარე, შაბიკვაფურ, თიშე ემაღემს კომა,
ოში ლირას ვარ ბუქტურომ სევდა ჩქიმიშ არ თომა,
ოკოფხედათ, შაბისთერათ, სევდა ჩქიმი სინ დო მა!
მა ხოლო-თი...
- 5 სევდა ჩქიმის მუფერ ნომსქენ უჩა-უჩა ოაწრიდი!
ურ წანა რენ, ვარ მიძირუნ, მემტკოჩუ-ი, ედ გიდი?
პაწი-შ-ქულე ბძირომტა-შა ბღურარე-ი, ედ გიდი!
მა ხოლო-თი...
- 10 სევდა ჩქიმის მუფერ ნომსქენ უჩა-უჩა თოლეფე?
ვაშა ორდო გოაქენდინა, გოაშინი ჰემ დერეფე!
ხოლო ქომშუნს, გომაშინენ, ნა-მოლოდი კაეფე!
მა ხოლო-თი...
- 15 სევდა ჩქიმის მუ უთანუნ ღვალეფე მუქო ნარი;
პაკო ორდო ვარ მექშვენტი, მუქო მემტკოჩი აარი?
ხოლო ქომშუნს, გომაშინენ, სი-ნა მოლოდი კაი!
მა ხოლო-თი...
- 20 სევდა ჩქიმის მუ მოლუბლუნ ბრინჯისთერი კიბირი,
წოხლე დიდო კაი ტი დო პაწი მოთ იქიბირი?!
პაწი-შ-ქულე მუთ ვარ გიშლემ, ირი გიწვარე, ირი!
ძიცინერი...
- სევდა ჩქიმის მუფერ ნამსქენ ჩიკოს ეწოდგინალი?!
სქანიშენი, ე ვერანე, ფხარჯარე ღუნმაშ მალი,
გული ჩქიმი, გახეწარე, ელეგიქთარე ალი!
მა ხოლო-თი...
- 25 დაჰა სო-თი ვარ მიძირუნ პაშო ჩალიმლი უბა,
ქჩე დელელის ფული დიწკი, ბიდა, ქომეშაპტკობა,
ვაშა სევდა გემათხოზა, ხეს დოქაჩერი სოპა!
ჰა ხეწინის...
- 30 ქეფხე-სთერი მუფერ დრუკუნ სევდა ჩქიმიშ შქალეფე?
დაზულ ოლსუნ, მუ ივასენ, გოლილუ ჰემ დლაღეფე,
არ ჩქვა ფარა ქობიძირათ, მოფშენათ ირმაღეფე!
დაზულ...
- 35 ჩქვა ვა ბზოპონ, გვერდის წალე ჯოხო ვარ გებოდუმერ,
მუქო ითქვენ, მუქო ივენ, ადეთი ვარ დობდუმერ,
ჰა ხეწინის, ე ვერანე, გური ვარ გომინდუმერ!
დაზულ...

- ახი-ახი, ჰაშო დერდი მითის თიშა მო ნუხთას!
სევდა ჩქიმიქ მემტკოჩუნ-ნა, ორდო შური გამუხთას!
ღურუტა-შა, დოგიბალუნ, ჰაშო ნამი გოგიხთას!
მაზულ...
- ვარ გძირატი, მუ ივანუტუ, ქვა დო ნჯა გეტალერი, 5
მონჯირამტი სქანრ-კალა, აღის ხე მოღვალერი,
ჩქუ შა პით-ი (?), ზათი ქორტუ ადეთი დოდვალერი,
მა ხოლო-თი...
- მუ მოლოდი, ე ვერანე, ნოსის მოდ გამამიფონი,
პანდა ქომშუნს, ხე სქანითე ოდას-ნა ამამფონი, 10
ვარ გიჩქინ-ი, ნა ზოპონტი სქანკალა მენდემფონი,
პანდა ჰაშო გომაშინერ, ხუვარდა გჷლი ჩქიმი!
ა ჩქვა ფარა ქოგძირატი, ე სევდა გომანქელი,
სქან დერდითე მა ვარ მილუნ ხე დო კუჩხეს მენჯელი!
ინშალლა, არ ქომომიხთან ჩქუნ ჟურიში ეჯელი!
მა ხოლო-თი... 15
- ჰაშო ნიჯე გომომქვარე ხეწინერ-ხეწინერი,
ნა-მოლოდი, ირ ქომიჩქინ, კაი ოხოწონერი,
დობღურით-ნა, ბიძირათენ ჰემ ღუნდას გონქელერი!
მა ხოლო-თი... 20
- ისტე ბღურა, დერდი ვა ბზდომ, გური ჩქიმი დივუნ-ნა,
ჰემ ღუნდას-თი ბიძირათენ, ჩქიმ ოროფა გილუნ-ნა,
მა ჰამ ღუნდას ირის ხოლო ხავესლული მილუნ-ნა:
აჯანსუზი დობღურა დო მუ ივასენ, გჷლი ჩქიმი!
დომოლოდი სოლუნიში, ე სევდა, მუ მახენენ? 25
მუქო-თი რენ, ქოგოლულუნ, ირის ჩარე დიხენენ,
სი-თ ქოგიჩქინ, მა ჰამ ღუნდას უსქანელი ვარ მახენენ!
მაზულ...
- სოშა ბიდა ჰა დერდითე ნიჩებერი გოფთარე:
ვა ბღური დო ქობორე-ნა, გონქელერი მეფთარე, 30
გოხეწებურ, მო მემტკომერ, ნა სი-ნა გოგიხთარე!
მა ხოლო-თი...
- მუ მალოდუ, ჰაკო დერდი, თი ჩქიმიშა მოდ მოხთუ?
სევდა-კალა ოროფერი ირი-ხოლო ქოკოხთუ,
ჩქუნნიშენი ე ვერანე, კამეთი მუქო მოხთუ?
პანდა ჰაშო... 35
- ღულდა ჩქიმი ირ დანიშე მუქო იეუ ჩეთინი?
სებაბი რენ, გოხეწებურ, დერდის მომიშლეთინი!
მა ჰამ ღუნდას ირ დანიშე მოთ დოფსქიდი დეთიმი?
მაზულ... 40

ბაზი ონჯლორმარი ივენ ნეზული,
 გმარი ვარ აქომენ დიდო მახული,
 ოტკაფუს ტკობაშა დავენ აზული,
 მითის ვარ ოწირამს დო, ჯუმა ჩქიმი!
 დადიქ ონჯლორმარი ადრი დოხუნამს, 5
 ჰემკათა დელეფეს ვარ ელუხუნამს,
 სუტლის კინონი კითი ქოგდოხუნამს,
 ოდფხო^რს, ბელლი ვარ ივენ, ჯუმა ჩქიმი!
 მაკარინას არ ლოკმა ვარ ეშიმელს,
 სუმ კითითე-ნა იკომენ, გოწიმელს, 10
 დიძლენ, ქემსელს, არ ნენა ვარ ეშიმელს,
 ნოსიადრი ივენან, ჯუმა ჩქიმი!
 ჰეშო ბოზო მუშამას მელაკორა,
 კაზი მოთვა, ნოლამისა ნოკორა,
 რმ, რმ, ოკობნალური ტორა, 15
 აჰა, გურის მემატუ, ჯუმა ჩქიმი!
 ბიბგარა-ი, მუ მიწვარე, სითი-ნა,
 ნიკარბასენ რიზენი დო ათინა!
 თოლიშ დაძი მუ გამახთუ სატინა,
 ლურერიქ-თი ბიკა-მა, ჯუმა ჩქიმი! 20
 მუფერ ნომსქუნ სატინა-კალა ვალა,
 გულ-მადი დო ჭუჭქვა დისუ-ნა კალა
 ჩქეა მუ გორუმ, დოლურა ჰემუკალა,
 ჯინაზე-თი ვარ ეგზდან, ჯუმა ჩქიმი!
 ელუდგითა ჰექ, მუნტური გოგაბლას, 25
 დოლურა დო ური-კვარი ეგაბლას,
 მუფე ზოპონ, ქეა დო ნჯაფე გეგაბლას!
 მოთ მეიჩამ თი სქანის, ნური ჩქიმი!
 დიბადი დო ხოლო ლალუმ ჯვეშური,
 ვანა მუ ვას, თის ეალენს ქეშური, 30
 ვარ მოდტკამან, ჩქეა ოტკაფუ ჭაშური,
 საა^ადგე, ჭორკა გუმქვამან, ჯუმა ჩქიმი!
 ირ აღნეთე, ვარ გულუნან ჯვეშითე,
 ნოდერის-თი ჭოთინი კალოშითე,
 ლაზისტანის მუ პათენ ჰამ ნოსითე?! 35
 გებიქთით დო ვარ ბოგნით, ჯუმა ჩქიმი!
 ჭუკარაქ-თი ზენგინი-სთერი ვასე(ნ),
 გეძქთუ დო ვარ უჩქინ, მუ ივასე!
 „ჰაშოფეთე სიჯაშ გური ივასე?“

- აღნოსერი მუ ნწორუმს, ჯუმა ჩქიმი!
 ვანა მუ ვას, ხოლო დიჩილასე-ა,
 ბოზო ჩქიმი სოთიგაჩილასე-ა.
 მუნთხა ულუნ, გამაჩასე დო ილლა
 5 არ ბურელი ნულასე, ჯუმა ჩქიმი!
 ფუჯის ნა მუზდასე, ჰემუს უნტალამს,
 ბერე-ბარი გემზული ქოდუტალამს.
 მუშე კალსა ონჯლორე ეარ გეეტალამს,
 სიჯა მუშის გაქაბურს, ჯუმა ჩქიმი!
 10 დადის ვარ აძირუ ეში ალანი.
 ნოლას ვარ დუტალუ ქუმე კალანი,
 ბადი მუშის კაი გაუქთუ ფალანი.
 სიჯაშენი, ეგ გიდი, ჯუმა ჩქიმი!
 ბურელითე ნუკუს ნიჩენ კილაფი
 15 ქუდი მოლამს, სიჯას გაუდგა-ში ლაფი,
 დიხაზირენ, ქოგოფთუმერის ჩაშაფი,
 ა ჩქვარ ნოლას იბურბალს, ჯუმა ჩქიმი!
 მუფე ივენ, ჰედა ჩქვა მუ ლოდარე,
 ვესიეტი დადეფეს ბოლოდარე:
 20 სი ელ-ოლლის ნაკო-ქი ოლოდარე,
 ცუდიში რენ, გონდუნუნ, დადი ჩქიმი!
 ელ-ოლლიში ვარ იდუზანენ ნუკუ,
 ცუდიშ ნოლას მოდრუკურ დო მოცხუკურ!
 პანდა კურბეთის რენ ბადი მონდრუკუ,
 25 გურის ვარ მეგაქვენ-ი, დადი ჩქიმი!
 სიჯა მოხთას, გოწუდგი ლუ დო ხაჯი,
 ვარ ჭკომუ-ნა, ჭკომას ჯოლორიშ კვაჯი,
 ბურელითე ვარ გეგოთვასენ თაჯი,
 მოთ მოლერდურ, ცუდიში, დადი ჩქიმი!
 30 ყოროფა ქულუნ-ნა, ე, დადი სქანი,
 დუნდას მუთუ ვარ უნონ ჰემუს სქანი,
 ნე ზურელი, ნე-თი ბაკლავა სქანი,
 ჯუმუ წკარის რაზი რენ, დადი ჩქიმი!
 ბურელის ნუგამს-ი ბოზო-ნა მეჩი,
 35 მუთუ დოგორუ-ნა, თის ბიგა გეჩი!
 კაბაჰეთი სქანი პიჯი ქომეჩი;
 ჰაწი ჰეშო გოლოდამს, დადი ჩქიმი!
 გონდგინერი სიჯალეფეში ქორბა

ნუკიდარე ხაჯი-ჩხვარიში ჩორბა,
 შა-ინჯირას, კაი დოდლა-ში ქორბა!
 დუნმას მუთუ ვარ უნონ, დადი ჩქიმი!
 ვაშა დერდი დოზდა დადი ნე ჩარე!
 ბოზო ჩქიმი-სტერი ბიკის მეჩარე, 5
 ბაკლავა-ბურელი ზორილლა ჩარე
 ვანა პოტე ვარ გორუმს, დადი ჩქიმი!
 დადი, მა ვარ ბორე ბურელიშ დოსტი,
 ბოზო ქომომჩან დო გომოწყან ფოსტი,
 ნე გმარი დო ნე წკარი, დობივერ მესტი, 10
 პანდა ბგარა მილუნ, ე დადი ჩქიმი!
 სიჯას უჩქიტასე ზარარ დო ქმარი
 ვანა მუნდის გეჩი, ვა რენ შექმარი
 ჰემ კათას მოდ მეჩამ, ხეტას ბექმარი,
 ჩქიმი-სტერის მეჩი, ე დადი ჩქიმი! 15
 ფართე ექოფუმს, ჩევერე მოკიდამს,
 ჰაკო ბორჯი ბადი მუშის ქმოკიდამს,
 ჰეშოფეთე დამთირე გზა გმოკიდამს,
 მუფე იქომ ცუდიში, დადი ჩქიმი!
 სიჯა მუშის ალის ჟურ ხე მუდვასე, 20
 არ—ბურელის, არ ჩქვა—დოლმბა დო დვასე,
 ისტერ გეძქთას, არ დამთირე გომნდვასე,
 სიჯაკალა დიდ ოდას, დადი ჩქიმი!
 სიჯას ასთერა დო მუდვასე ხეფე,
 დამთირეს კაი უწონს ზათი ჰენთეფე, 25
 სიჯა დო დამთირეშ პარამითეფე
 მალი დო თოფური რენ, დადი ჩქიმი!
 დადის ცანცა-სტერი სიჯა ქელობუნ,
 ოხრასურე ჰეშო ოში დოლობუნ,
 ვარ-თი მოლაშინომს, ბადი გოლობუნ, 30
 დო თქვა მუ გალოდეს, ე დადი ჩქიმი!
 სი ძირარე, მა დომავუ-ნა სიჯა,
 დოფხაზირი არ ლაკოტიში ხიჯა,
 ჰემ შედეფეშ კითხერი ბორე ხოჯა,
 ვარ მობღერდურ მუთუთე, დადი ჩქიმი! 35
 არ წანა რენ, თიფის შქა-ნა ბუსუმერ,
 დოთანაშა კაბურლას ხე ბისუმერ,
 ნე კამაქლი, ნე ლუს ელებუსუმერ,

- ჟურ სტიქ/კანი ჩაითე, დადი ჩქიმი!
 ჰაშოფეთე მოგი, სატინას მეჩი,
 სიჯალეფეს ბაკლავა, ბურელი ჩი!
 მემომსქუნან მშქერში ბიგა ეჩი!
 5 პა არ მითიქ მპილატეს, დადი ჩქიმი!
 ლაზისტანის მოდა მილუნან ნოსი?!
 სიჯას ქოჩი, ოხორი გამაქოსი!
 ვარ გაჩუ-ნა, კუმე გექჩასე ქუსი,
 ელ ოლლი რენ, გიჩქიტას, დადი ჩქიმი!
 10 ვარ გაჩუ-ნა, ჩქვა ნუკუ გმოკიდასე,
 ბოზო სკანის მუთუ რენ, მოკიდასე.
 თარობალუს ჩქვა კოლა მოკიდასე,
 ბიქიშ ნანა გიჩქიტას, დადი ჩქიმი!
 დამთირეფექ ნუსაშ დერდი ვა ზდიმან,
 15 ინჯირტა-ში, კუკუმაფე ქეზდიმან.
 ბოზოშენი ჩქვა ბარაღალი ეზდიმან,
 მონქვაფერი გულუნან, დადი ჩქიმი!
 სიჯაკალა შური მუში ეშულუნ
 20 ჰაქ-ნა დოლოხთასე, ელე ეშულუნ,
 ნუსაშენი ონჯირეს ქომოშულუნ,
 ღარი გეჯეს, ედ გიდი, დადი ჩქიმი!
 ბოზოშენი მუფე შურეფე კეკილომს,
 ნუსა ღარი გეჯეს ინის ეკეკილომს,
 25 ზინჯირი გმუდევა-ნა, ხოლო მეკეკილომს,
 ქომოშულუნ, ნოღერდინამს დო ბადი,
 ნუსა ძირას, თოლეფე ქოძუთუმეს,
 ბოზოს მომქვა-სტერი მსვა ქოგოთუმეს,
 სიჯა მოხთას, თი ნოკვათამს ქოთუმეს,
 მუფე ნწორუმს, ედ გიდი, დადი ჩქიმი!
 30 სიჯაშენი დადის მუფე ნაჰარენ,
 ქონუჩქინამს, თხირი ნა-გამიჰარენ,
 მოდა გიჩქინ, გმუნახი-ნა გაჰარენ
 ნუსაშენი დეჭტერის, დადი ჩქიმი!
 35 ჰამო დულმას დიდო მავენ მერალი,
 დადუშმანეთ ნუსალეფეს ბაღალი,
 ბოზოშენი ჰანდა ტატუმ ბურელი,
 ნოლაშე ზდიმ, მუთუ რენ, დადი ჩქიმი!
 ესნაჭიქ-თი არიშე ჟურ ნოჰარამს,

სერმადესტი დაიწი ქელუქარამს,
 ბადი სქანის ქარტალი ქონუქარამს,
 ჰაკო ბორჯი გილუნ-ია, დადი ჩქიმი!
 ბადი სქანი ქარტალი იკითხა-ში,
 არ ძირატი გრნქსის ხე მონთხა-ში, 5
 კატა ხაფთას ბურელი ქოგონთხა-ში,
 ბადი მუ ვას, შა იბგარს, დადი ჩქიმი!
 დუშუნითე ქოფუჩქინდუ ესერი,
 კაჭრის დოღორუ ვარ-თი გააჩენ ქესერი,
 ბადი ჩქიმიქ მუ ქკომუ-ია ამსერი, 10
 დო ზოპონტი არ პოტე, დადი ჩქიმი!
 მაზი, კიში კურბეთის ქელასქიდუნ,
 ჰაკო მოგამს, ხეს ფარა ვარ დოსქიდუნ,
 ვარ აჩქინენ, ქჩინი სო ელასქიდუნ,
 ბორჯიკალა დერდეფე, დადი ჩქიმი! 15
 ბადიქ მუ ვას, ირი ბგარა ნაჯინენ,
 ჰაკო ბორჯი, ჰაკო ხარჯი ქმაჯინენ,
 ვარ მოხთას-ნა, ესნაფი ჰექ ქმაჯინენ
 ჰექ მენდულუნ, გიჩქიტას, დადი ჩქიმი!
 მუნთხანი რენ, ჩარე ვა'რ' დო მეჩასე, 20
 ჰემ გიარი დო ჰემ ონჯირე დურჩასე,
 შარვალი ბურასენ დო წულას გგორჩასე,
 ჰაშოფეთე მოგარე, დადი ჩქიმი!
 ინი-ტუცას ბადი-სქანი ირახუნს,
 ფარა მეჩამტა-ში, ჩარბის არახუნს, 25
 ნა ძირასე, ბოზოს ბითუმ ნორახუმს
 მუფე ნწორუმს, ეგ გიდი, დადი ჩქიმი!
 ბადი ხორას ქერენქი ელახედას,
 სიჯა ტუცა ბურედეფეს მუხედას,
 ნოლამისა არ ლორმას ქონოხედას, 30
 ოხოსარას კაი გიწონს, დადი ჩქიმი!
 ამიგონი, ნოლამეს ქელუხუნი,
 ოკოქკომან, არ გერის ქოკოხუნი,
 ბადი სქანი ფელენგის ქოგამოხუნი
 შამუმქევარე, ეგ გიდი, დადი ჩქიმი! 35
 ქომუმქვი დო სიჯაქ ხოპე მოაზდასე,
 სი ვა ზდუმ დო ბადიშ დერდი მიქ. ზდასე?!
 მუფე იქომ, ნა-ლორმოთიქ ეგზდასე,

- სიჯაშენი, ეგ გიდი, დადი ჩქიმი!
 ჰეკო მოთ გილუნან სიჯაშ ცოროფა,
 ნა-ძირათე, შეი „თელი ქეფუკოფა“,
 დოზენგინით ინგლისი დო ავროფა
- 5 თენტენათე ხვალა, ე დადი ჩქიმი!
 ჩიჭთე ხასეს თენტენა გოდვალერი
 მუსლიმანი ვარ გულუნ მოდვალერი,
 ნან-დიდი ჩქიმი, ბასმაში გოდვალერი.
 ქოგამითხუ გიჩქიტას, დადი ჩქიმი!
- 10 მა დოფთქვა დო ისტერ პილი დო მსტიქი!
 ქოგამითხუ, ვარ გოშიდუ ლასტიკი,
 შაპტკეცარე დაჰა ბონკანამ ტრიკი
 ჰამ დერდითე, ეგ გიდი, დადი ჩქიმი!
 ვარ ბლური დო თოლიქ მუ მიძირასე,
- 15 ილლა გრნქსის თენტენა იძირასე,
 აწიშ ქულე ხეირი (კაობა) მიქ ძირასე?!
 ახირ-ზამანი რე, ე დადი ჩქიმი!
 მითიქ ვარ ოლოდამს თანგრის ნიაზი!
 ნე პიჩვა დო ნე არ ვაქით-ნამაზი,
- 20 ნა-ბლურათე, ონსუზ გოფშინით ბაზი,
 პანდა სალი ვარ ბორეთ, დადი ჩქიმი!
 ანდლა ტასენ სელაჯეს გემდვანორე,
 უჩა ლეტას შაონა, მეშამდვანორე,
 ჰემ ლეტა დო ჰემ ქვა ემოდვანორე,
- 25 ინანი ვი ჰამთეფე, დადი ჩქიმი!
 თელკინ გიკითხან-ის, შური მოდლარე!
 ჰემ კაგბანა თენტენაფე სო ილარე?
 ბოხჩას გეკორა დო რქსე ილარე,
 დულუნშია ულურ-ი, დადი ჩქიმი!
- 30 ხვალა-ხვალა მეშახედი ნე ჩარე.
 თენტენაში მუ ჯოლაპი მეჩარე?
 მესვარაფუს ბაზი ქუსი გეჩარე,
 მუთუ ჩარე ვარ ივენ, დადი ჩქიმი!
 იდუშუნი, დულდა სქანი ხარაპი,
- 35 ნა-კიქთხასე, მოხთასე არ არაპი,
 ირ ტურლიში (ირი ქეშიტი) გარკვანდასე ჯოლაპი,
 ჰო დო ვარი, ვარ ოგნამს, დადი ჩქიმი!
 „გა ბძირატი“-დეი, თოლი ოდვარე,

ხოჯა გინქარასე, გონქისი ედღვარე,
 იმანი გილუნ-ნა ქმონა გედღვარე,
 მუფე გოლამძინან, ე დადი ჩქიმი?
 გისვანორე ზემზემი დო გჷლ-მაღი,
 კაი რე-ნა, მოგხთასე მეღელი, 5
 არ ქეჭინი, ა ჩქვარ კამეთ-გომღელი,
 გიქანორე, გიჩქიტას, დადი ჩქიმი!
 დოხაზირი, სანდულის გეგიძიტას!
 არ ჩაფა დო არ ხოპე ელუძიტას!
 სი კაპულა დუნმას მოდ მეგიწიტას, 10
 ა-ნდლა ტასე, ბლურათე, დადი ჩქიმი!
 გოგაბლასე აკრეპი დო წიწილა,
 იფთი თოლი ეშეგოლასე ილლა!
 სი ჰამ დუნმას მუქო გიღუტუ დულამა?
 იმ სქიმეტი გოიტი, დადი ჩქ მი! 15
 იმსკიმეტი, თის ნიჩამტი დუნზანი,
 ვარ ოგნამტი, იჯოხამტეს იხანი,
 ხაზირი რენ, დადი, თერას მიზანი,
 ქწონანორე, გიჩქიტას, დადი ჩქიმი!
 ჰამ დერდეფეს დოგოვურა ილაჯი, 20
 სი თობე ვი, მა-თი გავა დუვაჯი,
 მეშახელი, იბგარი აჯი-აჯი,
 აჯანსუზი სი ხვალა, დადი ჩქიმი!
 სო ძირომტი, ისტერ აჯანი გორი,
 ყურ დორღანი, სუმ შილთეს-ნა ნინგორი, 25
 ქეჭინითე ჰაწი ლეტას ინგორი!
 ხასირის-თი რაზი რე, დადიჩქიმი!
 მოდა იღი, ოხორის მოდ დუტალი?
 სირმალი დო ანტლასი სო დუტალი?
 მუფერ გრვდე უჩა ლეტას უნტალი? 30
 მუთუ ვარ გოქაჩუნ, ე დადი ჩქიმი!
 კამბანაფე სანდულის გეგიქც/სასე,
 მუფერ გრვდე უჩა ლეტას გიქც/სასე?!
 არ ქეჭინი უნახუ გოქოქცასე,
 დუნმას მუფე იქამტი, დადი ჩქიმი! 35
 დარი დუნმას ქოდოსქიდი ხავესი,
 ნა მუმქვამტი სირმალი დო ჯან-ჭესი,
 მეზარე რენ ბულბულიში კაჭესი,

მეშახედი სი ხვალა, დადი ჩქიმი!
 შური სო რენ, კაჭესიშე გამტუ-ი?¹
 დუნმას ხოლო ივალატი, გინტუ-ი?
 გოგაბლასე კუდელონი მუნტური,
 5 ილი-თი ვარ დოსქიდურ, დადი ჩქიმი!

ნური დუდუნუნ-ოლი,
 არქაბური—ჰარმათური, 45 წ.
 ვიწე, 14.VIII.1917.

10 „თათრულად დაწერილი ქონდა და დამაწერია ოსმან
 ხაჯი ოსმან-ოლიმ—25 წ. (—ტრევენდური [ა]-“).

55. * * *

ნანი, ნანი, ჰა ნანი
 ინჯირი, გინკანარე,
 სი ნანა მუ ლოდარე
 15 მა კაი გოლოდარე!
 კიკიტა ბერე ჩქიმი
 მა კაი გოლოდარე
 სი ბაბა მუ ლოდარე?!

20 ბარიახტარ მუსტაფა ბეკერ-ოლი (=ჩხეიძე)
 არქაბური, 80 წ.
 პერონთი, 20. VIII.1917.

¹ ჯერ დაუწერია „გამტურ-ი“, მერე (ალბათ, შემოწმებისას) რ წაუშლია.

ბ. შიწური ტექსტები

56. აღრემი ღო მოღული ღონა (A მონღული ონა)

აღრემი ღონა, აღნე-ნა იხაჩენ, ღონას უწუმენან. არ დალი ქოგე-ფხვიტოკო, უკაჩხე ჰემ დალი დაჩხურითო ოპქვიტოკო, უკაჩხე დოფა-ლიტოკო, უკაჩხე-თი დოფხაჩქიტოკო,—ჰემ ორას ჰემ გერის აღრემი (აღ- 5
ნე) ღონა უწუმენან.

არ ოხაჩქონი გერი არ ღარა დოფხაჩქიტოკო, უკაჩხე არ დაჰა დო-ფხაჩქიტოკო, უკაჩხე არ წანას ვა ფხაჩქიტოკო, უკაჩხე ხოლო-თი ჰემ გერი დოფხაჩქიტოკო, ჰემ ორას ჰემ გერის ვიწორეფექ (ვიწურეფექ) მოღული უწუმენან. 10

ოღინე¹ ჩქიმი მასას-ნა გოწომიხენ, ხოჯა-ჩქუნი დიდო ზიჰინლი კოჩი რენ, მიკნატისი-სთერი-ნა ვუწვარე, ნენა მექოფუმს. ელხასილ დიდო ზეკი რენ.

თეფიკ ეწენდი სურური (ვიწური)
ათინა, 7.VIII.1917.

15

57. * * *

„ანდლას მუ მალოდუ, ქოგიჩქინ-ი?“ — „ვარ მიჩქინ, არ დომი-წვი!“ — „გიწვარე!“

მთუი ქუვალის ქომეშახტუ, ქუვალი გამახვატუ, ქვეწარი დოლო-მიზიტუ, მემიხუ; უკაჩხე კატუ ჰექ ელახერტუ, ნასილისე (მუქო-თი 20
რენ) ქოძირუ. მუქო ძირუ, მთუის არ ქონატკვაცუ. მთუიქ-თი ჰემ ორას კატუს ცუჯის ქოგაკანუ. ჰემ ორას ბირდენი მთუი, კატუ ქუვა-ლი ბარაბერ¹ი ბირდენი ოქთი გერი-ნა რტუ-შენი, ბარაბერი ინ-გრინეს. ქვეერიში საჰიბის, ჰადა აძირუ-შ-კულე,—„ეგ, ვახ, მა მუ პქკომარე აწი-შ-კულე“-დეი, იბგარუ ხაი, გმატკვაცუ, გმატკვაცუ. 25

იშთე ჰადა ვიწური აქილლექეში ნენა რენ. ჰემ აქილლი-თი ჩე-ბინ-ოღლი მუსტაფა რენ.

[თეფიკ ეწენდი სურური (ვიწური)
ათინა, 7.VIII.1917].

¹ ამ სიტყვის შემდეგ ფრჩხილებში წერია—რუსულად—: „მთქმელი [:-] თურქული გამოთქმა (ო გ ი ნ ე).“

58. * * *

არ კოჩიქ ყურ ოხორჯა ქეკოფედორენ. ოხორჯალეფე ოკობუ-
ტესდორენ; ჰედაქ—„მა ელემანჯირარე“, ჰადაქ—„მა ელემანჯირარე“.

5 უკულე ჰემ კოჩის ოხორჯალეფემა ბაში ვარ ახენუდორენ. არ-
თუქ—„ჰადას მუ ბოლოდა, არ კინჩი ოპკოფა დო—კინჩი რენ-დეი,
ბომტინა, ბელქი დობირახატარე!“

„მუშენ ოკობუთ თქვა? ჰამუშენი ოკობურთ-ი?“ აჰა „ფრიტ“ დო
—კინჩი ომტინუ (ოფუთხინუ).

10 უკულე ოხორჯაში, არ-ნა რენ, კინჩიშა იდუ დო: „აა, კინჩი,
უვა (ობლე) სკანიშა მოხტი!“

სეფერ რემზი ჰაჯი ხელილ-ოლი,
ვიწური, 35 წ.

59. * * *

15 არ ოხორის სუმ ჯუმა ქორტუდორენ. წუტელიქ ვარ იჩალიშამ-
ტუდორენ. დიდილეფექ იჩალიშამტეს დო წუტელის ჩამტესდორე.
წუტელიქ-თი გარბი ოკკომუკო-შ-ქულე, ტუტას ქოგეშახედურტუ-
დორე. დიდი ჯუმექ—„ჰადაქ ვარ იჩალიშამს დო მუშენი ბოსქედინ-
ნათ?!“ ორთანი ჯუმექ—„არ წანას დაჰა ქორტას, ბელქი დიჩალი-
შასენ!“

20 არ წანა ქოგოლახტუ-შ-ქულე ხოლო ვარ იჩალიშუ. გარბი ოიმფ-
ხოს დო ტუტას ქოგეშახედუნ. დიდი ჯუმექ ორთანი ჯუმას უწუუ
—„ჰე, ჰაწი ბაბაში მალი ფაი დოჰათ, მეფჩათ ფაი მუში დო ჰაწი
გალე მეპტკოჩათ!“

25 ბაბაში მალი ფაი დოვეს, ოში დო ვით¹ მანათი ართი ნცხენი,
არ ეპერი, ართი ბაბა მუშიში ჩიზმე წუტელის ქოდოსქიდუ. ჰენთე-
ფე ქომეჩეს დო ჰაწი „იგზალი“ უწვეს.

ჰე-თი ტუტაშე ქედსელუ, გალე ქოგამახტუ, ცხენის ეპერი ქოგე-
დგუ, ბაბა-მუშიშე მუთუ დოსქიდუ, ქეკოფუ, ცხენის გეხედუ დო
იგზალუ.

30 არ წანაში გზას არ დადი ქუნუტუდორე, ჰექო იგზალუ. ჰექო
იდუ-შ-ქულე ცხენი ქმუქოფეს, ახირის ქონოკორეს, მუ-თი ოხორიშა
ქამახტუ, ტუტას ქოგეშახედუ. არ თუთას ქოდოდგითუ ჰექო, გალე
მუთუს ვარ გოიწკენ. გარბი ოიფხოს ეი დო ტუტას ქოგეშა-
ხედუნ.

¹ ამ სიტყვის შემდეგ ფრჩხილებში ჩაწერილია (დ); ჩანს, „ვით“ ჩამწერს „ვიდ“—ად მოესმა.

დადი-მუშიქ უწუ-ქი — „ჰაქო დოგოჩილათ!“ — „მა ჰაქო ვარ ბი-
ჩილერ!“ — თქუ. — „ცხენი დომიხაზირით, მა ბიგზალარე“. ცხენი-თი
დუხაზირეს. ვით მანათი-თი დადი-მუშიქ ქონიჭუ. ცხენის გეხედუ,
იგზალუ. იდუ, იდუ არ წანაში გზას მენ-დახტუ. არ შეპერის ქამახტუ.

ოწკედუ-ის, დიდი კონაღეფე რენ. „ჰეას დობდგითა, ჰადას 5
დობდგითა?“ ჩარჩიში სიმა იგზალუ, სო-თი ვა დადგინუ. არ მიკირ-
ტანჯი ქორტუდორე. ჰეაშა იგზალუდორე. ჰეას დუჯოხუდორე.
დუჯოხუ-ის, გაღე ქოგამახტუდორე. ცხენი ქაეკოფუდორე, ხანის
ქონოკორუდორე. ჰამ კოჩი-თი ოხორიშა ქამახტუდორე, ტუტას
ქოგეშახედუდორე. სუმ დღას ჰექ ქორტუდორე. მიკირტანჯიქ უწუ- 10
დორე — „სი მუფერ კოჩი რე? სუმ ნღლა რენ, ჰაქ-ნა მოხთი. არ
გაღე ვარ გოიწკერ!“ ჰეაქ უწუ-შ-ქულე, ემსელუ, გაღე ქოგამახ-
ტუდორე.

გოიწკედუ-ის, არ დიდი კალე ქაძირუდორე. ჰემ კალეს-თი გაღენ-
დო დემირიში კაზულითე ლობერი ტუდორე. ჰემ კალეს-თი არ 15
ნეკნა უღურტუდორე. ჰემ ნეკნას-თი დიდო კოჩი ნობლურტუდორე.
ჰენთეფე აძირუ-ის, გოიქთუ, დოლოხე ქამახტუდორე. მიკირტან-
ჯიქ — „მუთუ ქოგაძირუ-ი?“ — უწუდორე. — „ქომაძირუ“-ია, თქუდორე:
„ჰეა მუნ ორე, არ დიდი კალე ქორენ!“ მიკირტანჯიქ უწუდორე:
„ჰექო დოლოხე არ ურუმი ქორენ, ართი დურდული ქეონუნ, მი-თი 20
ვარ გაახუნენ, ჰექო კოჩეფე ულუნან, კავლი იქუმან ეი-დო ოში
ლირა დოდუმელან ეი-დო ცხენი დურდულის გეხედუნან. დურდული
მეტკომეს, ჰემ კოჩი დოდურუ, ურუმიში კახანმალი (ოქკინდრუ)
ჰეა რენ“.

ჰემ ტუტას-ნა ხერტუ კოჩი, თქუ-ქი — „ჰექო არ მა მენდემიფონი!“ 25
მიკირტანჯიქ უწუთუ: „სი ჰეკო ფარა ქოგილუნ-ი?“

„მა“-ია, — უწუთუ — ოში დო ეჩი მანათი ქომილუნ“-ია, უწუთუ. — „ჰეკო
მციქა ფარაშა ვარ იქუმს“-ია, უწუთუ. — „იდი, ბელქი დოვასენ“-ია,
უწუთუ. მიკირტანჯი-თი ექსელუ დო იგზალუ. ჰემ ურუმის უწუ-ქი — 30
„ჩქიმის არ კოჩი ქორენ, ჰაქო მოხთასენ-ია“, — უწუთუ.

ურუმიქ — „ნაკო ფარა ულუნ“-ია, უწუთუ. — „ოში ეჩი მანათი
ულუნ“-ია, უწუთუ. — „ოში ეჩი მანათითე ვარ ივენ“-ია, უწუთუ. მიკირ-
ტანჯი-თი გოიქთუ, იტუ-შა-ქის — „ე ვანა ქომოხთაზ“-ია, უწუთუ. იდუ
მიკირტანჯი, ტუტას-ნა გეშახერტუ კოჩის — „ჰაიდე, ბიდათ“-ია,
უწუთუ. ჰექოლენ ბაბა მუშიში ჩიხმე ქომოილუ, ესელუ დო იგზალუ. 35
იდუ დო კავლი დოჯეს ურუმი-კალა: ტუტას-ნა გეშახერტუქ (?) ცხე-
ნიშე მელუ-ნა, დოდურუ-ნა, ფარა ურუმიში რენ, ვარ მელუ-ნა,

დურდული ომტინუ-ნა, ფარა-თი, დურდული-თი, ტუტას-ნა გეშახერტუში რენ.

ტუტას-ნა გეშახერტუ, დურდულის ქეუკაპუ. დურდულის ვარ ნატკოჩუ. დურდულის გერუ უზენგრ, კალეშე ქოგამახტუ. მილღეთიქ ოწკენ—„მელასენ“-დეი. ვარ მელუ დო იგზალუ. იღუ, იღუ, ოწკედუ-ის, არ ტეფეს არ ბოზოქ ალთუნიში ტასითე წკარი ზუმუმს. ტუტას-ნა გეშახერტუქ, მერალი ვუ. დურდული გოქთუ ჰექოლე. ჰე-ქილე გამოტინუ. გოლიტუ-შა, ტასი ვარ ანჯუბალუ. არ დაჰა გოქთუ დურდული. გოლიტუ-შა, ჰემ ბოზოს ტასი უნჯუბალუ. იტუ-შა-ქის

10 ჰემ ბოზოქ—„დოდგითი“-ა, უწუუ. „ჰემ ტასიში მარიტეტი დოგოგურა-ია,—უწუუ.—ჰემ ტასიში მარიტეტი: რაქი, შარაპი, გომბა-ის, მეორა-ის, ალთუნი ივენ-ია, უწუუ. წკარი გომბა, მეორა-ის, გუმშიში ივენ-ია,—უწუუ.—ჰაიდე, ჰაწი იგზალი-ა,—უწუუ.—ჰემ ტასი ხელი გავას“-ია, უწუუ.

15 ტუტას-ნა გეშახერტუ, ჰემ სერის მიკირტანჯიშა ქომოხტუ.—„ნეკსა გონწკი“-ა, უწუუ. მიკირტანჯიქ ნეკნა გუნწკუ, ქამახტუ, დურდული ხანის ქონოკორეს. ჰემ, ტუტას-ნა გეშახერტუქ,—„არ რაქი, შარაბი ქომოილი“-ა, უწუუ. მიკირტანჯიქ ქომულუ. ჰემ ტასის გოგაობუ (?), მეორუ, ალთუნი დივეუ. წკარი გომბუ, მეორუ, გუმშიში

20 დივეუ. ჰანთეფექ ჰემ ჩარჩის შარაპი, რაქი ფუტი ვით მანათის ტუ-ნა, ეჩი მანათი მეჩეს, თელ ქეკოფეს. თელიში ალთუნი დოვეს.

ალთუნი-ნა დობლატეს, მერი ვარ ძირეს. უკულე არ დუზის შალაზას ქოგოქკეს. ოში დურგელი, ოში-თი ტაში დოქაჩეს. ჰექო ოხენაფამტე-შა, ურუმიქ ქოგნუ. იღუ ჰექუმფეთიშა, დავა ოლოდუ:

25 „მა დურდულიშა კავლი პიდორტუ. რქსე (ვანა) ალთუნიში ტასი ნიდურტუ, მა ჰეაშა კავლი ვარ პიდორტუ. დურდულიკალა ტასი-თი მემიხირუ, იგზალუ. ჰაწი ტასი ჩქიმი რე!“

უქუმეთიქ მიკირტანჯის, ტუტას-ნა ხერტუ-ს, უჯოხუ: „ჰამ კოჩიში ტასი ქომეჩით“-ია, უწუუ. ტუტას-ნა ხერტუ-ქ—„ჰამ ტასი

30 ჩქიმი რენ-ია, უწუუ; ჰაშო ურ ტასი დაჰა ქომობილა-ნა, ჰამ კოჩი თქვა დონქათენ-ია, უწუუ. ეგერ ვა მომალაზ-ნა, მა ემონქით“-ია, უწუუ.

ჰექოლენ არ წანას მუეღეტი ქომეჩეს. მიკირტანჯიშა ქომოხტეს. დურდულის ქოგებედუ ტუტას-ნა გეშახერტუ, ალთუნიში ტასი-თი

35 მუს ულუნ. ჰექოლე იგზალუ. ჰემ ტეფეშა იდასტუ. გზა მედანტალუ, ვარ ალუ. იღუ, იღუ, არ შეპერის ქამახტუ. ოწკედუ-ის, არ ქომოლი ვარ ძირუ. ჩარჩი ბაშიშა იგზალუ. არ ქომოლი ვარ ძირუ: მთელ-თი ოხორჯალეფე! კიძხუ-ქი—„ჰაქ ქომოლი ვა რენ-ი?“ ოხორჯაქ

თქუ-ქი — „ჰაქ ქომოლი დიდო რტუ, ამმა ფადიშაი ჩქუნის ბიკი დულურუ. სერ მეზარე ოჩვაფუ, ბითუმ დოლურუ. ჰაწი ფადიშაი ჩქუნე ჰამსერი ჩვასენ, ჰე-თი ლურასენ!“

„ჰემ ფადიშაიშ დანიშა მა-თი მენდემიონი!“ ჰეკო მენდიონეს. იტუ-შა-ქის, ფადიშაის ქაძირუ. ფადიშაი ტახტიშე ქოგებტუ. ჰემ 5
კოჩის ცხენი ქაჟუკოფუ, არ ხანის ქონოკორუ, ჰემ კოჩი ელიკათუ, ეინ ქეიონუ. უწუ-ქი — „ჰამ-ნა გოიწკერ, გერეფე, ხაზინაფე ბითუმ ჩქიმი რენ. ჰანთეფე სი ქომეჭჩი, ქუმანიში მა მეზარეს ქოდომოხვი!“ ტუტას-ნა გეშახერტუ. უწუ-ქი — „მუშენი, სი მუშენ დოგოხვა? მუთუ დერდი გილუნ, მა მიწვი ეი-დო მა გიხენა!“ 10

„მა არ ბიკი ქომიონურტუ. ჰემ ბიკი დომილურუ. ჰამ ჩარჩის-ნა რტეს კოჩეფეს ბოჩვაფი¹, ბითუმ დოლურეს. ჰამსერი მა-თი ფჩვარტი ეი-დო მა-თი ბლურარტი!“ — „ბიკი სქანიში მეზარე მა ქოდომო-გური“-ა, უწუუ.

ჰეკოლენ ესელეს, მეზარეშა იგზალეს. ქოდოგურუ-ის, — ფადი-შაის — „სი იგზალი“-ია, უწუუ. ფადიშაი იგზალუ. მუს-თი აქშამი დაფუ, ჰემ მეზარეკალა არ კავალი ქოდგირტუ; ჰემუში ფავრეფე-ნა დიბლუ, ქოკოტოსუ, ჰეკო ქომეშახედუ. სერი ჩუმეს, ძარი გეჯეს არ მუნთხა მულუნ. სანქი დუნაა დოლიბლენ. ოწკედუ-ის, სიჯადეს გე-ხუნერი არ ბოზო ქომოხტუ, მეზარეს ქეხედუ. არ ქოგოიწკედუ, — 20
მი-თი ვარ აძირუ. ჯგებიშა ხე ილუ, არ კამქი ქეშილუ. მეზარეს გე-ოქკიდუ — „ოკიწკი“-დეი! არ დაჰა გეოქკიდუ ჰემ ბიკის — „დისალი, ქეშახტი“-დეი, უწუუ.

ჰემ ბიკი ქეშახტუ. ალის ქოდოლიკიდეს. ჰეკოლენ ბიკი ჰოგმას ქოგელანჯირუ, ბოზო-თი ეინდოლე ქეძანჯირუ. ყური-თი დანჯირეს. 25
ტუტას-ნა გეშახერტუ, ფავრიშე ქოგამახტუ, ჰემ კამქი ბოზოს ნო-ხირუ, გერი ჰემ ფავრის ქომეშახტუ. მამულიქ დიკიუ-ის, გოკუცხეს. გოიწკედუ-ის, კამქი ვა რენ. „მუბარელი ავას“, — თქუ. ბოზო ესლე-ლუ დო იგზალუ. ბიკი ქოგამახტუ ჩონჩიშე. ბოზოქ ჰემ კამქითე-ნა ოლურინუ, კოჩეფე ბითუმ დოსალუ. 30

ქუმანიში ფადიშაიში ბიკი ელაკათერი ფადიშაის ქონუნუ, ფა-დიშაიქ ტახტი ქრშქი მუში ბითუმ მეჩაპტუ, ვარ ეკოფუ.

ჰეკოლენ გებთუ დო დურდული მუშის გეხედუ დო იგზალუ. იტუ-შა-ქის არ ხაი დაღის დურდულიქ თქუ: „მა დობლური!“ დურ-დული დოლურუ. ჰემ კოჩი კუჩხეთე ქოდოსქიდუ. არ წანაში გზა 35

¹ „ვოჩვაფი“ წერებულა, მერეა გასწორებული ფანქრით (ავტორისავე ხელით).

- ქულუნ. ჟუნდლა დაჰა დუსქიდუ. კუნხეფე იტუ-შა-ქის, არ შეჰერის
 ნოხვადუ. ჰემ შეჰერი ვერანე რენ; ართელი კოჩი ვა რენ. არ ლიმანი
 ქორენ-ქი, ნა მოხთასენ, გემი ბითუმ გეილამს. ჰამ კოჩიქ მერალი ვუ.
 5 გალენდო ოწკედუ-ქი ლიმანის გალე ჟურ გემი დაჰა ქოდგინ. იშა-
 რეთი ოლოდუ — „ფელუკათე არ გალე ქომოხთათ!“
- ჰექოლენ(ნ) ფელუკათე კოჩეფე ქოგამახტეს. „მუშენ მიჯოხამთ?“
 — უწვეს. ჰამუქ უწუუ: „ჰემ გემა-ნა გეილუ დერიშა, არ მა მენდე-
 მიონით!“ ჰამ კოჩი ექოფეს დო ჰემ დერიშა მენდიონეს. ბაშის ქო-
 10 გელადგითუ. ოწკედუ-ის, არ ბოზო ლიმანიშე ქეშახტუ, არგუნი
 დოქაჩერი. ფელუკა გმოლადასტუ, ტუტას-ნა გეშახერტუ, ნაკაპუ,
 თიმ თომათე ოქოფუ, ჰემ არგუნი გოწულუ. ბოზოქ უწუუ: „არგუნიშ
 მარიფეტი დოგოგურა“-ია, უწუუ. ბიქიქ-თი, „დომოგური“-ია, უწუუ.
 „არგუნი დუზ იერის დოდვა-ის, ტეფე დივენ“-ია, უწუუ; ტეფე იერის
 15 დოდვა-ის, დუზი ოვა დივენ“-ია უწუუ.
- „ჰაწი მა მემაშქვი“-ა უწუუ. ჰექოლენ გალე ქოგამიონეს, კაიქ-
 ჩეფე იგზალეს. ჰემ კოჩიქ დუზის დოდუ არგუნი, ტეფე დივუ, ტე-
 ფეს დოდუ, დუზი დივუ. ჰექოლენ ართუქ არ გზას გედგითუ, იგზა-
 20 ლუ. იტუ-შა-ქის, არ კონალი ქოძირუ. ოწკედუ-ის, დემირიში ნეკნა
 უდუნ. არგუნითე ჰემ ნეკნა გეტახუ. ჰემ კონალის ქამახტუ. ენნი ჟინ
 ტაბაკაშა ქეხტუ. არ ნეკნა გონწკუ, არ ოდაშა ქამახტუ. ოდაშა ამახტუ-
 25 ის, ოდაშ ნეკნას ზილი რტუ. ზილიქ წკიალუ. წკიალუ-ის, არ ხაზირი
 სუფრა ქომოხტუ. ოწკედუ-ის, ჰემ ალთუნიშ ტასი-ნა უდურტუ-სტერი,
 ჟურ ტასი დაჰა ჰემ სუფრას ქოგედგინ. თქუ-ქი — „ქეპკოფა-ი მოთ
 ეპკოფუმტა-ი?“ ჰანთეფე იდუმუნტუ-შა, სუფრა ეგზდუ, იგზალუ.
- 30 უკულე ოწკედუ-ქი — „არ ფადტონიშა სერსი ქომოხტუ. აჯაბ მინ
 ორენ-ია, თქუ. ფენჯერეშე ოწკედუ-ის, ფადტონითე არ ბოზო მულუნ.
 ჰემ ბოზო მოხტუ, ნეკნას ოწკედუ-ის, — ნეკნა ტახერი! ჰემ ბიქი ოდას
 ქილიმეფე ელადირტუ, ჰექო დოტკობუ. ჰემ ბოზო ეხტუ დო ქო-
 35 დოხედუ.
- არ დაჰა ოგნუ, ფადტონი მულუნ. არ ბოზო დაჰა მოხტუ დო
 ქოდოხედუ. მციქა დაჰაში არ დაჰა ბოზო ქომოხტუ, ქოდოხედუ.
 ჰენთეფე სუმი-თი დალევე ტესდორე. არ დაჰა ჰენთეფეშა არ სუფრა
 ქომოხტუ, ჟურ ტასი ქოგელადგინ, არიში ტასი ვა რენ.
- დიდი ბოზოქ — „არ ტეფეს წკარი ბზუმუმიტი, არ კოჩიქ ტასი
 35 გოწონილუ“-ია. ორთანი ბოზოქ — „ფადიშაიში ბიქის ბავოროფი-ა,
 ბაბა მუშიქ ვარ მემჩუ-ია, უკულე კამქითე ბოლურინი, სერი ბიტი,
 ჯუმბუში ბიქუმტი-ა. კამქი არ ბიქიქ მემიხირუ-ია“. წუტელიქ-თი
 — „არ ლიმანის ბორტი-ა, გემეფე მოიტეზ-ია, არგუნითე გეზოლა-

ფამტი-ა, დოლოხე გოკუმერტი-ა, უკულე არგუნი არ ზიკიქ გოწო-
მილუ-ია. მარაფეტი ჩქიმი ჰედა რტუ“-ია. ჰემ ორას ჰემ ბიკი ქოგა-
მახტუ. „აჰა სკანი ტასი-ა, აჰა სკანი კამქი-ა, აჰა სკანი არგუნი-ა!“

ბითუმ ჰეკო სუჭრას ქოგაუბლუ. უკულე ჰამ ბიკის უწევს: „მუ
დერდი გილუნ“-ია? — „ქუმანიში ონდღეკოს ართი აქარადში ქომი-
ონუნ-ია, ჟური-თი ემონჰანენ-ია, არ წანაში გზა-თი ქომილუნან“-ია!
ბოზოქ უწუუ: „ჰემუში დერდი მო ზღუმ!“...

მუსტაფა კალაფატ-ოღლი,

მანასტერური, 40 წ.

14.VIII.1917.

(კართული გურიაში უსწავლია, სოხუმში...)?

60. * * *

არ ოხოჯას ართელი ბიკი უფონუნ. ნანა-მუშის უწუ-ქი „კადიშ
ჩილი მოსინათა“-ს, ნანა-მუში მენდოშქუ. კადიშ ჩილიქ უწუ-ქი „მო-
ხთას, ჭურნის მეშახტას¹, სერი მა ჰექ ბიდარე დო ბისინათაქ!“
აქშამი მუქო იეუ, ბიკი ილუ ჭურნიშა, ჭურნის ქომეშახელუ, კადი
ქომოხტუ სერი.

ჩილი მუშიქ—„ანდლა ლაზუტი ვარ მამქკეინუ, არ დიშქა დო-
ჩითი-ა, იდი, ჭურნის მეშოგზი“-ა. კადი ილუ-შ-ქულე, ოწკედუ-შ-
ქულე, არ ბიკი ქომოლახენ. კადიქ—„ჰაქ მუ იქომ“-ია? ბიკიქ ქოგა-
კუ ჭურნიში ოზუმეს.—„ჰედა მუ იქომ?“ უწუუ.—„ჭურნი ბოხე-
ნათამ“-ია.—„დოზუმი დო გამახთი“-ა!“

ბიკი ქოგამახტუ. ილუ, ჰაწი ბიკი ოხორიშა, ნანა მუშის უწუ-ქი—
„მა ბიდარე კურბეთიშა, აზული ქოგემილდი, მა ჰაქ ვარ დობდგი-
თურ!“ ნანა-მუშიქ უწუ-ქი—„ე, საბრი ვი, ე სკირი! მა არ დაჰა
ბიგზალა!“ იგზალუ. ოხოჯას ახეწენ: „მუ ივენ, არ სკირიშე გალე
მო მწოფხუმ. მუ ივენ, რაზი დივი!“

ჰექ-თი უწუ-ქი „ჰამ სერი ქომოხთას-ია ახირი-თავლახანას, ჰექ
დოტკობას, მა სერი გეფთარე“-ა! კადი ქომოხტუ ხოლო ოხორიშა.
ჩილი მუშიქ—„ცხენის მუთუ ვარ მეფჩი!“... კადი ქოგეხტუ. ოწკედუ-
ის, ჰემ ბიკი ჰექ რენ. „მუ იქომ“-ია? — „მუსაფირეფე მოხტუ, ეი-დო
მციქა სკანდა ვარ მათქუ ეი-დო სამანი ბიხირამტი“. კადიქ უწუ-ქი
„ქომოილი ქუვალი, ქოდოლობლი დო იგზალი!“

ქომოიკილუ ქუვალი, ავლაშა ქოგამილუ, ჰექ მეტკოჩუ ქუვალი.
ბიკი ართუქ ილუ ოხორიშა, ნანა მუშის უწუ-ქი „მა დაჰა ვარ დობ-“

¹ ტ-ს ხელ აწერია თ.

დგითურ! ვარ მინონ ახული სკანი-თი!“ ნანა-მუშიქ—„გოგალარი, ე სკირი! არ დაჰა მა ბიგზალა, არ დაჰა დობახვეწა!“

კუმანიში იგზალუ. ილუ, კადიშ ჩილის ახვეწუ: „დუნდას მითი ვარ მიჯონუნ, არ ე მსკირი მიჯონუნ, არ დუსინაფი!“—„ჰამ სე'რი 5 ქომობტას, თოკი კუჩხეში კითის გებიდვარე, თოკი ნკვალე-ნკვალერი, თოკი იჩოდა-ის, ჰამან ხე მოჯლას, გუჯინას, ოდას მა ხვალა ბორე!“

ჰაწი კადი დინჯირუ-შ-კულე, ოხორჯა თოკი მოილუ დო კადიში ...უტუს ქოგჷდუ. ბერე ქომობტუ. თოკის ქონაუნუ. ილუ, ილუ დო 10 თოკი დაჩოდუ-შ-კულე კადიში ...უტუს ქოგაკანუ. კადიქ-თი ხეს ქონაკაპუ. „ქმონა ქომოილით“-ია. ოხორჯაქ ქომოილუ. კადიქ ოწ-კელუ-შ-კულე, ხოლო—ჰემ ბერე.—„ჰაქ მუ იქომ“-ია?—„ანდლა თქვეს-ია, კადიში ...უტუ მეკვათერი-ა, მაჟურაქ თქუ-ქი, ვარ, უმეკ-ვათუ რენ-ია! კაული პით, ჰეაში ოწწკომილუშა მოფთი!“

კადიქ—„ამანი, კაი ოწკელი, აჰა მეკვათერი რენ-ია, ილი, ჰეშო უწ- 15 ვი“-ა. ბერე იგზალუ ოხორიშა. დაჰა ნანა მუშის—„ოხვეწინუ გეშტი“-ა (გოლილუ). „მა დაჰა ვარ დობდგითურ, თი ჩქიმი გომდინარე“-ა! ჰაწი ქოგამახთუ ჰემ ბიკი ოხორის. ბოზოშ დოლოქუნუ დოლიქუნუ. კადი-ნა მულუნ, გზას ჰექ ქოდოხედუ. კადიქ უწუ-ქი „სი მინ ორე“-ა? 20 —„მა არ ფუკარა ფეთიმი ბორე“-ა. „ეე, ჩქიმი-კალა ქომობთი,— ა ოხორ—ჩქიმის დოგოდგინარე“-ია...

ჰაწი კადიქ კითხუ-ქი „მუ გჯოხონს“-ია?—„ჯოხო ჩქიმი ...უტუ 25 რენ“-ია. კადიში ბოზოქ კითხუ: „მუ გჯოხონს“-ია?—„ბურღული მჯოხონს“-ია. კადიქ ართუქ ილუ ჩარჩიშა, ჰანთეფე ოხორჯა ელი-კათუ დო ხამამიშა იდეს. ჰექ ქესე საპონი დუსუ. ჰაწი ხეზმექმარეიქ¹, ნა-რენ, კითხუ ხანუმის—„კადი ვარ გოგამინუ“-ა. „გომამინუ, მუ ფეიდა რენ!“—„სი იხვამი-ა, ბელქი ...უტუ ქომემაჩანანორენ. მა „ამინ-ამინი“ ფთქვარე“.

ხანუმიქ იხვამუ, თქუ, თქუ, ვარ ნაჩანუ. „ჰაწი მა ბიხვამამ, თქვა 30 ჟურეიქ „ამინი“ თქვით!“ იხვამუ დო ხანუმიქ დოზოზო მუშიქ „ამინი“ თქვეს. არ დაჰა ხეზმექმარეიქ თქუ-ქი „აა, მცეიქა ქომემაჩანუ. ამანი „ამინი“ თქვით! თამამი გონქიმუ-ის „აა, ჰაწი სო ბილა?“

ხანუმიქ—„არ ღოპათ“-ია! ქეჯოხედუ ხანუმის, დოლოდუ. უკულე 35 ბოზოქ თქუ-ქი, „მა-თი მოლოდი-ა!“ ჰემუს თი ქეჯოხედუ.

ჰაწი კადიქ ჰამ ბოზოს თოლი გედუ. ბოზო-მუში დო ხანუმი- 35 მუში ოგზალუ. ბოზოს უწუ-ქი-ა „ჩარე ვარ ულუნ, ჰაშო პათენ!“—

¹ სიტყვის შიგნითა ქ-ს თავზე კ აწერია.

„ჰემო ა ხუტულაშე მეშონკი დო ჰეკოლე პათე“-ა! არ თოკი ქულუნ ხეზმექდარის; მეშონკუ-ის, თოკი ქოგუდუ. ჰეკ ქონოკორუ ფენჯერეს. გოაქთუ ჰაწი ბიკი, კადის ქომუხედუ. კადის-თი დოლოდუ. კადიქ ნენა ვარ ვუ. ხეზმექდარი იმტუ. ჩილი-მუში აქშამის ქომოხტუ. კადი ჰეკ ნოკორუნ. „ჰაქ მუ იქომ“-ია?--„თქვა-ნა გოლოდეს, მა-თი დო-მლოდუ“-ია. 5

ბააქთარი [ჩეფ-ოლი,
ს. აბუ-დან, 80 წლ.]
ვიწე, 13.VIII.1917.

61. * * *

10

არ ოხორჯას არ ბიკი ქუონუტუდორენ. ჰემ ოხორჯა დიდო ჭუკარა ტუდორენ. ბიკი მუში-კალა არ შეჰერიშა იგზალეს. ბიკი მუშის ა-მციქა ონკარუ ქუჩქიტუდორენ. ბიკი მუშიქ, მინთხანი-რენ-ს. ქარტალი უნკარამტუდორენ, ხუთ ფარა, ვით ფარა მეჩამტესდორენ-ახშამუს-ტი (!) მუქ გდარი ოიზხორტუდორენ, ნანა მუშის-თი არ წუტა გდარი ნულამტუ. ჰემ ბიკი უკაჩხე არ ვაფურის კაპტანი დიფუ. ვაფურის დიდო ფარა დოქკინდუ. ვაფურიშე ქოგამახტუ. ოხორი მუში-შა იტუ-შა-ქის, არ კოჩიქ გზას არ სანდული გამაჩამტუ. 15

ჰემ კოჩიქ-თი ზოპონტუ-ქი „ჰამ სანდული-ნა ეკოფასენ, კოჩი-თი —ფიშმანი, ნა ვარ ეკოფასენ-თი—ფიშმანი“-ა. ჰემ ვაფურიში კაპტანიქ—„მუთუ ივასე, ივას, მა ჰამ სანდული ეპოფარე!“ სანდული ხუთოში ლირას ქეკოფუ. ოხორი მუშიშა მენდილუ. არ წუტა ოხორი ქულუტუდორენ. ილუ დო ჰემ სანდული, ვარ გონწყუ-შა-ქის, ოხო-რის ქელადგუ. 20

ნანა მუშიქ უწუ-ქი, „ჩქუ ოხორი წუტა მილუნან, ჰადა სი მუ ლოდატი, მუშენ ეკოფი“-ა, უწუ. ბიკი მუშიქ—„იშთე ქეფკოფი, მუნ ორენ, მა-თი ვარ მიჩქინ!“ ჰემ სერის ჰემ სანდული ოხორის ქოდოდგეს დო ნაშქვეს. ხოლო-თი დოლოხე ვარ ოწკედეს. 25

ქუმანიში ეასელეს-შ-კულე, ოხორის დოლოხე ხუთ ჩეშიტი გდარი, გდარი-კალა ჩაი, კავე, თელ შეი ხაზირი ქორენ.—„ჰადა მიქ ვუ“-დეი, გოაშამეს. ქუმანიშე ბიკი დო ნანა-მუში ნოლაშა იგზალეს. მოხთეს-შ-ქულე, ხოლო-თი გდარი ხაზირი რენ. არ დაჰა ბიკიშ ნანაქ თქუ-ქი, „მა არ ფჩეარე, ჰამ გდარი მიქ იქომს?“ 30

ჰემ სერის დოჩუ. ოწკედუ-შ-კულე, ბიკი მუშიქ-ნა მოდუ, სანდულიშე არ ბოზო ქოგამახტუ. გდარი დოხაზირუ. ბიკი მუშის უწუ-ქი „ჰამ გდარი მიქ იქომს, ქოგოჩქინ-რ? სი ნა მოდლი, სანდულიშე არ ბოზო გამულუნ დო ჰეაქ იქომს“-ია, ბიკი მუშის უწუ. ბიკი მუში 35

იღუ დო სანდული ეტასუ. დოლოხე ოწკედუ-შ-კულე არ მსქვა ბოზო ქორენ. ბოზო ქოგამიფონუ. ჰემ ბოზო ბიკიშ ნანაქ ბიკი-მეშის ქომეჩუ.

5 ქუმანიშე ბიკიშ ნანას არ მუნთხა ქვა-სტერი შვი ქომეჩუ ბოზოქ. ქინის უწუ-ქი—„ჰადა ნოლაშა ილი დო ქოკოხვაფი! დილო ფარა მექჩანენ!“ ქუმანიშე ნოლაშა მენდილუ ქინიქ. არ ესნაფის ოწირუ-შ-კულე—„ჰადა სო ძირი? მა ქომოში“-ა, უწუ. ქინიქ-თი ქომეჩუ. ქინის ოკადარ (ჰეკო) ფარა მეჩუ-ქი, ფოტა, ჯებეფე-ნა უღუტუ დერი, მთელ დერი, ფარათე აფუშუ. ესნაფიქ უწუ ქი-ა „ქუმანიშათე მოხთი! აკონარი დაჰა მექჩარე“-ა, უწუ. ქინი ახშამეს-ტი (!) ოხო-რიშა არ დუქი ფარათე იგზალუ. ქუმანიშე ხოლ' იღუ, ეკონარი დაჰა ფარა ქომეჩუ.

15 ჰემ ბოზოქ უკახხე არ დიდი ოხორი დოხენაფუ. ქინიში ბიკი არ სერის სონთხა იგზალუ. ბოზო-კალა ქინი ოკაკიდეს. ქუმანიშე ბიკი მეში მოხთუ-ის, ნანაქ უწუ-ქი-ა, „ჰამ ბოზო ოროსფი რენ“-ია. ბიკი მეშის-თი ჰემ სერის გური მეხტუ. ოხორჯა მუში-კალა ვარ ისინაფუ. ბიკი დინჯირუ. სერი ბოზოქ იბგარუ, იბგარუ დო ბიკიშ ოდაშა იგზალუ. ბიკიქ, ბოზო ოდაშა იღუ-შ-ქულე—„სი ბაშკა ბიკი-კალა მეშენი ისინაფამტი“-დეი, ბოზ ო ხამითე დოქკორუ დო ფენჯე-რეშე ოკაპინუ.

20 საბახთან ჰეკოლე არ ხოჯა გოლიტუდორენ. ბოზო ძირუ-შ-კულე, ხოჯაქ ოხორი მეშიშა მენდიფონუ. ბოზოს დარა-ნა უღუტუ, ხოჯაქ დუშველუ. კაი დივეუ-შ-კულე ხოჯაქ უწუ-ქი-ა, „მა სი ქეკოფიკო, ვარ ივენ-ი“-ა, უწუ. ბოზოქ-თი—„მა სი ქეკოფი“-ა. ხოჯაქ ბოზო ქეკოფუ-შ-კულე, ბოზო-ნა კკორუდორტუნ, ბიკიქ თქუ-ქი-ა, „მა-და ჰემ ბოზო ბძირარე დო მობიფონარე და მა კიბი ბივარე“-ა, თქუ. ხოჯა დო ბოზოქ თქვეს ქი-ა, „ჩქუ ჰეაქ დომპილანენ! ჰაქოლე ბიმ-ტათ“-ია! ხოჯა დო ბოზო იმტეს.

30 იდეს, იდეს დო არ დერე ქონაგეს. ა ნცხენი ქეკოფეს. ხოჯაქ თქუ-ქი-ა, „მა ჰამ დერეს ცხენითე ქომეკაფთა დო ნგერ ცხენი მო-კობოშქვარე დო სი-თი ქომეახთარე“-ა, უწუ. ბოზოქ—„ოლინე მა მეაფთარე“. უწუ. ბოზო ცხენითე მეილუ. გერი ხოჯას ცხენი ვარ მოუჩუ. გეხედუ ნცხენის დო ბოზო იმტუ.

35 ხოჯაქ თქუ-ქი-ა, „და მა ჰემ ბოზო ბძირარე და მა კიბი ბივარე“-დერ. ხოჯა ბოზოს მეჭიშუ. ბოზო იღუ, იღუ-შ-კულე, არ დალის არ ბიკიქ არ ფელუკა იქომტუ. ჰემ ბიკიქ ბოზოს უწუ-ქი-ა, „მა სი ქეკ-კოფიკო, ვარ ივენ-ი“-ა, უწუ. ბოზოქ-თი—„დივენ, მა ქემპოფი“-ა. ბოზოქ, ჰემ ბიკიქ ქეკოფუ-შ-კულე, უწუ-ქი-ა, —„მა არ ფელუკათე ზუდას ქოგომიფონი“-ა. ბიკიქ ზუდას ეფეი ქოგოონუ. უკახხე ბოზოქ თქუ-ქი „ჰაწი მა ქოდომიგურუ-ი, მოწკედი დო არ ნა ზუდას ქოგო-

ფთა“-ია, უწუ. ბოზო ზულას ევედ-ევედი (ორდო-ორდო) ამილუ დო იმტუ.

ჰემ ბიჰიქ თქუ-ქი-ა, „და მა ჰემ ბოზო ბძირარე და მა კაიბი ბივარე“-დერ, ბიჰი მეჭაშუნ. ჰემ ბოზო ჰექოლე იდუ, იდუ დო არ ჩობანი ქონაგუ. ჩობანიქ უწუ-ქი-ა, „სი მა ქეკოფიკო, ვარ ივენ-ი“-ა? ჩობანიქ-თი ჰემ ბოზოქ (?) ქეკოფუ. ჩობანის უწუ-ქი-ა „სი ოხო-რა სკანის ნანა დო ბაბა ვარ გიჯონუნ-ი-ა, იდი დო არ დოკი-თხი-ქი, უკაჩხე მა მომტინანენ-ი“-ა? ჩობანიქ მალი ნუშქუ დო ოხო-რიშა იგზალუ.

ოხორიშა იდუ-შ-კულე, ბოზო მთელ მალი ქოგაპაჩუ დო იმტუ. ჩობანი მოხტუ-შ-კულე, ბოზო ვარ ძირუ. ჩობანიქ თქუ-ქი-ა „და მა ჰემ ბოზო ბძირარე და მა კაიბი ბივარე“-ა, დო ბოზოს მექიშუ.

ბოზო იდუ, იდუ, დო არ ბიმბაშიქ დიდო ასკერეფეს თალიმი ოხენაფამტუ. ბიმბაშიქ ბოზო ძირუ-შ-კულე—„სი მა ქეკოფიკო“... ბოზოქ უწუ-ქი „ქემქოფი“-ა. ბოზო ქეკოფუ. ოხორიშა მენდიონუ. ოხორიშა იდე-შ-კულე, ბიმბაშის ოთხენეჩიდოვით ოხორჯა ქოუნტო-დორენ (?). ბოზო ჰექოლე იმტუ. არ ფერიშა იგზალუ.

ჰემ ფერიში ფადიშია დოლურუდორტუნ დო, ფადიშია ოხენუ-შენი, ჰამ ბოზო-თი, კოჩეფე-ნა ოკიბლესდორტუ, ფერიშა იგზალუ. ჰექო ჰეშო ადეთი ულუტესდორენ-ქი, ფადიშია მი-თი ივასენ, კინჩი ოფუთხინამტესდორენ დო მიში თის კინჩი ევოხედატუ, ჰეა ფადი-შია ივეტუ.

არ ფარა კინჩი ოფუთხინეს, ბოზოში თის ქეფოხედუ. ჰემ ბოზო ჰექო ფადიშია დოწოფხეს. ფადიშია წოფხეს-შ-კულე: ნა ხეტუ ფერი-კალა, არ წკარი გამიტუდორენ. ჰექოლე გზა-თი გოლიტუდორენ. ბოზოქ ჰემ წკარის არ კაი მუსლული დოხენაფუ. ართი დიდი რესიმი მუში დოხენაფუ დო წკარიში ეინდოლე ქოგელოკიდუ. ეურ-თი ასკერი ჰექო ქოდოდგინუ. ასკერეფეს უწუ-ქი-ა,—„ჰაქოლე მი-თი გოლახტასენ დო—„ეე გიდი, ბოზო ჩქიმი“,—მითი თქვასენ, ოკო-ფით დო ჰაქო ქომომიფონით!“

ა'ნდლას ჰექოლე-ნა გოლიტუ, ენ იჭტიდანერი ქომოჯი მუში, ჰემ რესიმი ძირუ-შ-კულე—„ჰეე გიდი, ბოზო ჩქიმი, აჯაბ სო რე“-ა-შ-კულე, ასკერეფექ ოკოფეს. დანი მუშიშა მენდიფონეს. ბიჰიქ ბოზო ვარ იჩინუ. ბოზოქ ჰემ ბიჰი იჩინუ დო ხაფისის ქომოლოხუნუ.

არ დაჰა ჰექოლე ხოლო-თი მაჟურანი ქომოჯი მუში, ხოჯა, ჰექოლე გოლიტუ-შა-ქის, ბოზოში რესმი ქოძირუ. „ეე გიდი, ბოზო ჩქიმი! აჯაბ ჰაწი სო რე“-ა, თქუ-შ-კულე, ხოჯა-თი ოკოფეს დო ხაფისი დოწოფხეს.

უკანხე ხოლო ჰემ ჩობანი ჰეკოლე გოლიტუ-შა-ქის, ჰემ ბოზოში რესმი ქოძირუ. „ეე გიდი, ბოზო ჩქიმი! აჯაბ ჰაწი სო რე“-ა, თქუ-შ-კულე, ჩობანი-თი ოკოფეს დო ხაფისი დოწოფხეს.

5 აწდლას ხოლო-თი კაიკჩრ ჰეკოლე გოლიტუ-შა-ქის, ბოზოში რესმი ძირუ-შ-კულე—„ეე გიდი, ბოზო ჩქიმი! აჯაბ სო რე“-ა, თქუ-ჰე-თი ხაფასი დოწოფხეს. მაჟურანი ნდლას ხოლო-თი ბიმბაში ჰე-ქოლე გოლიტუ-შა-ქის, ბოზოში რესმი ძირუ-შ-კულე, ჰეჰ-თი—„ეე გიდი, ბოზო ჩქიმი! აჯაბ ჰაწი სო რე? არ ქოგძირიკო“-ია, —ბიმბაში-თი ხაფისა დოწოფხეს.

10 უკანხე ჰემ ბოზოქ თელი-თელი (თითო-თითო) ჰემთეეს¹ უჯოხუ დო უწუ-ქი-ა, „ჰემ ბოზო მუშენი გორუშტი?“

ბიმბაშიქ უწუ-ქი-ა, „მა ჰემ ბოზო ქეჰკოფი დო ოხორი ჩქიმიშა მენდებიდონი. ოთხენეჩადოვით ოხორჯა ქომიფონუტუ. ოხორიშა ბიფონი-შ-კულე, იმტუ დო ჰეაშენი ბგორუმ“-ია.

15 ბოზოქ უწუ-ქი „სი ოქი ოთხენეჩადოვით ოხორჯა ქოგიფონუტუ, ჰემ ბოზო მუშენი ეკოფუშტი“-ა, უწუ. „ჰემ ბოზო-თი მა ბორე“-ა დო თი ნოკვათაფუ.

უკანხე ჩობანის უჯოხუ. ჩობანის კუთხუ-ქი, „სი ჰემ ბოზო მუშენ გორუშტი? მუ ოლოდატი-ა? ჰემ ბოზოქ სი ნუ გოლოდუ“-ია? ჩობანიქ თქუ-ქი, „მა ჰემ ბოზოქ — ეკკოფარე-დეი — ოხორი ჩქიმიშა მენდე-მოშკუ. ბიდი-შ-ქულე მთელ მალი ჩქიმი ქოგამაჩუ დო იმტუ. ჰეაშენი ბგორუმ“-ია, უწუ. ჩობანის-თი თი ნოკვათაფუ.

სოლენი, მთელის თი ნოკვათაფუ-შ-კულე, ენ ოლინე სანდუღითე მუ-ნა ეკოფუდორატუნ, ქომოჯი მუშის უჯოხუ. უწუ-ქი-ა „სი ჰემ 25 ბოზო ძირი-შ-ქულე, მუშენი—„ეე გიდი, ბოზო ჩქიმი“-ა,—თქვი?“ ჰემ ბიქიქ უწუ-ქი, „ენ ოლინე ჰემ ბოზო მა სანდუღითე ვაფურომე ოხორი ჩქიმიშა ბიტი-შაქ-ის ეჰკოუი დო ოხორი ჩქიმიშა მენდე-ბიფონი“-ა, უწუ, დო ჰეაშენი ბგორუმ, ზათი ნანა-ჩქიმი მა სებეგი დომავუ: ბოზო ოროსფი რენ-დეინე, ბოზო ხამითე დომოილაფუ დო 30 ჰეაშენი გური დომანჰენ (!) დო არ დაჰა ქობძირა-დეინე, გობუ-ლურ“-ია, უწუ.

ჰემ ფალიშიაი (?) კითხუ-ქი „ჰემ ბოზო ჰაწი სი ქოძირიკო, იჩი-ნატი-ი“-ა, უწუ. ბიქიქ-თი უწუ-ქი, „ბიჩინატი“-ა. ფალიშიაიქ უწუ-ქი, „ჰემ ბოზო მა ბორე“-ა.

35 ბიქიკალა ოკიკათეს დო ბიქიშ ოხორიშა გერი იგზალეს.

ალი რიხა დელი მემედ-ოლლი

18 წანერი, ს. აბუ-სუჭლა.

ვიწე, 13.VIII.1917.

¹ დედანში შენიშვნა: „ასეც იტყვიან“. — ა. ჩ.

62. * * *

ასქერი ბივი-შ-ქულე ქუთაისიშა ნეფთი. არ წანას ქოდობდგითი, ხოლო გერი ქომოფთი. ომკოფეს ზაპტაეფექ, დოჯღონეს პოლიშა-ქის. პოლიშე ბიმტი ედ-დო ქომოფთი ხოლ ვიწეშა.

არ თუთას ქოდობდგითი ოხორი ჩქიპის, ტკობაშა გობიტი ოხორ-ჯამ დოლოქუნუთე, ირიქ ქიხომიწონეს,—ბიგზალი ბალდათიშა. ჟურ წანას ქოდობდგითი ალექსანდრე ჩიქვინიძემ ოხორის. ბაბა ჩქიმიქ ქარტალი მომინჯლონუ; მოხთი-დეი. ვარ მებუუჯი. უკაჩხე კორი ქომოშქუ. ჰემ კოჩის ვარ მებუუჯი, მიდონაშტუ. მოშქურინუ: ჰუქქუმეთის ხაბერი მეჩატუ დო მოკოფაპატუ დო მჯღონატუ ტრა-ბუზანიშა. მახვეწუ დო ქომომიჯონუ ოხოშა.

ჟურ თუთას ქოდობდგითი, ბიგზალი ასქერიშა. მუხარებე გეიქუ, ბიგზალი მურღულიშა. მურღულიშე აქარაშა ბიგზალით. ჰეკოლე გომოქტეს დო ქომოფთით არქ-ბიშა. არქაბის ბიზაბუნი ტიჭოთე, ქომომოშქვეს ოხოშა.

არ წანას ქოდობდგითი ოხორი ჩქიპის. ურუსიში ასქერიქ ნოქთა ოკოხუ, ქომოკახტუ სუმლაშა. მუჰაჯირი დობივით, ბიგზალით რი-ზენიშა. არ თუთას ქოდობდგითი, ხოლ' დობივით თესლიმი, ქომო-ფთით ოხორიშა. ნა მებაშქვით შედეფე; ჰიჩ მეთუ ვარ მადირუ, მთელ ხოლო გომინდუნუ.

ოსმან ოვი-ოღლი, 28 წანერი.
სოფ. აბუ-ნოლა (აბუ-სუჭლა)
ვიწე. 12.VIII.1917.

63. * * *

V ბოგინას ბუტკუჯი ქომეშახტუ დო ინგრინუ...

V თოფრი ქეუქოფათ, დომწკათ (დომცკათ)...

V ნაკო საპატის (ორას) დოხედუთ სერი?!

¹ სამივე ფრაზა მოქაეულია ათინური ფრაზების უკადგომ. ათინური ტექსტების რვეულში, გადათეთრებულ მასალაში.

სამსავე ფრაზას წინ უწერია V, რაც იმის მაჩვენებელი უნდა იყოს, რომ ეს ფრაზები ვიწურია. გაუვებარია, რატომ მოექცა ეს ფრაზები ათინური ფრაზების შემდგომ. — შეიძლება იპიტომ, რომ ათონაშია ჩაწერილი და გადათეთრებულ იქნა მაშინვე სხვა ტექსტებთან ერთად; ვიწური ტექსტების შევროვებაზე იოს. ვოფშიძე შეზღუდვად იყენებდა და ამ ფრაზების გადახანა მირჩა.

ეს ფრაზები რომ ათინური არ შეიძლება იყოს, ამას მოწმობს ტკ და წკ-კომპლექსებიანი სიტყვების ხმარება (ბუტკუჯი... დომცკათ).

64. * * *

მუ გიწუ ნანა სქანიქ მერღევენ-ბაში-კალა?
 მუ თქვასტუ ნანა სქანიქ მოხთიკო ჩქიმი-კალა?
 არ ნუკუ ქელეგიდვა ქჩე გურუ-პიჯი-კალა,
 5 „მსქვა ბივარე“ დოთქვა-ნა, ისე, დერო დო კალა!
 არქაღაში ვავარე, ვარ მეგაშქუმერ ხვალა!
 სუმ დღას არ ლოკმა გვარი ქორტა დო სქანი-კალა,
 გოლოქთი დო მოწკედი ალა-თოლეფე, ალა!
 10 ოროფერი ჩქიმი რე მოთ გულურ მითი-კალა?!
 მა ვიტ კოჩი დოპილუმ, გძირიკო ბაშკა-კალა!
 ძიკვა ქელეგბუღვიკო თოქმე შარვალი-კალა.
 თანგრიქ მუ ეგოჩქინდუ სი ჩქიმიშენი ბელ ?!
 ვარ .ქონუუჯა მითის, ელა, ბიგზალათ, ელა!
 15 წკარის დოლიშქიდარე, ვაშა ხინჯიშე მელა,
 სი მა ქომემაონი, პანდა ძირარე ხელა!
 იმტი, ქომოხტი ჩქიმდა, მენდრალე ხე გივალა,
 ფორჩა ოკოგიბლარე შქას თუდე უშპაკალა,
 თქვანის მსქვაფე ქორენ-ი, ქომეჭთა სქანი-კალა!
 20 არ ჰექ ცონა დოფხაჩქა მეკიდერი კარკალა,
 კუჩხეფე ეგიზდა დო მობიდვა ხუჯიკა-ა,
 ბექი-თი საღირი რე, გიჯოხამ ცუჯი-ალა,
 მა ჰექ დიდო მისთერუნ რუსიშ ბოზ-აფეკალა,
 ლუნდას მუთუ ვარ მინონ, მთელ ბორტა ბოზ-ოკალა!

ბააკთარი ჩეფ-ოღლი,
 აბური, 80 წ.

მესუდ ფეაღევან-ოღლი 30 წ., ლავრორი, —ეს ეხმარებოდა-
 ვიწე, 12.VIII.1917-

65. * * *

30 არ ქომენდემოწკედი, ქალე ოჭრიდი სარჩ,
 ჰეშო მეგიქკომი-ქი ლვალეფე დივეუ ნარი,
 გიწვი, ვარ პემიუჯი, მა დომწო-ფხი ჩინარი,
 მა ვარ მაფელი-შ-კულე, ჯეჰენნემე ჭინარი,
 ბაშკაშა იდარე დო სი მუ ძირარე ქმარი?
 მეგერ ხარკიშ ანდერი, მა მიჩქიტუ ბექმარი,
 35 ხოლო სევდა ქომილუნ, შა ბიქომი ინქმა-ი,
 ვარ დოხედურ რახატი, ჰად გიღი ზანიჩქმარი.

- ჰადდე, ქომემაღონი, გორა იქომ-ი არი?
 მუ-დვენ ოკობნალური, არ ქოგემიბი წყარი!
 თის-ნა მედევიხაე-ში, არ დესტანი დომპარი!
 მბოლი-მბოლი იქთარე, ავლა ვარ მილუნ დარი,
 კაბაპეთი მილუნ-ნა, ისტერ ბიგათე მბახი, 5
 დაჰა შა ბიბადი-ი, ქომილუნ ითიბარი!
 თამამ ნუნგამ ხანუმის, ქიბარი რე, ქიბარი,
 დილო უფონი ბორე, არ შური მემიბარი!
 სკან-კალა ქობორტა დო ისტერ ჩქარ მოთ მჩამ გარი!
 მცოქა გური მაწყუნუ, ქომეშემიდევი კვარი! 10
 კოპქაფე ოკიწკიკო, დელელი გილუნ დარი,
 ჰედევაფე ეპწონათ, მა ქომილუნ კანთარი,
 ჰაწიშე ქონონქარი, ვიწეს რენ ბადაქთარი,
 ნაკო ბადი ტუკო-ნა, ჩქარ ვარ ივენ მანთარი!
 დესირი მუში ბიდა, თოლევეს გობალარი, 15
 დომიწვი დო მიჩქიდას (!), ბიში ივარე დარი?
 ალთუნიში საპატი დოწოფხი-ი ადარი?
 ჰადდე, ქომემაღონი, სი ჩქიმი რე უდარი,
 დოვი გური ჩქიმი დო ისტერ მჟულუთე მკვარი!
 არ სერის ბისტერტი-შა, მეემახვეს დუვარი, 20
 ჰეკო ზორი მოდ გულურ, დომაწონუ სუვარი,
 გემიქთი ოჯალი-თი, ქოგემიხუნი დვარი!
 დულდა ჩქიმი ვარ ივენ, ჰაწი ვარ მილუნ ზარი!
 კაი ბოზო ტი, ამა ვალოდუ-ი ნაზარი?
 მუქო იზაიყეფურ, ვარ პით-შა-ქის ბაზარი? 25
 გური მუქო მიტახი, ვალოდას ინთიზარი!
 ბითუმ ჩილამბრეფეთე იბგარტუ ზარი-ზარი!
 ჟური არ გზას გებდგითათ, არ ხოჯი, არ მოზარი!
 კაი იზხერხასერენ, ინგლისი რენ ხიზარი,
 ბიდათ ისინაშა დო და ბომჯეინათ დავარი! 30
 იჭტი სოზი ქომომჩი, ჰაწი მუნ მომივარი,
 თხირი დომიკორობი, ბითუმ თუდე დობლარი,
 ეველურ ხევარდა რე, ვოლოდარე ტიმარი!
 ხე ბილარე უბაშა, ისტერ გენჩი შამარი!
 არ მორახუნაფასე დეთმიშ-იქი დამარი, 35
 ტუცანობა ქორენ დო უქუ მოდ რენ ზიმარი?
 ბაზი ჩოლი დერეფეს ქოდოლოხედუნ მარი,
 ხოლო გობუცონარე ვეთასულეს მასარი,

დივი მეანთალონი, არ გექჩარე ტოქსარი¹,
 ფენჯერე გენკოლი-ის, არ ქომეგოსოსარი,
 მციქა დაჰა დირდიკო, ე ბოი ოროსარი,
 5 ქოდოფხედუტით, ამა არ ვარ ბძირით ქინარი,
 ხოლ შენლული ქორენ-ი ჰემ ნურიე ბაზარი?
 სი ხაბერი ვარ გილუნ, მა სჰანდა მ-ლუნ ზორი,
 მა ჰაქოლე ბიბგარ დო სი ჯირჯილი მოთ შორი?
 ბათუმიშა ბიდი-ის, ბურგული გებიშორი,
 10 ჰექო ზულას ბიბონი, წკარი ვარ ოკომწკორი,
 გჟუზიშ თუთას ცინი რტუ, მა მუფერეფე მწორი,
 სარხოში დობივი-დო სოქალიშა დოფთორი,
 ქემერი ქორტა-შა-ქის, მა ვარ მოგოწკამ თორი,
 დიდო გური მუხთუ დო მიწუ-ქი „გოწითორი!“

15

ფაშა მოლათურ-ნანუნ-ოლლი,
 30 წ. აბუ სუტლა 13.VIII, 1917.
 ეზნა-ება მოხუცი, და სხვები².

20

¹ ქ-ს ზევით წერია კ (ტოქსარი).

² კიდენე მიწერილი აქეს:

„ზასან მოლლა ეიუ-ოლლი. ქუთაისში, მიხაილოვს დაბლა; ქართული იცის, მეზმარება გარჩევაში“.

(„მიხაილოვი“, ალბათ, ქუთაისელ ფოტოგრაფ მიხაილოვს გულისხმობს.— ა. ჩ.).

ათინური კილოკავი

66. * *

არ შეპერის ა ხორდა ქორტუ. ოფშა კონაღეფე-ობორეფე უღურ-
ტუ, ზენგინი ორტუ. ტკუ-ჩი, „მა მითიქ ემქოფასერე დო მა-ნა ვუწ-
ვარე, დულა, ახენას-ნა, მუ-თი მილუნ, ირი მეფჩარე!“

5

უკითხეს-ჩი „სი მუჲა უწვარე?“—„მა-ნა ემქოფასერე, კოჩიქ ყურე-
ნეჩი ნდლას, კა-ტა სერის ვი ჭარა ბიბილი დულაჲ ასერე!“

ჰამ დულდას მითის ვარ ამვალუ. უკანხე არ კოჩიქ ტკუ-ჩი, „ესე
მალი სკანი მომჩა-ნა, მა ქემქოფი, სი-ნა იტურ-სტერი, დაჰა ოფშა-
თი ბიბილი დულდა დოჰარე.“ ართიკარტი ქემქოფეს. სერის ქოდი-
ჯინეს, ვი ჭარა დოჲუ.

10

ჰაშო კატა სერის, ეჩი-დო-ვი სერის დოჲუ. ამა კოჩის ართუქ
ნუსტუ, ვათ ახენას ოგნუ. კოჩი მერალითე იღუშუნამს დო გულუნ.
ბაშკა ა დიდა-ხორდა ქომოსტუ, უწუ-ჩი, „ე სკირი, მუჲა იღუშუ-
ნამ?“—„მა-ნა ვიღუშუნამ, დულდას მუ-თი ლაჯი ვარ უღუნ-ჩი! გი-
წვა!“—„ღემიწვი, ბეჩი ლაჯი ქოგიძირარე!“

15

ჰინდოს დიდას დუწუ, მუქო აღოდუ ეჩი-დო-ვი ნდლას-ნა ბიბი-
ლი-დულდა ნა უ, ართუქ-ნა ნუსტუ, ვარ ახენასერე. ვარ ახენას, კო-
ნაღეფე ვარ ეაქოფასერე. ჰინდოს დიდაქ უწუ-ჩი—„იდი ოხორიშე,
ხორდას უწვი-ჩი—„ნანა შქიმი მოხტასერე“, ჩალეტი მომალუ. ფენ-
ჯერეშე გამაწვრითო დო მჩვით! მა-თი ფაიტონის გეფხედა დო მეფ-
ტარე. კონალი თუდეშა მეფთა-ს, ნანა შქიმი მულუნ-დეი, მემავით!“

20

არ დაჰა ცადეს-ჩი, მენდრაშე არ ფაიტონი მულუნ. კოჩიქ ტკუ-ჩი,
„ჰერალდა, ნანა-შქიმი მულუნ!“ კონალი თუდეშა მოხტეს, ნაგეს დო
ალი ქოდოლეაბეს, ჟინკალე ქებტეს. დოხედეს-ბილე, დიდაქ ტკუ-ჩი,
„გალე მალენ! გალე-ნა ილ'ვენ, სჯა ქომოწირი!“ ქოწირეს, დიდა გა-
ლე იგზალუ. დულდა ჰუში დოჲუ დო ქომოხტუ. დოხედუ-ბილე, ხო-
ლო—„მალენ“-დეი, ხოლო იგზალუ, ხოლო ქომოხტუ. ჰაშო ლიმჯიშა
ეჩი-დო-ვი ჭარა გალე იგზალუ.

25

- ხორდაქ დიდას უწუ-ჩი „ჰანდა ვალე მოთ ულურ, მუჲა ვალო-
დენ? მარაზი გილუნ-ნა, ეჩიმი მოვიდონათ, გილაჯას!“ ჰინდოს დიდაქ
ტკუ-ჩი, „შქიმი მარაზი ეჩიმიში დო ოლაჯუში დულა ვარ ონუ!“
— „მორო მუჲა ონ?“ — „რამეტლი ჰამ ბერეში ბაბა ბიბილი დულა
5 ოფშა ხაზი ავერტუ. კატა სერის ვი ღარა იქუმტუ. ვა ფჩიტურტი,
რაზი ვა ვიიკო-ს, ზორეფეთე-თი იქუმტუ. დიშირუ დო ჭორეერეფე ქო-
კინთხუ, უური-თი არ დიჲუ. ჰეშენი ვა მაკაჩენ. ჰამუს მუ-თი ჩარე
ვარ ულუნ!“
- ჰინდოს ხორდა-თი-ქ იდუშუნუ-ჩი, „მა-თი ჰიშო დომადასერე“ —
10 დეი, აშკურინუ. იცადუ-ს. კითი გიზუმუ-ჩი, უურ ჭორერიში ოშქენა
ა კითი დოსქუდუ. ტკუ-ჩი, „შქიმი-თი დიშირუ, მციქა დოსქუდუ. მა-
თი ართუქ ვა-თი ვოხინაფა!“
- სერის დიჯინეს, ქომოჯი მუშიქ ტკუ-ჩი „ჰადდე, ჰადდე, ხოლო
პათ!“ ხორდაქ ტკუ-ჩი, „მა დაჰა ვა ვიქუმ!“ — „მუჲაშენი ვარ იქუმ?
15 ვი სერი დაჰა პათერე, შკუ ჰიშო მიზიტაფურან.“ ხორდაქ ტკუ-ჩი,
„ბაბა სკანიქ ნანა სკანის-თი ჰიშო ოლოდამტუ დო ჭორეერეფე არ
დვაჲუ. ჰუს შენდი ვა დუგუთუნ, მა-თი ჰიშო დომადოსერე-დეი, მაშ-
კურინენ! მალი შქიმი, კონალეფე შქიმი, ფარა შკიმი, მუ-თი მილუნ,
ირი სკან ორტას, დაჰა ჰამ დულა ვათო პათ!“
- 20 მოდელუ დო ხაზირი ფარაფე (გენჰარერეფე) — ნა ულურტუ, მთელი
კოჩის ქომეჩუ. დიდა-ხორდაქ კოჩი დოჩუღეთინუ. დიდა ულურტუ-
შა, კოჩიქ სორდაში ტობაშე არ ხეშა (აუჯი) მკითა ალთენი ქომეჩუ
დო იგზალუ.

67. ბალკანოში მუხარაბე

- 25 ჩამილ ფაშაქ უროში-დო-ოში გვერდი შილა ასკერი ნაშკუ (ნაშ-
ქუ). ჰიმ სვა ბოში ქოდოსქუდუ. ჰინდოს ბოლგარი, სირფი, კარადახ
(კარადალ), დონან — ჰამ ოთხო თანექ ქომოხთეს დო პოლი ექოფუმ-
ტეს.
- 30 ლაზური ასკერეფე მენდახტეს დო ჰინი ომტინეს, ლაქინ ეღირნე
გერი ქეჰოფეს. ართი სვალეფე ვარ ევაჰოფეს დო ართი დუველეფეშ-
კალა მუზაქერეს ორტეს (იხაპარტეს). უკაჩხე ჰანეფეს მილეთი (კო-
ჩეფე) ოფშა ხავი დიჲუ.
- 35 ჰინდოს რიზენის ა ბუტესერიფი ქომოხტუ, ფელი ვორსი კოჩი
ორტუ, ნოსი ოფშა ულურტუ. ოფშა-თი ჰარა უძიტაფურტუ. ჰუს
ჰიმ მუტესერიფი ჰად/ი (ათინაშა) ქომოხტუ. ამა მუშენი მოხტუ? მე-
გერ ათინას დუზბაში ალი-ალა ორტუ, ფელი ვორსი კოჩი ორტუ.

ჰამ კოჩიქ ეშქიაფე ეოსის კოფუმტუ. ჰუს ჰამ აფუბაში ეშქიაფექ დოილეს. მუტესერიფი ჰეშენი ქომოხტუ.

ჰაქონი მორდერი კოჩეფე-ქი (ჩი) ალაფე ირი ბითუმი (ბითუნი) ქოკოკორობუ: „ჰამ ეშქიაფე მოფონით დო თესლიმი ქომომჩით (ხეფეს ქომომჩით)“—უწუ. ალაფექ უწვეს-ქი, „ვარ მომაფონერან!“ 5

ჰინდოს ვაფურის ქოდოლობლუ დო ოშქუმტუ ბაშქა სუაშე. ჰიმდოს (ალაფექ უწვეს): „არ ხაფთა იზინი მომჩით, ჰინი ბგორათ, ქობძირათ დო მოვიფონათ დო თესლიმი გოლოდათ!“

ჰინდოს ვაფურიშე ქოგამიფონუ ალაფე დო ჩოფეფეშე მენდაშქუ. ეშქიაფე ქომოიფონეს, მუტესერიფის ქომეჩეს. ჰიმ მუტესერიფი ჰისტერი კოჩი ორტუ-ქი, სო-თი ეშქია ორტუ, ირი ბითუმიქ ტუფელი ფხუჯი ქომოილუ დო ქომოხტუ დო თესლიმი დიფუ, ხაფისი ქომოლოხუნუ. 10

ა-სტერი ეოსის კოჩი ორტუ. უკაჩხე ტრაპუზანის ვალი დოწოფხეს (დიფუ). 15

[ჰაკი ეყ. მაზინ-ხადე.

ათინური...ნოლაში ჩოიშა, 38 წანერი.

ათინა, 23.VII.1917].

68. ჰუსუნერი მუხარებე

ვალი დიფუ-შ-კულე სეყერბერლული-ემირი ქომოხტუ. ხუ თუთაშ-კულე მუხარებე ქოგიკქუ. ხაფისეფე ვალიქ ქოგამიფონუ დო მუხარებეშა მენდოშქუ. მუხარებე ხოპეს იერტუ. ხაფისეფე ჩეთე დოწოფხეს, მურლულიშა მუხარებეთე მენდახტეს. სუმ თუთა ქოროხი ქინარი (ჩინარი) მუხარებე დოფეს. ურუსი კუვეთი ოფშა (ზადლე) დოწოფხუ დო ქომოფონუ დო შქუნი ჩეთეფე გერი (გერი) გოიქთეს (გოაქთეს). 25

არ დო გიერი წანა არხაეე ხუდუდი (ჰუდუდი) დოწოფხეს, ჰეკო მუხაოებე იქუმტეს. ერზურუმი ოკიხუ-სი, არხაეე-თი ოკიხუ. თრაპუზანი დო მელე ხაშოთი-დერეში ქინარი ჰუს-თი მუხარებე იქუმან. შქუ (შკუ) დოლოხე დოფსქუდით. შქუ მუთუ ვარ მოლოდეს, ურუსიში ასკერეფე ეოსის მცადეს, ნაშუსი შქუნი ვარ ელვაბეს. 30

ოშკომალე ვარ დომისქულესდორტუ. კავკასიშა/ე მუსლიმანი დო გურჯეფე (ჯურჯეფე) დანე მომიჯლონეს, ფარა ქოგომირთეს. ჰუს-თი ლაზუტი მოჩილამან, ქიმი ფარათე მომჩამან, ოფშა ფუკარას დიხო-ფარა მეჩამან. რაჰათი ვორეთ. ბუ-თი გამაფჩათენ (გამაფჩათერე), 35 ფარათე ემიქოფამან. ბელაჰაეა მუთუ ვარ ემიქოფამან. ეოსის მცა-

დუმან ჰეს-თი-შ-კულე მუდა მასერე, ღორმოთის უშქუნ. ღორმოთი ვროსი (ვროსი) ასერე. შქე-ნა მოწყედეს-ფე, ღორმოთი ვროსი ოწყედას.

[ჰაკი ეფ. მამინ-ხადე.

ათინური--ნოლაში ჩოიშა, 38 წანერი.

ათინა, 23.VII.1917 წ.]

5

69. ათინური ოხორეფე დო ათინურეფიში (?) დულაჲ

ოფშა ფარა-ნა უღუნ კოჩეფეს, ქეაში ოხორი უღურან, ფარა-ნა ვარ უღურან-ფეს, ფიცარიში ოხორი უღურან. ლეტაფე ნიშის ლა-
 10 ზუტი ხაშქემან, ბრინძი-თი ხაშქემან, ლობდა-თი ხაშქემან. მცხელი, ოშქერი ადერან, ფორთიკალი ადერან, თხირი ადერან, დიკა-თი ადერან. გეტას-ულე-თი ადერან: ლუ, მეროჯა, შერიარი მეროჯა, შუ-
 15 კა, ფსუტოჯია, კასტანე, პროსკა, კრომი, ფატლიჯანი, წულუ ფატ-ლიჯანი (დომათის). ურძქნი-თი იენ (აენ), ხეივა-თი იენ, ნარი, სკი-ლიმენტრი, მდუთი, ბული. ლული, ოპბრი, ნეძი (ნეზი), ვიშნა/ე, მწუ, ხურბა, კიზილჯული, ატამბა, ლიმონი. თრუნჯი (არარანძი, არარან-
 ცი),—მეფეფე ჰაკუ აენ.

მეფევესუხი ჯალეფეში დოხო: თხომპუ, წიფრი, კუბრი, მულა, ფლამერი (ფაგეფე მუში ფუჯი იმფოს), ცხემბრი, კონი, მტური
 20 ნეზი, ქჩე ნჯა (ქჩე მჯა), ნუკუმბა, მშკერი, მშკერი ნკოლო, ანცერა. კანდლუ (მტური-თი იენ, ოხინი-თი იენ).

ჰაკონი კოჩეფე ქიმი მუში სოხეში, მურლული, ოზურგეთიშა თუ-
 თუნ იქუმან, ჰიმი-თი რუსიდეშე უღვან (უღურან); ფურუნჯილული
 იქუმან, ქიმი-თი ჰაკ ლეტა ხაშქემან. ფარა-ნა უღუნ, დექანჯილული
 25 იქუმს, ქიმი-თი-ქ თერზილული იქუმს, ქიმი-თი (?) კაიკილული იქუმს, ქიმი-თი (?) ჰიჩი მუთი ვარ იქუმს, კუმარი იბის (< იბირს). ჩაფქუნეფეში დულაჲ ჰიმ ონ. ქიმი-თი-ქ ღორმოთიქ მუქე გზა ოწირუ, ჰიშო დუ-
 ზი უღუნ, ქიმი-თი-ქ კოჩი ილამს, ზანფარალული იქუმს, ოროსფი ოხმარამს, მუ-თი ძირა სერე, ნიხირამს, მუდა ხავონობა ახენასერე,
 30 იქუმს (დიქუმს), ვარ ახენასერე, ჩითუმს. ჰიმუშენი ღორმოთიქ ვა-ქიტი მუშის მკიმა ვარ ომკიმა, იხაშქენ-ფე-ქი ლაზუტი, დიკა (ნდიკა), არფა, ლობდა, ბრინძი, ირით'ესული ჰანი ვარ' მზგულდუნ. მუშენი ვარ მზგულდუნ? ჰიმ კოჩეფექ ხავონობა იქუმან. ჰეშენი ვა მზგულდუნ; ღორმოთიქ რისკი შქენი ემიკოფამან (ვარ მომჰამან). ეგე-
 35 რე (ეჯერ) ჰიმ კოჩეფექ ჰიშო ვარ ეკეს, ირი ბითუმი შქე, ღორმ-თიქ მუქე გზა მოწირეს, ვიდიკოთ, ირით'ესული ვორსი (კაი) მომჰან-ნერ'ატუ, კოჩეფე შქენის ვაკიტი მუშის მკიმა მკიმასერატუ, ბერეჟე-

თი ოფშა იასერტუ, ოზაბუნუ მციქა იასერტუ, ღურა მციქა იასერტუ.

შქუ ხავი კოჩეფე ვორეთ. წულუ-მორდერი ვარ ვიჩინამთ. მუთიშე ონჯლორე ვარ მაფერან. ჰეშენი გერი დოფსქუდით. ჰაი-ნა დოფსქუდით-შენი. მქეთები ვარ ვიქუმთ, ხოჯა ვა დოვოხუნამთ, ჰარა ვარ ვიტუმთ. ბერეფე შქუნი მქეთებიშე ვარ ვოშქუმთ. ჰარა ვარ ვოზიტაფამთ. ჰიმუშენი კოჩი ვარ ვიფერთ. არ დაჰა ჰამ ოხორძალეფე ჰაშო აჩილი ნოლანე მოლვა, ნოლანე მულურან, ნოლას ჰაშო იხაჰარან. ჰამუს ღორმოთი რაზი ვარ ონ. ჰიმუშენი ღორმოთიქ ირი ბითუმის ხავი მცადუმან.

[ჰაკი ეა. მამინ-ხადე,
ათინური-ნოლანე ჩოიზა, 38 წანერი.
ათინა, 23.VII.1917].

70. ლაზუტი ჯარი მუჰე ინე?

ოჯორეში წულუს ჰიჯი ეფუშკორამან, დოლოხე მუშიში ჰიპილაფე ქოგამულამან დო მეხუმან. აღის თოქი ქოჯუდუმან, მაისი თუთას (ოხაშქუ ვაკიტის) ლაზუტი-თასი ქოდოლობლამან დო შკას ქელიბამან დო 'ც'ონას ხაშქუმან დო ჰაშო ბერჯითე ვოლი დიქუმან. თასი ექოფუმან დო არ თოლი ქოდოლოტოჩამან, ბერჯითე ჰაშო ქეაუთუმან დო ლაზუტი იენ. არ თუთაშე (?) უკაჩხე ბერჯითე ლაზუტიში მზგულა გუბერგამან ჩაირეფე. ეჩი ნდლას უკალე არ დაჰა დობერგუმან. უკაჩხე ლაზუტი ქელიდუმს დო ტახეა თუთას დოტახუმან დო სერენდეს ქოჯობლამან დო ხომბას-ის, კალათითე ქოჯილამან დო დონჩხეარუმან. ქარმატეს ქოჯუდუმან, დიიმქვენ, მჩვერი დიენ. დაჩხურის გესტა ქომუთუმან, მჩვერი ონცორეთე სარლა დოლოხე დონცორომ-ნ დო ჯუმუ ქუკათამან დო ტლცა წარითე დოშოლუმან; ზი-მარი დიენ. გესტა ქოჯილამან, ზიმარი ქოგედუმან, და საჯი, და ფაერი ქეფუთუმან, ართა,კალითე დაჩხური ქეობლამან, არ საათიშე დიქვენ. დიქვას, ეფათხუმან, ჯარი გესტაშე ქოჯილამან დო სოფრას ქოგეტახუმან დო დოხედურან დო იმხორან.

მუდაშ-კალა იმხორან? ფუკარა ონუ-ნა, ლუ, ლობდა, ქაფჩა, ბეაშ-კალა (მეაშ-კალა) იმხორან; ზენგინი ონუ-ნა, ფენირიში (ვალიში) მუხლამა, თოფრი, ხორციში დახნი, სარმა, ვორსი შეე მუდა ორტუქო, ძირამს დო იმხორს. ფუკარას ჰეშო ვარ აშკომენ.

[ხუსენი ეა. ბაცა-ხადე,
52 წ. ს. ჯაჯივათ-იდან]
28.VII.1917.

71. უნოსე დილენჯი

არ დილენჯი მელე ქოგობრუ. უკაჩხე არ ოხორიშა იზალუ. უკა-
 5 და'ე' იდუ-ს, არ ბოზო-მოთა ობერი შუმთუ. უკაგე დილენჯი იზალუ
 დანიენ მუში. უკადა'ე' თოლი ქოჯედუ ბოზო-მოთას. დილემჯი ჰიქო
 სერი ქოდოგუთუ. ჰიმუს არ მუმული უდონურტუ დო ოხორი მუში
 საჰიბის ქომეჩუ. „ემიზდი“-ა, უწუუ.

უკაჩხელე კალათის ქომეშახუნეს, ქომუთევს დო ედუზდეს. უკაჩხე
 სერი დიგუ. ოხორიში ბოზო-მოთა ჩაქი (ჰაკი) მუში ნაშქუ. ნაშქუ
 10 დო დიჯინეს. უკადა'ე' სერისო მოდელუ დილენჯი. ბოზო-მოთაში
 ჩაქი ქეკოფუ დო მუმულიში დუდი ნუკვათუ დო გერ-გერინე ქოდო-
 დუ. უკაჩხე ქუმანი დიგუ. მოდელესო, — „ჩოი ჩქიმიშა ვიდარე“, —
 თქუ დილენჯიქ. ბოზოში ნანაქ უწუ-ჩი, — „ჯარი (ჯარი) კაჭალ-
 თი დოი დო ჰიშო(თ)იდარე!“ უკაჩხე ჯარი ოშკომუ, უკადა'ე' უწუ-
 15 ჩი -მუმული ქომომჩი!“ მუმული მეჩანერ'ტუ, დუდი მეკვათერი
 ორტუ.

უკაჩხე დილენჯი'ქ კიგუ: „მუმული შქიმი დუდი მეკვათერი მოთ
 ონუ-ი?“ უკაჩხე უწევს: „ჟურ თანე მექჩათერე!“ — „ბაშკა მუმული
 20 ვა ბგორუმ, ილა შქიმი მუმული ბგორუმ!“ — „ოთხო თანე მექჩათე-
 რე!“ ჰიმ ხოლო კიგუ. უკადა'ე' — „ალთუნი მექჩათ!“ ხოლო კიგუ,
 კიგუ, კიგუ. ოფშა კოჩი ქოგვაფინეს

„მუდა მექჩათ, მუდა გიკორენ?“ — „და მუმული შქიმი და ჰიმუს
 25 დუდი-ნა ნუკვათუ. ხამეფე ფცადათერე!“

ბოზო-მოთაში ჩაქი დინცხირარი ორტუ. — „მუმული შქიმი ჰამუქ
 ნუკვათუ! ჰამ ბოზო-მოთა ეფქოფარე!“

ჰიმ ბოზო-მოთა ქომეჩეს. მორდერი ჰუვალი (!) ქოდოლოხუნუ ბო-
 25 ზო-მოთა, კაპულა (!) ქომოდბუ დო ულუნ. იდუ, იდუ, აჯი გუ. აჯი
 გუ-სო (ჯარი შკორუ-სო), არ დუდუნი ოხორიშე რასტი მოხტუ. ჰიმ —
 „მა აჯი ვორე. ა-მციქა ჯარი ქომომჩითო. ფშკომარე!“ ჰიმ დუდუ-
 ნიშ საჰიბი (!). უწუ-ჩი „არ წარი ქომომილი-ა. მოხთა-სო, ჯარი
 30 შკომარე!“

უკაგე უწუ: „ჰუვალი შქიმი ნაქ დობდვა?“ — „ჰუვალი სკანი ქო-
 მომჩი დო ებზდარე!“ ჰუვალი მუში ქომეჩუ დო ეხდუ.

ჰიშო დილენჯი წარიშე ი'გ'ზალუ. ბოზოქ უწუუ (დუდუნიში სა-
 35 ჰიბის): „მა ჰუვალიშე ქოგამამიგონი!“ ქოგამონეს, დომუღლეს დო
 არ მორდერი ჩობანი. ლაქი ჰუვალის ქოდოლოხუნეს. ჯაოი ქოდო-
 ლუბდეს ოფშა. „შკომის“-დეი.

უკადგე მუ-თი ვარ, დილენჯი ქომობთუ. ჯარი ქოჩეს, ეორსი შკო-
მუ დო ქუვალე მუში კაპულა ქომობთუ დო გზა ეკოფუ დო ულუნ,
ულუნ. ულუნ. ლაქი ფაცხალუე კაპულა მუშის. დილენჯიქ უწუ-ჩი:
„ჭელბეთე დარლანდუნ, ქომიშქუნ, დუზღემესი დოფხედათ-და, ლი'მ-
ფხონა ფწილარე დო დოვორჩა დო დოფხედათერე“-ა. ლიმფხონა
წილუ, წილუ დო დუშელი-სტერი პეჯი-პეჯი ქოდორჩუ. ქუვალე მუ-
ში პიჯი გუნწუ, ბოზო გამიგონასერტუ. მორდერი ლაქი დუდი გა-
მილუ დო ოშკომუ კოჩი.

შაქირე (|| შაჩირე) გენჯალა-ხადე.

67 წ. (ოსმან ეფ. დედა),

სოფ. შილერიითი (შილეთი), 27.VII.1917.

72. აში აკარდაში

არ ოხორის ეურ თანე არ ბადი დო არ დიდა ქორტეს. ნეძი
ოფშა ულუტეს. მქათუ (მქვაფუ)¹ ულურტუ. უკაჩხე ლაქი ნაგუ. ლაქი
უწუ-ჩი „ნაქ ულურ, აკარდაში?“—„დიდა'ში ოხორიშა/ე ვულურ, სი-
თი მეხთარე, ოფშა ნეძი ულუნო, მეეიხირათერე!“

უკადგე იდეს, იდეს დო მუმული ნაგეს. მუმული(!) უწუ: „ნაქ
ულურ'ათ, აკარდაშეფე?“—„დიდა ოხორიშა/ე ვულურთ. სი-თი მეხ-
თარე!“ უკაჩხე იდეს, იდეს დო ჩივი (ქივი) ნაგეს. ჩივი(!) უწუ: „ნაქ
ულურ'ათ აკარდაშეფე?“—„ნეძიშ მეხირუშა ვულურ'ათ!“ „პიმუ-თი
ჭინიშ-კალა იგზალუ. კოპალი ნაგეს.—„ნაქ ულურ'ათ აკარდაშეფე?“—
„ნეძიშ ოხირუშა ვულურ'ათ!“—„მა-თი მენდემიგონით“-ია. „სი მუდა
არე-ა?“—„ეკნათე (ეკნაშ-კალა) დოფხედარე“-ა! იდეს, იდეს დო ქუ-
ვალე ნაგეს. ქუვალე უწუ-ჩი, „ნაქ ულურ'ათ აკარდაშეფე?“—„ნეძიშ
ოხირუშა ვულურ'ათ!“—„მა-თი მენდემიგონით“-ია! „სი მუდა არე“-ა?
—„ნეძი დოლომობლათერე-ა მა“-ია! იდეს. იდეს დო ოზმაშე ნა-
გეს.—„ნაქ ულურ'ათ აკარდაშეფე?“—„დიდაში ნეძიშე ვულურ'ათ“-ია.

აში აკარდაში იხალეს, იხალეს დო დიდა(შ) ოხორიშა მენდახტეს.
ბადი დო დიდა დიჯინეს. მუმული ოჯალის ტუტაფუნას ქოდოხედუ.
ჩივი კულის ქოჯიცონუ. ლაქი ეკნას ქელიჯინუ, კოპალი ეკნა თუდე
ქეწილუ. უკად მქათუ ოზმაშე დო ქუვალე (მქუვალე) ონცხონის ქეხ-
ტეს. ნე'ნ'ი ჯუბლუტუ დიდას. ნეძი ოზმაშე დოლომობლამტეს დო ქუ-
ვალის მუნქთამტეს. დიდაქ ბადის უფუხო: „ე. ბადი-ა, მოსელი-ა.
ნეძი ნიხირამან“-ია! ბადი (!) უწუ: „მინ მოხთასერტუ-ია, მი-თი ვარ
ონ“-ია! დიდა მოსელიუ, ეური-თი მოსელიეს ბერა-ბერი. დაჩხური

¹ ტექსტში ჩაწერილია (რუსულად): „მომთხრობმა გაპოთქვა მქვაფუ“.

² ტექსტში წერია (რუსულად): „ისმის, როგორც ნაა“.

ჩიორპიტი (ქირპიტი) ვარ ულუტეს, დაჩხური ოგზასერტუ. უკად მუ-
მული ფათფათუ-სო (ფოთფოთუ-სო), თოლფეფეს მტუტა ქომეშკვაბლუ
დიდას. ბადი გალე გამახტესურტუ, კოპალი ქოგოჰანთხუ, ლაქი
5 უქინხე ნოკაპუ. მკაფუ დო ქუვალე დო ოზმაშე (!) ნეძი ნიხირეს, ექო-
ფეს დო იგზალეს.

[შაქირე (II შაჩირე) გენჯალა-ზადე,

67 წ., ოსნან ეფ. დედა.

სოფ. შილერით (შილეით), 27 VII.1917].

73. კონჯოლოზი ნდლა¹

10 კონჯოლოზი უჩა ონ, თომალდარი. პანდა ზულას ონ დო აღანი
წანას ზულაშე გალე გამულუნ დო შქი ნდლას ჩოგეჟეს გოლუნ. გზას
მეგ-გას-ნა, დო გიკითხას-ნა დოხო სკანი,— „უჩა მემედი ონ დოხო
შქიმი“, უწვარე. „სო ულურ, გიკითხასერე, — „უჩა ოხორიშა ვულურ“,
უწვარე.

15 ჰინდოს „იგზალი“, გიწვასერე. ეჯერ „ქჩე“ დოგაზიტას-ნა, გოკ-
ქირდასერე. შქი ნდლას ბისმილლაითე კავეფეს ეფუთვათერე სერის.
ვარ ეფუთვათ-ნა. კონჯოლოზიქ კუდელი ქოდოლონწასერე (ეკუფსა-
სერე) დო უკად ჰიქელენდო წარი ოშვატ-(ოშვათ)-ნა, დუთარი მა-
რაზი გაჰანენე. ცხიკი-თი დობალუნ. „ბისმილლა“ დოთქვა-ნა, „ბის-
20 მილლა“ ვარ თქვა-ნა, მუ-თი ეფუთვიკო, ვარ იენ. შქი ნდლაშ უკალე
ზულაშე მენდულუნ, ზულა დიენ მორდერი.

ა სერის დიდაქ, დიდა-ხორძა, ოხორი ნუშის დაჩხურიშ-კალა
ხერტუ, თხვერი თხუნტუ. კონჯოლოზიში ნდლა ორტუ. სერის(ო)
დიდაქ(ო) თხვერი თხუმტუ-შა, კონჯოლოზი კლემერიშე ქოჯებტუ.
25 დიდა-ხორძას აშკურინუ. დიდაქ მუ წოფხუ, კონჯოლოზი-თი-ქ უ:
დიდაქ თხუმტუ, კონჯოლოზი-თი-ქ თხუმტუ, დაჩხურის ეკუნტორუ.
კონჯოლოზი-თი-ქ ეკუნტორუ. ჯოტილუ, კონჯოლოზი-თი-ქ ჯოტი-
ლუ. მუ დულაშ უ, კონჯოლოზი-თი-ქ უ. დიდაქ იღუმუნუ — „დაჩ-
ხური მევიწა, კონჯოლოზიქ დაჩხური ნინწასერე, ჰინდოს თომა
30 მუში ადვასერე, ოხორიშე იმტასერე“.

დიდაქ დაჩხური ქონინწუ, უკაჩხე კონჯოლოზი-თი-ქ ქონინწუ.
ჰიმდოს კონჯოლოზიშ თომას ქონამბინუ დო კონჯოლოზი იმტუ.
მატეანი კონჯოლოზიქ უკითხუ: „მიქ გოდოდუ?“ — „მითიქ ვარ, მა
პი, მა პი!“

35 [ოსმან ეფ. გენჯალა-ზადე
შილერითი] 27.VII. 17.

¹ ს:თაურთან წერია: „1—15 თუთა მორდერი, სხეების თქმით—ხრისტანაში
24—6 თუთა მორდერი“.

74. დელიზი მისალი

არ დიდას ჟურ ბიკი ქუფონუნ: არ ნოსონი ორტუ, არაი დელი ორტუ. ჰუს ჯუმალეფექ ლივადის დულდა იქუმან. დელიქ უწუთ ჯუმა მუშის-ჩი, „მა ვიდა დო ნანა-შქიმის ა ხურა დევეუმბონა!“—
„იდი, დუმბონი“, უწუთ.

ჰუს დელიქ მორდერი კუკათე წარი ქონობუ. წარი ვორსი დობაშკალუ (დობარხალუ). ნანა-მეშის შედეფე გორჩუ.—„ე, ნანა-შქიმი, ა ხურა დევიმბონა!“ ნანა-მეშის ხარხალერი წარი დუდიშა მუქეთუ. ნანა-მეში დოღურუ. ხაშკალერი წარი მუქეთუ-ს, კიბრეფე (კირბეფე) გეჯირჯილუ. უკად უწუ-ჩი, „ე, ნანა-შქიმი, აჯი იი (იდი), ა ჯარი ქოფრა! ხურა-ნა გიშბონი, ხაზი ვადუ დო გადიცინენ!—
უკახხე მაქვალი დუქუ. მაქვალი დუფორცუ დო კიბრეფეს (კირბეფეს) ნუჯურჯოლამს: „შკომი, ე ნანა-შქიმი, ვა შკომა-ნა, მა ვიმბორ!“

ა-მციქა ჩენდიქ ოშკომუ, ხოლო ნუგურჯოლამს კიბრეფეს.—„ე ნანა-შქიმი, დიცამ დო ნუფაშენი ვა იმბორ? ჟოღირე მა ვიმბორ—
დო ჩენდიქ ოშკომუ. უკახხე ლივადიშა იგზალუ.

უკახხე აკილი ჯუმა ნუშიქ უწუ-ჩი „ე ჯუმა-შქიმი, ნანა-შქენის ხურა დუმბონი-ი?“—„ა ვორსი ხურა დევეუმბონი დო ხაზი-ნა აფუ-თე, დიცამს. მაქვალი დევეუჯიბი დო ვა შკომუ დო მა ოფშკომი!“

ჰინდოს ჯუმა ნუში ოგნუ-ჩი, ხაშკალერი წარი მუქეთუ.—„ჰადდე, ვიგზალათ, ე ჯუმა! ა ქოფცადათ ნანა-შქენის!“—უწუ აკილიქ. იგ-ზალეს ოხორიშა. აკილიქ ცადუ-ჩი, ნანა მუში გოჯირჯილერი ქე-ლაძუნ. ჰინდოს—„ე ჯუმა, მუფა ი სი? ნანა-შქენი დოღურინი!“
ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი, „მა ვა ვოღურინი, ხაზი-ნა აფუ-თე, დიცამს.“

ჰუს აკილიქ უწუ-ჩი „ჰამ ა სო-თი მენდიონი დო დოხეი! რქსე უჩემეტიქ ოგნას-ნა, ხათისი ქომოლაშოხუნამან!“ ჰინდოს ა გამატა-ხერი კალათი დელიქ ქექოფუ დო ნანა-მუში ჰიმ კალათის ქოდო-ლოდუ დო ქომოიბუ (ქომოაბუ), დო ილამტუ-შა, კალათიშა გამუ-ველუ დო ვარ ოგნუ. უკახხე კალათის ცადუ-ჩი, მი-თი ვარ ონ. ხუჩელი-ხუჩელი ოხორიშა მულურტუ დო, ჯეკიწერუ-ს, ა ხორძა მულუნ. ჰინდოს დელის ხუჩე აფუ: „მა ორუბას დოლოგოტოჩატუ დო სი ნაქ ულუ?“ დელი ჯერი გოფთუ. ა მორდერი სოპა ქექოფუ დო ჰიმ ხორძაში დუდის ა ქოჯერუ დო დოღურინუ დო ჩენდი ოხორიშა ქომობტუ.

- ჰინდოს აკილიქ უწუ-ჩი „ე ჯუმა, მენდიონი-ი?“—„მენდევიონი დო ათინას ქოდოლოვოტოჩი. უკაჩხე ფცადი-ჩი, ჯერიდე შკიმი მულუნ. ჰინდოს ჯერი გოვიქთი დო ა სოპა ქოჯეფჩი დო მევაშქვი!“
- 5 ჰინდოს აკილიქ იდუშუნუ-ჩი, „ჰამუქ ბაშკა ხორდა დოლურინუ!“ ჰინდოს აკილი იდუ დო ჰიმ ხორდას ა ქოცადუ. კონქშიში ხორდა ლურინერი ქოძუ. ჰინდოს ჯუმა-მუშის უფოხუ: „ე დელი ჯუმა, სი ჰამ მუდა იი, კონქშიში ხორდა დოლურინი!“ ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი, „მა კონქში ხორდა ვა ვოლურინი, ნანა-შკუნი ვოლურინი“. ჰინდოს ჰამ ჯუმალეფექ ჰიმ ხორდა დოხვეს.
- 10 ჰინდოს აკილი ჯუმა-მუში უწუ-ჩი, „ჰადდე, კურბეტიშა ვიგზა-ლათ!“ ვი-ნდლერი გზაშა იგზალეს. ა ალაში დანინე იგზალეს. ჰიმ ალაში დანინე ჩობანი ქოდოგუთეს. არ წანას აში ლირას (ალთუნის) ქოდოგუთეს. ართუქ არ წანა ჩობანლული დუეს (დუფეს).
- 15 ა-ნდას კეჰეფე ონჯინამან დო დელი ოშკურის (ოშკურის) ქეხ-ტუ დო კეჰეფეს უწოლემს-ჩი, „მა ოშკური დეგიბლათერე, მა-თი მიშინახით! ვა მიშინახათ-ნა, დუდი მეგიკვათათერე!“ კეჰეფეს-თი ახვალეს, ახვალეს-ჩი, დუდი ჯაკანეს. ჰინდოს დელიქ ოშკური ქოხოკანუ დო კიამს-ჩი, „ოფშა მიშინახით!“ ა ოშკური თექეს ა ქრას¹ ქოჯაცონუ. ჰეს დელი ოშკურიშა ქოჯეხტუ. ცადუ-ჩი, ანაქ ვარ უშინახეს. თექეს ცადუ-ჩი, არ თანე ქოჯუნცოს².
- 20 ჰინდოს იდუ დო ქეჰოფუ დო ოშკომუ.—„ჰამუქ ემიშინახუ დო ტკვა (თქვა) მუდაშენი ვარ ემიშინახით?“—დო ირის დუდი ნუკვათუ დო ჰინიში ჰინგლალეთე ეჰოფუ დო ჰამ თექეს ქოდოლობუ დო ლიმჯერიშა ჰიმ თექე ეჰოფუ დო ალაში კონახიშა მენდიონუ. ჰინ-
- 25 დოს აკილი ჯუმა-მუშიქ თექე ხვალა ქოძირუ.
- „ე ჯუმა, სი ართი კეჰეფე მუდა ოლოდი?“—„ოშკური ვა მი-შინახეს დო დუდი მეგუკვათი!“—„ე დელი ჯუმა, სი მუდაფერი დუ-ლა ი, ალაქ ოგნას-ნა, დუდი მემიკვათანენე! ჰადდე, მეკვათერი კიქეფე ქომოვილათ დო ახირის დოვომფულათ!“ ჰეს იგზალეს დო,
- 30 აკილიქ არ თანე ქომოილუმს დო მოლამს, დელიქ ჟურ თანე ქომო-დუმს დო მოლამს. ირი დოთორეს. ჰიმ სერის ფარა ნიში ეჰო-ფანენე. ალა-მუშიქ ხორდა მუშის უწუ-ჩი, „ჩობანეფე შკუნი ოქურე იდანენე, ა ჩეშკელი ქონუბი!“ ჰინდოს ა ჩეშკელი ქონუბეს დო ალა ნიშიქ უფოხუ-ჩი „ფარა ტკვანი (თქვანი) ეჰოფით!“
- 35 ჰანი-თი იგზალეს, ფარა ნიში ეჰოფუმან. ჰინდოს დელიქ უწო-

¹ მთქმელმა—ა'რქახ—ინარაო, წერს ი. ყ.

² ქოჯუცონხ-ის ნაცვლადო, შენიშნავს ი. ყ.

ლემს-ჩი, „მა ფარა ოფშა მომჩარე. მა ჟურ თანე ფთორუმტი!“
 ჰინდოს ალა-მუშიქ აკილის უწოლემს-ჩი „მუდა იტუს ჰამუქ?“ — „ჰამ
 დელი ონუ, ნოსი ვარ ეკუზდამს დო იხაპას!“ ჰინდოს დელის ხუჩე
 ადენ-ჩი, „დელი ტკვა ორეთ! ჟურ თანე მა მოვილამტი, არ თანე
 სი მოლამტი; ფარაში ოფშა მა ეფუკოფარე!“ ჰინდოს აკილიქ — 5
 „ჰამ ალა-შკუნი ოგნასერე-დეი—ფარაში ოფშა ჰიმუს ქომეჩი“ — „უწუ
 დო ოთხო ლირა (ალთუნი) დელის ქომეჩუ დო ჟურ ლირა აკი-
 ლიქ ქეჭოფუ.

ჰუს ჩეშკელი ჯიბუმან დო იმხორან დო ალა დო ხანუმი მუში
 დიჯინეს. ჰუს ჰამ დელიქ ჯუმა მუშის უწუ-ჩი — „ე ჯუმა, ა შერეპი 10
 ჩეშკელი ალა-შკუნი დო ხანუმი-შკუნიში ოშკენას ჯევოტაწარე“.
 უკაჩხე აკილიქ უწუ-ჩი, „ჰა, ჰიშო დიენ-ი? ოგნასერე დო ჯემჩანენე!“
 ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი „ნანა ეუხოდო, მა ჯევეტაწარე!“ ეპოფუ
 შერეპითე დო ჟურიითიში ოშკენას ქოჯოტაწუ.

ხანუმი გოკუცხუ. ქომოჯი მუშის უწოლემს: „ე კოჩი, მეგაზგუ-ი, 15
 ჰამ მუდა ი?“ ჰინდოს ალაქ ა ხეფე მენდილუ-ს, ხეფე ჩეშკელის გვა-
 ნამტუ. — „ე ხორდა, ჰამ სი მეგაზგუ!“ ჰინი ოკიილერან; ალაქ იტუს:
 „სი მეგაზგუ!“ ხანუმი-თი-ქ იტუს: „სი მეგაზგუ!“ ჰინი ოკიილერან.
 ჰინდოს აკილიქ ჯუმა მუშის უწუ-ჩი, „ოგნეს, ჰადე, ვიმტათ!“ ჰინ-
 დოს დელი-თი მოდსელუ დო — „მა ჰამ დემირიში ეკნა ჯ/გებწარე“, 20
 — უწუ. — „ჰამ დემირი ეკნა მიქ ილასერე? უწუ აკილიქ. დელიქ —
 „ჰამ ნეკნა მა ვილარე!“ ჯეწუ დო ქომოდბუ დო ულურან.

უკაჩხე ალა დო ხანუმი მოდსელეს, არ დაჰა ცადეს-ჩი, დათალი
 ნიშის ჩეშკელი ქოჯოტაწუნ. ჰინდოს ალას უდოხუ ხანუმიქ: „სი მა
 მიწოლემდი-ჩი „მეგაზგუ“. ელა, ცადი-ჩი, მუდა ონუ?“ ალა-თი ქო- 25
 მოხტუ. ცადუ-ს-ჩი, ჩეშკელი ონუ. „ჰუუ, ჰამ ჩობანიქ მუდა მოლო-
 დეს?“ უკაპუ. ეკნათერე. ცადუ-ჩი, დემირი ეკნა-თი ვარ ონუ. უკად
 ახირიშა იგზალუ. ცადუ-ჩი, კეჰეფე დუდი-მეკვათერ ორან. ჰინდოს
 ხანუმის უდოხუ: „ცადი-ჩი, ჰამ ჩობანეფექ მუდა მოლოდეს?“

უკად დელი დო აკილი ჯუმალეფე იგზალეს ა მორდერი ციფრი- 30
 ში თუდენკალე. ჯუმალეფექ ა ჯარი ოშკომეს დო ართუქ დოლუმ-
 ჯუნ. ჰინდოს (ჰიმდოს)¹ ჯუმალეფე ჰიმ ციფრის ედულურან. ქეხტეს
 დო ქოჯეხედეს. ჰინდოს დელიქ. უწუ-ჩი, „ე ჯუმა, მა ეკნა შკიმი
 ევილარე!“ აკილიქ უწუ-ჩი, „მონკა ონუ, ევალენ-ი?“ — „მა ევილარე!“
 მოდბუ დო ქეილუ. 35

1 ი. ყიფშიძე შენიშნავს: ჰიმდოს ისმისო.

აქშამი დიჟუ, კატირჯეფე ციფრი ოუდენკალე ქომობტეს დო ჯარი ნიში იმხორან. ჰინდოს ჰამ დელიქ ჯუმა მუშის უწუ-ჩი, „ე ჯუმა. ჯეგოფსარე!“ — „ამანი მოთო ქოჯოფსა, ჯემჩანენე!“ ჰინდოს „მა ჯეგოფსარე“, — დო ჯოფსამს. კატირჯეფე — „ჰამ წარი სოლენ-
5 დო მულუნ? ფევათერე“, — დო ოშვეს.

უკაჩხე დელიქ უწუ-ჩი „ე ჯუმა, დომაზგვენ, ჯეგოზგვარე!“ ჰინ-
დოს აკილიქ უწუ-ჩი, „ამანი, მოთო ქოჯოზგვა, ოგნანენე დო
დუდი მემიკვათანენე!“ — „ჰინის მჸთი ვარ აფენერან, დობლური, მა
ჯეგოზგვარე!“ — დო ჯოზგუმს. კატირჯეფე გოაშოშეს. — „ჰამ ცაშა
10 თოფრი ჯულუნ დო ა ქოფცადათ!“ — იგზალეს დო ხეფეფეთე (?)
ქეკოფეს, ცადეს-ჩი, თოფრის-თი ვა ნუმგუმს.

უკაჩხე დელიქ ჯუმა მუშის უწუ-ჩი, „ე ჯუმა, დემირი ეკნა ვო-
კაპინარე!“ ჰინდოს აკილიქ ოპალაკარამს-ჩი, „მო ოკაპინა, უკად-
ოგნანენე დო ოფშა ჯემჩანენე!“ — „ჰაქ ვა-თი ევალან. ეფულენტა-შა,
15 ჯეფჩა დო ვოკაპინარე!“ — დო დემირი ეკნა ჟინდო ნაშქუ: ჰიქელენდო
ეკნა დალევეს ჯანახას-ის, ტოპუფეშა ოფშა ნენა იქუმს. ჰინდოს ჰამ
კატირჯეფეს დო კატირქეფეს „ცა ჯეკორდუ დო მულუნ“ — დეი, იმტეს
დო გური უტვაცეს. ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი. „ჰადდე, ქოჯეფთათ!
ცადი-ჩი, მუშა ქომოლიბური პი?! ირის შური ქევექოფი. ჰიქელენდო
20 ქოჯეხტეს დო ჰუს ჯარი დო ფენირი იჯიბალამან. დელიქ ოფშა
ჯარი იჯიბალუ, აკილიქ ოფშა ფენირი იჯიბალუ დო ულურან, აზული
ნიში იმხორან დო ულურან.

აკილლის ჯარი დეაჩოდუ. ჰინდოს — „ე ჯუმა, ა-მციქა ჯარი ქო-
მონჩი“, უწუ დელის. — „ფენირი მომჩი დო ჯარი მექჩარე!“ ფენირი
25 მეჩუ დო ჯარი ექოფუ დო შკომეს. აკილის ჯარი დეაჩოდუ, ფენი-
რი-თი დეაჩოდუ. დელის უწუ-ჩი „ა-მციქა ჯარი ქომომჩი დო
ოფშკომა“. დელიქ უწუ-ჩი, „მა ჯარი ვა მეჩანენ, მჸ-თი დომაჩოდა-
სერე!“ — „მა აჯლულითე ბლურურ, ა-მციქა ქომომჩი!“ ხოლო ვა
მეჩუ: „ა თოლი სკანი ქეშკილი დო ქომომჩი დო ჯარი მექჩარე!“
3.) ჰინდოს აკილიქ უწუ-ჩი, „თოლი ეშკრღმალენ დო ნჩენენ-ი?“ — „ჯარი
ჯანდირელი ონუ დო ნჩენენ-ი?“

ჰინდოს აკილიქ იდუშუნუ-ჩი. „აჯლულითე-ნა ბლურარე-ში,
ძღერი ბლურა“ დო არ თოლი ეშკილი დო ქომეჩუ. ჰიმუ-თი-ქ ჯარი
ქომეჩუ დო ოშკომეს.

35 ხოლო ანდლერი გზაშა იგზალეს. ხოლო დელი ქოდოხედუ დო
ჯარი იმფხოს, აკილლის ვა მეჩამს. ხოლო აკილი ოპალაკარუ:
„ა-მციქა ქომომჩი!“ ჰინდოს — „ართი თოლი-თი ეშკილი დო ქომო-
მჩი დო ექჩარე!“ — „ა თოლითე ფეშინე სკანი მეველურ, ჰიმ თოლი-

თი ქომეჭა-შ-უკულე მა ვა-თი მემალას!“ ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი, -ვა მეგალას-ნა, მა ნუდა პა? მა ჯარი ვა მეშაჩენ!-“

აკილი აჯითე ღურუნ. ოფშა ოკალაპარუ (?), ვა მეჩუ. ჰინდოს აკილიქ — „ჰაშო აჯლუღითე-ნა ბღურარე-ში, ბარე ა ჯართე ვიძლა დო ჰიშოთე დობღურა“, — დო ართი თოლი-თი ქეშკილუ დო ქომეჩუ; 5
 ა ვორსი ჯართე იძღუ. უკაჩე დელი მოხსელუ დო ულუნ. აკილი ჯუმა მუშიქ ოკალაპარამს-ჩი (?)— „მო მენამუქუმ, მა-თი მენდემიღონი!“ ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი. „სი მა დელი მიწოლემტი. ჰუდ დელი სი ორე-ჩი, ჯარიშ-კალა თოლუფე გომინთური; ჰუა ჰიმ სჯანის სი ხოსკი!“ 10

უკაჩე ჰიმ დელი დივეფეში ოხორიშა იგზალუ. ჰიმ დივეფეშიქ ნანა-ნიშიქ დივეფეს ჯარი უწოფხამტუ. ჰამ დელი, აჯი-ნა ორტუ-შენი, ჰიმ ჯარეფეში ოშკომუს ქოჯოკუ. ჰიმდოს ჰიმ დიდაქო ჰაჰუს უკიდუ: „სი ბერეფე შკიმიში ჯარი მოთ იმხოო? ბერეფე შკიმი ჰუდ აჯი მოხთანენე. ჯარი ვა ძირან-ის, სი ოქჰკოჰანენუ!“ 15

ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი. „მა აჯლუღითე ბღურარე. მა ჰამ ჯარი ფშკომარე! ბერეფე სჯანის ნანა ვუხოდი!“ უკაჩე ჯარი ოშკომუ. ავლამში ჩაილულის ქელიჯინუ. ჰიქ დეაჯინუ. უკად ჰამ დივეფე ქომოხთეს.

ჰამ დივეფე სუმ ჯუმა ორან. ქომოხთეს დო ნანა ნიშის უწვეს-ჩი, 20
 „ჩათუღი (ორდო) ჯარი ქომომიღიო. აჯი ვითთ!“ — „ჯარიში გვერ-დი ა კოჩი მოხტუ დო ოშკომუ“. ჰინდოს — „მუდაშენი მეჩი?“ — უწვეს. ჰინდოს — „ზორილენ ოშკომუ“, — უწუ-ჩი. ჰინდოს ბერეფე მუ-შიქ უწუ-ჩი, „ნაქ იღუ ჰიმ კოჩი?“ — „ჰიქ ელანჯას ჰიმ კოჩი!“

ჰიმდოს ჰამ დივეფე მოხსელეს დო იგზალეს ჰიმ დელიში ძანიგე. 25
 ცადეს, ა კოჩი ქონჯას. — „ოფჰოფათ დო ოფშკომათ“. ტკვეს. ჰინდოს დივეფეში მორდერი (!) ჯუმაღეფე მუშის უწუ-ჩი, „ჰამ კოჩი ხაეი კოჩი ონუ. შკუნი ჯარი ოშკომუ დო ჰაქო ქოდიჯინუ დო შკუნინდე ვარ აშკურინუ დო ქომოლი კოჩი ონუ. ელა. ჰამ ჯუმა დევიხენათ დო სირის დიჯინას-ის, ოფშკომათერე!“ ჰინდოს ჯუმა- 30
 ლეფე მუშიქ — „ჰიშო პათ“. უწვეს.

ჰუდ დელის — „ე ჯუშადი, ე ჯუშადი!“ უდოხეს. ჰინდოს დელი ჯეკუცხუ. ხუ ოკ-ლული ა სობა ქელუქორიტუ. სობა მუში იჯიბალუ დო ადა უსტინე მოხსელუ. მოხსელუ-ს. დივეფეს აშკურინეს. ჰინდოს დივეფე უწვეს-ჩი, „სი ჯუმა შკუნი ორე. შკუ მუდაშენი სობათე 35
 მანთხოხეა?!“ ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი, „ოჩი ჯუმა დემიით, მა-თი ვა-თი ჯექჩათ!“

- უკად ოთხო-თი იდეს დო ოხორის ჯარი ოშკომეს. ჰუს სერის დოლომჯუ. დივეფექ ნანა ნიშის უწუ-ჩი, „ჰამ ჯუმადი სკანიშ-კალა დიჯინასერე. კოდა-თერე სი დიჯინი. მოლენისემტი ჰიმ დიჯინას! სერის ბიზეფეთე ბუგურათერე დო ფშკომათერე!“ ჰინდოს ჰამ დე-
- 5 ლიქ ოგნუ. აქშამის ხორდაშკალა დიჯინეს. ჯირი დოლოხე დელიქ ხორდა-თი მოლემი მოლანტორუ დო კოდა-თერე ჩენდი ქოდიჯინუ. უკაჩხე დივეფე მოხსელეს. ბიზეფე ნიში დონჩხუნეს დო „ჰიმ დელი ონუ“-დეი, ნანა მუშის გონუმტეს, „დოლორუ“-დეი, ქეკოფეს დო გალე ქოგამილეს დო შკომანენე. არ დაჰა ცადეს-ჩი—ნანა ნიში!
- 10 ჰინდოს—„ოო, მუჲა მახენეს“ დო იბგარან. ჰიმდოს ჰამ დელი მოხსელუ. უწუ-ჩი „მუჲა გალოდეს, მოთ იბგათ?“—„ნანა-შკუნი დოლორუ დო ჰიმუშენი ვიბგათ!“ უკაჩხე ნანა-ნიში დოხვეს. მოხთეს ოხორიშა, ჯარი ოშკომეს. დელი იდუ დო ჩაილულის ქელიჯინუ.
- 15 ჰუს დივეფექ ოკიხაპარან-ჩი, „ამსერი(?) ხვალა დიჯინასერე; ჰინდოს შიშეფეთე ფკონათერე დო ფშკომათერე“, დო აქშამი დიჯუ. დიჯუ დო სერის ჯარი ოშკომეს დო დივეფექ მათალი ქოდურჩეს: „აჰა, ე ჯუმა, დიჯინი, შქუ-თი დევიჯინათერე!“—„ტკვა დიჯინით. მა-თი დევიჯინარე!“ ჰინდოს დივეფე დიჯინეს. ჰინდოს ჰამ დელიქ შედეფე მუში მოიწუ დო ა ჩუთულის ქოდოლოქუნუ. ქოდოლოქუნუ
- 20 დო მათალის დოჯინუ. დოჯინუ დო ჩენდი ტახტივანიში თუდენ-კალე ქომეშკახტუ დო ჰიქო კუცხე ქონუ დო დივეფე ჩუმს.
- ჰუდ დივეფე სერი გვედის (მარი გეჯეს) მოხსელეს დო ბიზეფე ნიში დონჩხუნეს დო დელი უშკურან დო ჰიმ ჩუთულის გონუმტამან. ჰუდ დივეფექ არ თანექ უწუ-ჩი, „ჰუს დოლორუ, ართუქ ფშკო-
- 25 მათ!“
- ჰინდოს წულუ ჯუმა-ნიში (!) უწუ-ჩი „ა დუდოხით, ბეჩი ვა ღურუ!“ ჰინდოს—„ე ჯუმადი, ე ჯუმადი“, უდოხეს. ჰინდოს ზორი ნენათე დელიქ ა ქოგამიკიდე: „ჩოხა დო შალვარი შკიმი ომიქვიათ“ დო მოწუკაპუ-ს, ტახტივანი-თი გოკიხუ.
- 30 ჰინდოს დივეფეს აშკურინეს დო გალე იმტეს. დოთანუ. დივეფექ ტკვეს-ჩი „ა ქამაფათათ-ჩი, მუჲა იქუმს“. ჰამ დელი-თი-ქ შედეფე მუში ქოდელიქუნუ დო ონცხონიშა ქეხტუ. დივეფე დოლოხე ქამახტეს-ის, ცადეს-ჩი, ვა ძირეს. ჰინდოს—„ე ჯუმადი“-დეი, უდოხეს. ჰინდოს ონცხონიშა დელიქ უწუ-ჩი „მა მო მიდოხამთ, ჩოხა დო
- 35 შალვარი შკიმი ომიქვიით!
- ჰინდოს დივეფექ უწვეს-ჩი „სი ჰიქ მუჲა იქუმ?“—„მუჲა ვიქუმ—ბაბა შკიმიში ესკი კილიჯეფე ბგორუმ, ტკვა დუდი მეგიკვათათერე!“ ჰინდოს დივეფე აშკურინეს დო იმტეს, ოხორი-თი ნაშქვეს.

75. ვილარი დო ფორჩაში მუჟათე ანე?

ქეფროი-თასი ეგოთასამან დო ოქეფროის ბერჯითე დონაშქემან. დიმორდას-ის, ულურან დო ქეფროი დოთიფუმან დო ოშათხაშეუე დოშათხუმან, ენკილი დოკორუმან დო ოხორიშა ქომოქალამან. ლობერეფეს ქონუფინამან, ბაზი-თი-ქ ჯასტერა იქუმს დო ქონჯფინამს. მეფინერი ქეფრეფეს მკიმა გეჩამს, მეორა გეჩამს. დიხინენ. დიხინას, ოხორიშა ქომოქალამან დო დოსულუმან.

კლინჩხი მუში ეხდამან: ქუმანიშე დაჩხური ოგზაფუს კოლა იენ (ანე), ჩიმი-თი წუფის ა სო-თი იტა-შა, ოგზამან. სულერი მუში კოპალიშე ილამან დო ხორძალეფექ დოფოლუმან. არ ოკა სულერიის ეჩი ფარა კოპალი-ჩირა მეჩამან დო ოხორიშე ქომელურან.

სულერი ონცხოჯითე ცხონუმან, ეურწი-თი დუსუმან, სკული დიქუმან (დიენ), როკას გედუმან დო ფხენითე კიშის ხორძალეფექ თხუმან. ჰიმ თხვერი უკახე მაზის კუჟკანითე წართე ჯობუმან, კრომი-ცეპლა ეკუბლამან, მკიქა-თი მჩვერითე პისტომა ქომეჩამან. დიჯობას, ქეშკილამან დო კალის ქოგონდუმან დო მეორას დოხოზ-ბინამან. მთხვერი კალამის კალამის¹ წახრათე ქოჯედუმან დო ჯასტერათე კოდას სუმენეჩი პითამი ქოდოდგამან დო ქოგოზბამან. აფხას დო ზემჯის ქოგონდუმან, დიხალი ქოდოდგამან დო ჯეხედუმან დო შუმან. დიშვას დო ეუ მტუ დოსქუდას. არ მისკალიშე ეურ მისკალიშა სირმა გეჩამან დო დიენ ვილარი.

ვილარი მუჟა ოლოდამან? ნოლაშე მოქალამან დო რიხელეფეს ნოინდრამან. რიხელეფექ მუჟა ოლოდამან? კასარის მეჩამან დო დოხინაფამან. ქე ჩალატი-სტერი დიენ. ჰინი-თი პოლითერე თუ-ჯარეფეს ნოინდრამან. ჰიმდო მელე მუჟა იენ, ვარ მიშქურან.

[ხუსეინ ეა. ბაცა-ზადე.
52 წლ., ს. ჯაჯივათი |
29.VII.1917.

76. ფორჩაში მუჟაჟე იანე?

ნოლაშე ფამბულიში მტკა ეკოფუმან. არ ოკა ფამბულიში მტკა-ოე ოში დო ეჩი პითამი დიდგენ. მაკოქითე სკულიში თხვერი ნო-შუმან. დოდგამტა-შა, აკრას მეკტასი-ნა ულუნ. იქ ელუდგამს, ვარ ულუნ-იქ, ვარ ელუდგამს. გიშვას-ის, ჰანეს ფორჩაში უწოლემან.

¹ სიტყვა გამეორებულა შეცოთნით.

უკანხე მუდა იქემან? დერეიში ხორძალეფეს მეჩამან დო ზულას
ოხინამან დო ქჩე დიენ.

5 ოხინამა-ნი, მუდა მეჩამს? თხვერი-მეშვეალერი¹ არ პითამის ოახხო
ფარა, ნოშუ დოდგუქე ფამბული ორტას, ა პითამის ყურ ფარა
მეჩამან.

თხვერი-მეშვეალერის ოახხო ფარა დო ფამბული-მეშვეალერის ყურ
ფარა მო მეჩამან? ფამბული ქჩე-ნა ონუ-შენი, კოლა იხინენ. ჰეშენი
მციქ, ფარას მეჩამან.

10

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ზადე,
52 წლ., ს. ჯაჯივათი].
29.VII.1917.

77. * * *

„ხუსეან ეფენდი, ჯუმა-შქიმი ოხოროშე ეშკაფთიკოთ!“¹

15 „მემედ-ალი ეფენდი ჯუმა შქიმი ორდო ნო, ოხოროსო გომან-
ჯუქანერე, მუდა პაო?“

20 „ა სი ვა გიშქუნო (?), ოხოროშე ვიგზალათერე. გდარი ოფშკომა-
თერე, ჰინდორაშ-კულე, ვიდათერე შქუნე ავლდას. მა-ნა დოვორგი,
ფურქეფე დოლოხე დოფხედათერე. ვინაპარათერე, პტრალოდათერე.
სი ვორსი ოტრალოდუფე ჰამ დლალეფეს დიგური. ა დოტრალოდუკო
დო ვიშკინიკო.“

25

„პტრალოდა-ი?“ ..ტრალოდი, ტრალოდი!“
ავლდა სკანი ჩუკური, ვა ბძირა ბოჲ სკანი,
ქომოხთა-ნა, ქომ-ახთი, დე ვანა დურა სკანი!
ავლდა სკანიშე მუფტი, მწუ დალიმე ჯევიზდი,
არ დაჰა დევიჩილა-ნა. აღანი სი ევიზდი.

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ზადე.
52 წლ., ს. ჯაჯივათი].

78. * * *

30 ჯვეში წანაფეს არ ბადი კოჩი ორტუ. ჰიშო ბადი ორტუ-ქი,
კამბური (მონდრიკინერი) ორტუ. იგზარ¹ტუკო-შა, ლეტას ჯოწერტუ.
ჰინდოს არ კოჩიქ უწუ-ჩი, „მუდა გორუმ?“ ბადი-თი-ქ უწუ-ჩი
„ჯენჯლული შქიმი გომინდუნუ დო ჰიჲ ბგორუმ!“

?

ათინა, 24.VII.1917.

¹ შენიშვნა აქვს კიდევ: „ფონოგრაფიში“.

79. * * *

ოფორეში მორდერის ბერეფექ ალის თოქი ქოჯელუმან დო შკას ქოჯიდუმან. ორუბა-ნჯოლის დახოთ ზულას ინჩირამან დო ვარ დვაშ-ქვერან, ჰიმუქ ეინ ეკოზდამს. ბერეფექ ჰაშოჰეთე ონჩირუ დიგურამან.

5

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ზადე,
52 წლ. ს. ჯაჯივათი].
28.VII.1917.

80. * * *

ლუ ოზაშეთე ლუზამან, შერეპითე საღანის გელუმან დო ჯარი ლოკმა ელუსუმან დო იხორან.

10

ინი ჯარი დო ტუცა ლუ,
ჰაკუ მოთ ელუველუ?

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ზადე,
52 წლ. ს. ჯაჯივათი],
28.VII.1917.

15

81. * * *

ელანჯი ქაფჩა (V ქაფჩა ფუთხუ)

ქაფჩა ვარ ორტას, ელანჯი ქაფჩა იქომან. მუქე იქომან? მერო-ჯა დოშკორუმან, მჩვერი ქეკუბლამან, მციქა პატილა ქეკუდუმან, დახოთ დალი ეკუდუმან, ქაფჩაში დერინე ჯუმუ ოფშა ეკუბლამან დო ჯოხუმან, დიქვენ დო იხორან.

20

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ზადე,
52 წლ. ს. ჯაჯივათი].
28.VII.1917.

25

82. * * *

ლიმფხონა შკორეს დო კადითე მოფილამან. ფუჯის ნურჩანენე დო მგვანა იასერე. მგვანა-თი კალათითე ლივადიშე იღანენე დო ჯობ-ღანენე, ლაზუტი ვორსი იასერე. კასტანე, მისირი (უჩა კასტანე), ლობდა-თი ვორსი იასერე. გეთასულეს ჯობლას-ნა. ირითული იასერე.

30

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ზადე,
52 წლ. ს. ჯაჯივათი].
28.VII.1917.

83. * *

სადრაკი დო მანკიპოლდა ფელი (ოფშა) შკორერ ორტა-შა. ფუჯი იმფხოს. კინის ხომბულა მუში ვორსი იმფხოს.

[იგივე], 28.VII.1917.

5

84.

ვარ იფიჩუმს კოჩი, ხორძა დო ნამაზი-თი-ნა ვარ იქუმს, მუსლი-მინი ვარ ონუ. ლურას ჯენეთიშა ვათ იდას, ჯეპენემიშა (გეპენემიშა) იდასერე.

[იგივე], 28.VII.1917.

10

85.

წანალანი საბახთან (ქუმანიშე) წარი მოვილაშო. ფუჯი ახირიშა/ე ოხორის ამოვიდონამთ. კასტანე დოვუყელამთ დო ფჩამთ. ფუჯი ოხო-რის სალი კუჩხე ამიდას. ვორსი ონუ, ოფშა ლაზუტი მევობათ. ბე-რეფე მოხთან-ის. ადეთი მილურან, მეფჩათენ. კართი-კართიშე ვარ ულურან. წანალანი ნდას მუ-თი ოხორიშე გალე ვა-თი მეფჩათ.

[ოსმან ბ. გენჯალა-ზადე. ?].
ს. შილერიტი] 27.VII.1917.

15

86. * * *

20 მარტიში აღანი დღას¹ ოცხონის ეფულურან, სუფურჯე ლენტხა-მან, ქოსამან, მწირის უწოლემან: „ე მწირი, სი იზალი, მარტი მოხ-თას!“

[იგივე] ?
27.VII.1917.

87.

25 ეველის ვით წანერი ვორტი-შა, ტუმა გევაპირ ჩაუში, ნეზი ხ .-სანდაქ ფუჯეფე მოფინუშენი ააილაშე ეშქეველუტით-შა. სერის მეწ-მონის დაჩხური ვოგზით დო ქოდოფხედით. სერის ოფშა მქიმა მქი-მუ, დევილეარით. დოთანუ მიშქურტეს დო პიდოთანუს ხილო გ .-ქეფქოფით.

¹ ი. ყიფშიძის ჩაწერილი აქვს: „სხეების მიხედვით -- წანალანი დღას“.

ეულურტით-შა, ზილკალეში ეილენდო გოლოვიტით-შა, ჟინდო
კადალუდიშე ქვალეფე ირგინუ. კუჩხე შკიმიშ-კალა ქვალეფე კალდუ-
რუმის ჯატუ-ს. ჰიკუ დაჩხური გამახტუ-ჩი. ორთალული ჩონა დიფუ.
მა ჭირალეფე მიშქურტუ დო მაშკურინუ. გევაჰიხ (?) ჩაუში დო ხასან-
დაიქ—„ბერეს ედამკუთინასერე“-დეი; კაპულათე მომიბეს დო 5
ვიმტით.

მეჯერე ქვალეფე-ნა ორგინუ, მთუთი ორტუ.

1. V III. 1917.

88.

A ჰამ ოხორდაქ ბერე ქოდორინუ. 10

ქალიმი ლეტას ლახუტი ვორსი ვარ იენ.

ნანა-ნენა ვარ გოინდინენო.

ფელი მოთ იხაპარ, კატუქ გილალასერე!

ჰიკუ გეფჩარე-ჩი, ლაქი ნჯას ეხტა-შა!

მაფხა ქორტას-ნა. ქუმანი ვიდათერე; ფუქსელი სვა'ნუ. ირი კა- 15
ლე იძირენ ჰიქოლე...

ვიქითთ, ვიქითთ დო ხოლო სვა შკენიშე ქომოფთით...

მეორა ორტა-შა, ჰიმას-ის, მჰაფუ დულუნი უწოდემან...

მჰიმა ნიშონენ. მჰიმა ქომოხტუ, ეწევიმკუდათ; მჰიმა გოლილუ, 20
ვიდათ...

ბიგა დევიკაჩა დო დევიმხანარე...

კოპალითე სულერი იფოლენ, მანგანათე ლახუტი, პრინდი, მდი-
კა, არფა, ქურმი ინჩხვარენ...

საათ ცადი!

ჩხომიში ოლარაშე ბიგა ონ. მტვა-მებერი მილურან. მტვას 25
იფელი მებერი მილურან. ჩხომის ეულარამთ, სარგანა ჩხომი ოფქო-
ფუმთ...

აჟნი თხვერიში მურგი ოკატათაშეთე ოკიტენ. უკაჩხე დოშუმან
დო შალი დიენ...

ვორსი უჯი მეჩი. გიწვა!...

ამანი ჯოლარე, ვორსი დობახგი!¹ 30

¹ ყოველი ფრაზის წინ, დაწყებული პირველით (—„ჰამ ოხორდაქ ბერე ქოდო-
რინუ“—), დასმულაა A, ე. ი. ეს ფრაზები ათინურ კილოკავს განეკუთვნება.

89. * * *

არ ბოზო-მოთაში სეველა მუში თუნას ორტუ. ჰინ (?) ბოზო-მო-
თა, სეველა-მუშიწენი მერალი-ნა უ-თე, ჰამ დესტანი გამილუ:

- ქართალი მინჰარი. მა-თი მეფთარე.
5 თურნა სკანიშ-კალა მა-თი გოფთარე;
ჯემიჯი (გემიჯი) გადა დო ჩამის გოფთარე,
მოხთი, მოხთი. ნა შური მიშინარე!
კადლითე ვულურ თხირი-ტახერი,
მა ჰაქ ვიბგარ, სი თუნას ელახერი-ი?!
- 10 მა ჰაქ მო მემაშქვი დოხო-ტახერი?
ორდო მოხთი, ნა შური მიშინარე!
ნე სუმლური ვორე. ნე-თი აბური.
ნანა-ბაბა სკანი დიფუ ჯაფური (გდაფური),
სი ვარ მომჩუ ნანა სკანი ობური,
- 15 მოხთი, მოხთი, ნა შკად გოგაკორარე!
ფენჯერეშე მეფთი-ს, კაი დოგაწუნუ,
ციცი მელეგიდვი-ს, ჯარი დოგაწუნუ,
ა მუთხა გიწვისო, ხავ დოგაწუნუ,
ორდო მოხთი, ნა შური მიშინარე!
- 20 სუზგი დიფუ ავლდაში მცხული სკანი,
ვა ფშკომი დო დოპი ხატირი სკანი,
მოთ' წილუმტი, მეგოტროხას ხე სკანი!
ორდო მოხთი, ნა შკად გოგაკორარე!
ზენის ვორტი თუნაშე იდი-შ-კულე,
- 25 დანო-დანო ჯელიტი (გელიტი) ონდლემ-კულე,
მაბგარინუ, ოხორიშა მოფთი-შ-კულე,
მოხთი-მოხთი, ნა შკად გოგაკორარე!
კონქში ნუსალეფექ გზა ჯემიკვათეს (გემიკვათეს),
პრინდი ბერჯეფეთე ღვა მემიკვათეს,
- 30 ლურუ-დეი, კურბანი მემიკვათეს,
მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე!
ფურტუნა ლუხეფეს პრინდი მუ ნომსკუნ,
დერდი-მერალითე დომაფუ მლომსკუ,
მპიფე შკა-ეინ-კალე ჩემერ (ქემერ) მემომსკუნ,
- 35 მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე!

(დესტანე დიჩოდუ).

90. * * *

ხოლო-თი ქოგოლადუ რაკანეფეს დუმანი,
 პია, ბადი დო დიდაქ ნუკუ ოკოდუმან-ი?
 სკანი დო შქიმიშენი დიჟუ ახირ¹-ზამანი!
 ელა ფურქინა. ელა, დიჟუ ვაკიტი სკანი, 5
 ქომოხთა-ნა, ქომოხთი, ჟე ვანა ლურა სკანი!
 შკუნიშენი დოლურუ ნანა დო ბაბა სკანი!
 მთური მთუმს მბელა-მბელა,
 მელე მო დგურ, მოლ' ელა!
 ოფშა კოჩეფე პილი, 10
 სი-თი მო მაჟერ ბელა?!
 წარიშკალა ფოლარი.
 ე წულუ გოგადარი!
 მა სკანი მერალითე
 ეა მაშკომენუ ჯარი! 15.
 ხეფე შქიმი ვარ ინჰენ,
 ძელელი სკანი ნდარი!

[მემედ სიჭ.-ზადე,
 ათინიდან, 36 წლ.]
 25.VII.1917. 20

91. ლაჯური დესტანი/ე

არ დესტანი ჯეგოქარე (ეგოქარე) დერდიმარ-დერდიმარი,
 მე ვოლოდა უსკანელი, მუქო პა, დობლურა-ი?
 სეედა შკიმის (შქიმის) მე მეღებლუნ ბრინძი-სთერი კიბირი.
 ოდინე ვორსი ითი (იტი) დო ჰუს მოთ ორე კიბირი? 25
 სოთინ-სანის ვარ მიძირუნ ჰაშო ჩალიმლი უბა,
 სერიში დიწკიპოლი, მეყთა დო მეშკაპტობა.
 მიშ ოხორის მიში სეედა, მიში ეკნას ნოგუთი?
 ეე ვერანე, ეე ვერანე, ჰაშო მუშენ გოდგითი?
 მიში სეედა მიშ ოხორის მიში ჯარი ჯედიმერ (გედიმერ)? 30
 ეე ვერანე, ეე ვერანე, ონჯლორე ვარ გაჟენ-ი?
 დიდი ორუბა გეხთა-შ-კულე, იდი, ხინჯის გეგუთი,
 დელიშკიდი, ეე ვერანე, მო გაჟეტას ონჯლორე!
 ეური-კალე გონკსი შქიმის სანჯი ქომემაწონუ,
 ოჟ მუ პარე? დობლურიკო, მა-თი ვორს დომაწონუ! 35

(?)

92. * * *

- ერზრუმიში არ ონუ კიში დო მაზი¹,
 კასავეტი-ნა ვარ ულუნ, ოკანდინამა საზი,
 ოფშა კოჩი ოლურინუ კოლერა მარაზი,
 5 იბგარან ნანა-ბაბა--„შკიმი სკირი“-დეი!
 ოფშა იმტენ დო ღირალი იქუმს თი მუში,
 მითის ვარ უშქუნ, იმტერან-ფეში დერდი მუში!
 ზამეტი ნუტომალუ ბერე-ბვარა მუშის.
 იბგას ნანა-ბაბა „ე, სკირი“-დეი!
- 10 ლურუ, დოლურუ, მალი გორუმს ვერესე,
 ფეთიმეფეში ოფშა ქოდოსქელუ თოროსე.
 მუქო თანგრიქ კისმეტი უფუ თერესე.
 იბგას ნანა-ბაბა--„ე, სკირი“-დეი!
 ოფშაქ სუმ დლაშე ქომოჯი გორასერე.
- 15 „ნიჩალი მიი“-დეი ხოჯა გორასერე,
 ჭურსეთი ძირუკო, ოხორი ჯონიქთასერე,
 * იბგას...
- მაზული იფუ ნანას დო ბაბას,
 სერის ნჯირი ვარ იქუმს, იბგას დოთანაშა,
 20 მწუფის იბგას, ჩონა ვარ ულუნ ლამპას!
 იბგას...
- ფეთიმეფექ იბგარან--„ე, დიდი დო ე პაპუ“,
 მერალი ვა ნაშკუმს, დუდი ვა გეჩაშა ფერდეს,
 ლურაქ ბაბაფე ნიშის ქოჯუსუ რენდე.
- 25 იბგას...
- ბაზი კურშენითე შეპიდი იენ, ბაზი-თი მარაზითე ლურუნ,
 ინშალლა, სვა ნიში ჯენეთი ფენ,
 იბგას...
- მუჰარებეს ლურუნ, ორდო გოლულუნ სირატი,
 30 ალლაშე ექოფუმს დინცხირიში ბერათი,
 მსქჷა ბოზოფეთე მანენე რაჰ/ხათი.
 იბგას...

¹ ტექსტებში წარმოდგენილია ჩანაწერის შავი; ხვეით კიდეზე შენიშვნაა (რუსულად): „თარგმნილია თურქულიდან თვით ავტორის [ე. ი. მთქველის მიერ] ხუსეინის წაშვლეზით [იგულისხმება—ხუსეინ ფა. ბაცა-ზადე, სოფ. ჯაჯივითიდან, —იოს. ყიფშიძის განცხადებით, „ერთ-ერთი მთავარი თანამშრომელი“ იყო ათინურზე მუშაობისას]--(იხ. „საანგარიშო მოხსენება“, ენიციკლ-ს მონაბე I, გვ. 150).

- ჰიშოთე ნა ლურუნ-ის, ვარ ადენ ზამეთი,
 დაჰა ოფშა ღურასერე ჰიმ ჰალლი,
 ფელამბერიშე ულუნ არზუვალი,
 იბგას...
 მუხარებე დემისქუდეს რესულიშე ებუბეჩირი დო ომერი, 5
 არ საღის დო არ თერსიშე,
 ალი დო ოსმანი-თი ჰიმ გზას ღურეს.
 იბგას...
 ჯაჯ(ივათი), 1.VIII.1917.
93. * * * 10
- აღამანდა სებები იმუ ქოდოლოტოჩუ,
 შქი კირალი ოსმანლის ქოგუფინუ,
 ასკერეფე შქუნი ირი ინითე დოჯიბუ,
 ირი დოღურინუ ლაზისტანი.
 ნაკუ მუჰაჯირეფე მულურან. 15
 ოხორი დო სვა მუში ნაშქუმან დო მულურან.
 ჩქიმი ხაშლული ვარ ულუნ, აჯითე ღურურან,
 ჰინიშე მითის გური ვარ ნაქვერან...
 (?).
 1.VIII.1917. 20

ტექრედაქტორი შ. კუ მ ბ უ რ ი ძ ე
გამომშვები ა. თოღუა

გადაეცა წარმოებას 1939 წ. 4/1
ბელმოწერ. დასაბეგ. 1939 წ. 7/III
ბეჭდვ. ფორმათა რაოდენობა 82,
სააქტორო ფორმათა რაოდენობა 9

ანაწყოების ზომა 5 x 10
ქალაღ. ზომა 62 x 94
ძთავლიტის № 2101
შეკვეთის № 1

ტირაჟი 820 ცალი

სსრკ მეცნ. აკად. საქ. ფილიალის სტამბა, აკაკი წერეთლის ქ. 7